

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Tomáš Havel

**Idea suverenity lidu a systém politických stran v tzv. první
Československé republice (1918 - 1938) a v České republice od
roku 1993**

**The Concept of Sovereignty of the People and the Political
Party System in the First Czechoslovak Republic (1918 -
1938) and in the Czech Republic since 1993**

Disertační práce

Školitel autora disertační práce: Doc. JUDr. Jan Kysela, Ph.D.

Katedra politologie a sociologie

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 1. března 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že předloženou disertační práci jsem vypracoval samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. března 2016

Tomáš Havel

Poděkování

Děkuji panu doc. JUDr. Janu Kyselovi, Ph.D., svému školiteli a vedoucímu katedry, za veškerou pomoc a cenné připomínky vedoucí ke zvýšení úrovně předkládané disertační práce, a za stálý zájem, kterým mne provázel po celou dobu jejího zpracování. Zároveň bych chtěl poděkovat členům katedry politologie a sociologie PF UK za inspirativní spolupráci, JUDr. Janu Kosekovi, Ph.D. za neutuchající podporu a doc. JUDr. Petru Pithartovi, dr. h. c. za upřímný zájem o mé profesní snažení. V neposlední řadě patří mé poděkování doc. PhDr. Milanovi Slámovi, mému učiteli, především za to, že mě přizval do akademického světa.

Tomáš Havel

Anotace

Idea suverenity lidu nabízí koncept hledání legitimacy moci, resp. jednu z konstrukcí založení vztahu vládnoucích a ovládaných. Zda je to vztah akceptovaný, akceptovatelný, funkční, žádoucí, či nežádoucí je otázkou hledání samotné pojmové definice suverenity lidu. Cílem disertační práce s názvem *Idea suverenity lidu a systém politických stran v tzv. první Československé republice (1918 - 1938) a v České republice od roku 1993* je definování pojmů lid a suverenity v kontextu dějin politického a právního myšlení od antiky po současnost, včetně propojení s úvahami nad rolí politických stran ve vztahu k suverenitě lidu. Dalším cílem je zkoumání a popis fungování stranických systémů v meziválečném Československu a v České republice po roce 1993, opět ve vazbě na fiktivní koncept společenské smlouvy a suverenity lidu. Základním východiskem jsou otázky, kdo vlastně představuje lid v liberálních demokraciích založených na suverenitě lidu, jak lid svou moc vykonává, a zároveň, jako úlohu mají v celém procesu politické strany.

Klíčová slova

Suverenity lidu; politické strany; systémy politických stran; zdroj moci; legitimacy moci.

Abstract

The idea of sovereignty of the people offers a concept which allows searching for legitimacy of power. The legitimacy of power is one of the key structures establishing a relation between those who govern and those who are governed. Whether this relation is accepted, acceptable, functional, desirable or undesirable is a matter of finding the very definition of sovereignty of the people as such. The aim of this doctoral thesis, titled *The Concept of Sovereignty of the People and the Political Party System in the First Czechoslovak Republic (1918 - 1938) and in the Czech Republic since 1993*, is, firstly, to define the concepts of the people, on one hand, and sovereignty, on the other hand, in the historical, political and legal context from the ancient times up to now while reflecting the role of political parties in relation to the sovereignty of the people. Secondly, this thesis aims at exploring and describing the functioning of the party systems in the interwar Czechoslovakia and in the Czech Republic after 1993. Thirdly,

this thesis seeks to answer the following questions: who represents the people in liberal democracies which are based on sovereignty of the people; how do the people exercise their power; and what is the role of the political parties in this process.

Keywords

Sovereignty of the people; political parties; political party systems; source of power; legitimacy of power.

Obsah

1	Úvod.....	2
2	Idea suverenity lidu a dějiny politického myšlení	6
2.1	Perspektiva dějin politického myšlení	6
2.2	Antická filosofie	9
2.3	Středověká filosofie	30
2.4	Renesanční filosofie.....	42
2.5	Rekapitulace jako východisko pojmového zkoumání	49
3	Pojem suverenity lidu.....	53
3.1	Suverenity lidu – pokus o tematizaci pojmu	53
3.2	Teorie společenské smlouvy	59
3.3	Pojem lid	67
3.4	Pojem suverenity	76
3.5	Závěry k pojmu suverenity lidu	88
4	Politické strany a stranické systémy	95
4.1	Politické strany a suverenity lidu	95
4.2	Politické strany – pojem, typologie a funkce.....	101
4.3	Stranické systémy – typologie	115
4.4	Shrnutí problematiky politických stran.....	129
5	Československo v letech 1918–1938	132
5.1	Východiska zkoumání stranického systému	132
5.2	Vznik, etablování a charakteristika stranického systému	140
5.3	Suverenity lidu v období I. ČSR	154
6	Česká republika po roce 1993.....	162
6.1	Vývoj a charakteristika stranického systému.....	162
6.2	Suverenity lidu po roce 1993	172
7	Závěr	178
	Seznam literatury	182

1 Úvod

Před uvedením čtenáře do vlastní problematiky předkládané práce považuji za vhodné uvést důvody, které mě vedly k výběru daného tématu, a dále i předmět a zejména metody zkoumání. Suverenita lidu a systémy politických stran procházejí v posledních desetiletích určitými evolučními změnami a je otázkou, do jaké míry se tyto změny odrážejí v celkovém fungování ústavního a politického systému, resp. společnosti jako takové. Zajisté není nutné zásadním způsobem polemizovat o významu, který má princip suverenity lidu pro „ukotvení“ a fungování mnoha evropských ústavních systémů. Obdobně o politických stranách uvažujeme jako o prakticky nezastupitelných aktérech politického systému.

Pramenem úvah tak může být mnoho otázek, ať je již budeme pokládat v rámci časové osy nebo vzhledem k určitým dílčím tematizacím. Tyto otázky směřují k podstatě fungování státní (veřejné) moci, k její legitimitě, potřebnosti, účelnosti a efektivitě. Směřují totiž do zcela klíčové sféry fungování systému, protože je-li lid zdrojem veškeré moci, musíme se zamýšlet, kdo je vlastně oním lidem a jakým způsobem jsou artikulovány jeho zájmy, potřeby a rozhodnutí. A to nejen izolovaně, ale i v kontextu historickém, geografickém, kulturním a celkově společenském. Zdroj je základním stavebním kamenem, pročež je nezbytné analyzovat jej jak v teoretické rovině, tak následně na případové studii dvou konkrétních politických a stranických systémů.

Posledním důvodem pro volbu tématu je snaha o komparaci některých prvků recentního systému politických stran ve vztahu k meziválečnému období. Zda mají oba stranické systémy něco společného, nebo se naopak liší, a zejména jakým způsobem se v nich realizuje suverenita lidu, neboť po více než pětadvaceti letech existence československého a posléze českého demokratického státu jsou stále předmětem polemiky otázky spojené s povahou mandátu, přeběhlictvím, politickou kulturou, volebním systémem apod.

Z hlediska předmětu zkoumání se nelze omezit na jedinou, tedy základní „výzkumnou“ otázku. Naopak je otázek někdy více, než je možné na následujících

stranách zodpovědět. Schopnost tázat se po podstatě věcí, někdy možná i znepokojivým způsobem, je však podstatou myšlení, které nám pomáhá otevírat nové tematizace. Primárním předmětem následujícího textu je pochopitelně idea suverenity lidu, především jako filosofický, ústavněprávní a sociologický pojem. To souvisí s širším náhledem na suverenitu lidu, který je spojen s historickým traktováním základní otázky ve vztahu vládnoucích a ovládaných, totiž proč jedni vládnou a druzí je „poslouchají“. Nabízí se i rozbor samotných pojmů suverenity a lid v proměnách času.

Druhá část tématu se pak vztahuje k problematice politických stran a k fungování systémů politických stran. Také v tomto případě je nezbytné vytvořit teoretické i pojmové základy pro konkrétní zkoumání dvou stranických systémů, a to i vzhledem k oboru doktorského studia, v jehož rámci je tato práce předkládána.

Disertační práci, a stejně tak i téma samotné, lze vlastně rozdělit na dvě dílčí témata, tedy problematiku suverenity lidu a stranických systémů. Obě z uvedených témat lze zkoumat samostatně a v různé míře detailního zaměření. Dalším možným dělením je diferenciací teoretických otázek spojených se suverenitou lidu, jakož i s politickými stranami, a otázek praktického fungování stranického systému během tzv. I. ČSR i v současnosti. Druhý naznačený přístup považuji za metodologicky vhodnější.

Práce je tak složena ze dvou základních bloků, z nichž ten první, teoretický, je o něco obsáhlejší a traktuje problematiku suverenity lidu perspektivou dějin politického myšlení a obdobně teoretické otázky politických stran a stranických systémů, vazbu mezi suverenitou lidu a politickým stranictvím nevyjímaje. Ve druhém bloku následně dochází k aplikaci některých teoretických poznatků na případovou studii stranického systému I. ČSR a ČR po roce 1993, včetně sledování tématu vytčeného v názvu práce, tj. suverenity lidu. V daném ohledu tedy ze zmíněných dvou bloků můžeme vytvořit čtyři rozdělení teoretických otázek spojených se suverenitou lidu a s politickými stranami, a obdobně rozdělení zkoumání I. ČSR a současnosti.

Text samotný je členěn, krom úvodu a závěru, do pěti kapitol a devatenácti podkapitol. První kapitola je věnována časové ose vývoje politického myšlení od antiky po 16. století se zaměřením na otázky zdroje moci, legitimacy, pojmu lid a chápání

suverenity. Zamyslíme-li se totiž podrobněji nad znaky klasické moderní evropské společnosti (diferenciace, společenská dělba práce atd.), jejímž kulturním vyjádřením je modernita, musíme konstatovat, že moderní společnost čerpá ze zkušenosti života antické společnosti častokrát více, než jsme ochotni vnímat. O něco méně to zřejmě platí pro středověké a renesanční myšlení, ale i zde najdeme mnoho podnětných myšlenek, a to i ve vztahu ke zkoumanému tématu.

Kapitola druhá do určité míry představuje vlastní „jádro“ práce, alespoň ve vztahu k teoretické konstrukci suverenity lidu, přičemž souvisí s pokusem o definování pojmů suverenity a lid v podání některých autorit filosofického myšlení, na pozadí konceptu společenské smlouvy.

Třetí kapitola otevírá tematizaci suverenity lidu a politického stranictví, přičemž je teoretickým základem pro další zkoumání politických stran, včetně zkoumání fungování systémů politických stran, a to i z hlediska systémových teorií.

Konečně pak čtvrtá a pátá kapitola jsou věnovány Československu v letech 1918–1938 a České republice po roce 1993. Zde je nezbytné přičinit poznámku, že v případě čtvrté a páté kapitoly jsem učinil vzhledem k rozsahu materie značnou tematickou restrikcí směrem k základním charakteristikám a problematice, která vedle politického stranictví souvisí se suverenitou lidu. Jde o metodologický přístup zvolený i vzhledem k již zmíněnému oboru studia, neboť pro historika by se jistě našla celá řada zajímavých témat, kterých jsem se dotkl jen velmi okrajově. Nabízí se především do určité míry bolestná otázka česko-německých vztahů, rámcově zkoumaná na paralelní existenci „národních“ stranických systémů, dále postavení, úloha a osobnost prvního československého prezidenta *Masaryka*, nebo bližší zkoumání mocenských center Pětky a Hradu.

Jiné metodologické přístupy můžeme spatřovat také v ryze politologické literatuře, kdy jsou předmětem zkoumání zpravidla různé politické proudy jako levice, pravice, socialismus, katolicismus apod. Krom toho bychom mohli zkoumat i jednotlivé politické strany a jejich vývoj např. v letech 1918–1938. S ohledem na téma, obor a rozsah jsem však tyto otázky nezkoumal příliš podrobně a omezil se na rámcové charakteristiky a úvahy nad suverenitou lidu. Zmíněnou tematickou restrikcí jsem učinil

také se záměrem zachovat text do určité míry „sevržený“ a odpovídající vytčenému názvu.

Jestliže jsem na předchozích řádcích vymezil zpracovávané téma z hlediska předmětu zkoumání, musím se alespoň ve stručnosti zmínit i o metodách, které jsem aplikoval při psaní disertační práce. Současná právní věda nedisponuje samostatným metodologickým aparátem, tedy alespoň v tom ohledu, že bychom mohli dostatečně určitě identifikovat některou z metod, která není vlastní ostatním společenským vědám, ať již v ryzí nebo kontextové podobě, jak to známe např. z právní filosofie nebo právní sociologie.

Aplikoval jsem tak standardní metody jako syntézu, analýzu nebo komparaci. V případě komparace jsem vzhledem k občasnému srovnávání I. ČSR a současnosti aplikoval spíše její diachronní nežli synchronní formu. Stran použitých pramenů jsem krom práce s vědeckou literaturou využíval také některé internetové odkazy, např. webové stránky vlády ČR nebo Českého statistického úřadu, stenozáznamy z jednání československého meziválečného parlamentu a také přímo některé právní předpisy.

Závěrem úvodu nezbývá než otevřít některé z naznačených otázek. Především tedy, zda lid jako zdroj moci je zdrojem skutečným, nebo fiktivním, kdo moc lidu vykonává a jakou úlohu v těchto procesech hrají politické strany, které můžeme chápat jako mimoprávní součást legitimačního řetězce, avšak zároveň také jako subjekty s důležitými funkcemi pro fungování politického systému. Platí i otázka, jestli je existence politických stran pro uplatnění suverenity lidu nezbytná a jestli se odpověď na tuto otázku mění v čase spolu s proměnami společnosti.

2 Idea suverenity lidu a dějiny politického myšlení

2.1 Perspektiva dějin politického myšlení

Myšlenka, princip nebo přímo idea suverenity lidu nabízí koncept hledání legitimacy moci, resp. jednu z konstrukcí založení vztahu vládnoucích a ovládaných. Zda je to vztah akceptovaný, akceptovatelný, funkční, žádoucí, či nežádoucí je otázkou hledání samotné pojmové definice suverenity lidu, a to včetně případného uplatnění binárního kódování. Než přistoupím k opatrnému pokusu o teoretický rozbor uvedených otázek, považuji za účelné představit stručnou kontextovou expozici vztahující se k historizujícím úvahám z dílny politické a právní filosofie o hledání naznačené legitimacy moci, tedy legálně-rationální autority, slovy *Maxe Webera* panství.

Vzhledem k povaze současné společnosti, kulturním hodnotám, duchovním základům i dalším faktorům nezbyvá než primárně uvažovat o zkušenosti života antické společnosti, analyzovat filosofii středověkou a hledat kořeny současných myšlenkových konceptů v moderním politickém myšlení. Ostatně vývoj společnosti na základě analýzy společenských vztahů představuje užitečný prostředek k pochopení proměn některých institutů. Vycházím z předpokladu, že společnost se nevyvíjela, ani nebude vyvíjet překotně, přičemž typologie společnosti traktuje tři základní typy diferenciací, v této souvislosti hovoříme o segmentově, stratifikačně a funkcionálně diferencované společnosti.¹

Společnosti segmentově diferencované nalézáme v dobách archaických a v oblastech větších i menších geografických ploch. Tyto typy společností se primárně orientují na základní sociální funkce a základní potřeby lidského života téměř v biologickém smyslu slova. Jednotlivé oblasti života společnosti do značné míry splývají v určitou formu rituálu. Otázky po smyslu života nebo otázky po povaze,

---

¹ Luhmann, N.: *Gesellschaftsstruktur und Semantik. Studien zur Wissenssoziologie der modernen Gesellschaft. Band 1*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1993.

způsobu a ospravedlnění vládnutí jednoznačně a z pochopitelných důvodů ustupují otázkám, jak zajistit přežití.

Oproti tomu stratifikované společnosti jsou z hlediska časového mladší, resp. „modernější“. S populačním růstem na stále větších územních celcích, ale i s rozvojem věd a kultury, dochází ke stále větší potřebě dokonaleji organizovat správu v různých oblastech lidského života. Dále dochází k zásadnímu rozvinutí víry v náboženství, ale také víry ve vědu, poznání či ideologie, tedy víry v nejširším smyslu, která představuje posilování identity jedince v rámci společnosti s její vertikální hierarchií. *„Hlavním znakem společnosti stratifikované diferencované je její vysoká organizovanost a stálá tendence kontrolovat a regulovat sociální život z jednoho mocenského a intelektuálního centra. Určující je představa, že složitý mechanismus diferencované společnosti musí být řízen experty, elitami zasvěcenými do tajů ovládnutí a řízení společnosti, které dokáží eliminovat patologické jevy a jejich nebezpečné důsledky.“*² Stratifikované typy společností jsou tedy schopné alespoň do jisté míry reagovat na nebezpečí, která je ohrožují. Ony reakce mohou spočívat ve změnách jednotlivých oblastí „víry“ v duchu racionalizace a modernizace chápané nikoliv v úzké vazbě na moderní společnost, ale jako obecný pojem.

Německý právní sociolog *Niklas Luhmann* se pokusil ve své bohaté publikační činnosti popsat další evoluční vývoj společnosti, ale i práva, morálky nebo politiky, ve své podstatě obecně jednotlivých společenských subsystémů, a to směrem ke společnosti funkcionálně diferencované, přičemž založil svůj přístup na teorii sebe-referenčních systémů, inspirované zejména biologickými východisky chilského rodáka *Humberta Maturany*. Ostatně celá systémová teorie má své biologické kořeny, resp. kořeny v přírodních vědách, budeme-li s jistou mírou abstrakce vycházet již z *Aristotela*, *Francise Bacona* nebo *Giambattisty Vica*.³ *Blanka Řichová* k tomu píše: *„U samého zrodu obecné teorie systémů stálo přesvědčení, že lineárně mechanický pohled na procesy probíhající v organismu není schopen objasnit takové jevy jako*

---

² Bystřický, J., Mucha, I.: *Simulace, systémy a kontingence*. Praha: Tiskárna a vydavatelství 999, 2002, str. 148.

³ Luhmann, N.: *Sociální systémy*. Brno: CDK, 2006.

regulaci organismu či jeho zachovávání při poškození. Propagátorem tohoto názoru byl teoretický biolog Ludwig von Bertalanffy, jehož práce věnované studiu metabolismu, teorii biologického růstu, vývoje a biofyziky organismů stojí u počátků hledání nového pojetí světa, světa, který není výrazem nahodilosti, ale je organizací.“⁴

Teorie modernity předpokládaly rozdělení systému společnosti na jednotlivé subsystémy (právní systém, politický systém, morální systém, ekonomický systém), přičemž každý funkční subsystém má v moderní společnosti vlastní potřebu zachovávat principy svého fungování a integrovat své členy prostřednictvím rozvíjení schopnosti adaptace na měnící se podmínky. Ono rozvíjení schopnosti adaptovat se na nové podmínky bylo v moderní společnosti založeno na principu racionalizace a modernizace, přičemž zde spatřuji výše uvedené změny v přístupu k různým oblastem „víry“, jak je shrnuje Karel Müller: „*Teorie modernizace představuje nejdůležitější téma západní sociologie, jež se snaží porozumět příčinám, formám a důsledkům sociálních změn, k nimž dochází v západní Evropě od konce 17. století.*“⁵

Je na místě uvést, že současná evropská, resp. křesťansko-židovská, společnost v posledních zhruba dvaceti až třiceti letech prošla prudkými změnami. Dochází k proměně společenské struktury, která se projevuje v oblasti kulturní, sociální, hospodářské, ale i v oblasti společenských věd a komunikace. Právě popis společenských změn a společenské struktury je hlavním úkolem soudobé sociologie, ale nejen jí, popis změn se týká také filosofie, právní vědy, ekonomie nebo politických věd. Ostatně i sama společnost je postavena před nové výzvy, fenomény, pojmy a interpretační problémy. Novým jevem se zdá být společenská nepřipravenost, resp. nemožnost reagovat na procesy změn podle „zaběhnutých“ schémat.

Dříve tradiční postupy výkladu pojmů, které se opíraly o popis racionalizace a modernizace společnosti, se staly nedostatečnými. Společnost neoprávněně předpokládala, že změny, krize a konflikty, k nimž docházelo a dochází, mohou být nakonec překonány díky novým pokrokovým technologiím. Ivan Mucha k tomu píše: „*Jak se však ukazuje, současná civilizace vysoce vyspělé technické, komplexní*

---

⁴ Říchová, B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000, str. 45.

⁵ Müller, K.: *Politická sociologie*. Praha: Portál, 2008, str. 115.

společnosti ve svém vývoji vytváří více problémů, než může sama vyřešit. Narůstá počet situací, které lze řešit jen velmi obtížně nebo vůbec, případně je nelze kontrolovat a regulovat ani politickými a ekonomickými prostředky, ale ani právem. Z hlediska tradičního racionalisticko-modernistického přístupu vzniká čím dál víc nepředvídatelných situací. Účinnost racionalizačních opatření je méně efektivní díky tomu, že přibývá nezamýšlených důsledků takových rozhodnutí. V kontextu systémové teorie se pro lepší popis procesů, k nimž v soudobé společnosti dochází, prosazuje pojetí systémové teorie podle nového paradigmatu, tedy teorie autopoietických systémů.“⁶

Vývoj společnosti tak probíhal a probíhá ve fázích společnosti archaické, tradiční, moderní a postmoderní, jakkoliv je pojem „postmoderní společnost“ častokrát chápán kriticky a přijímán nejednoznačně.⁷ Jestliže má být následující kapitola stručnou historizující expozicí, jsou výše uvedené řádky kontextem pro výklad dějin. Dovolil bych si v této souvislosti použít termínu sociologická dialektika; pro pochopení pojmů suverenity a suverenity lidu považuji za účelné alespoň v základních konturách popsat vztahy vládnoucích a ovládaných v historickém pohledu politické a právní filosofie, avšak s akcentem na výše popsané chápání vývoje společnosti. Již z podstaty společnosti totiž častokrát vyplývá, že institut, pojem, který chápeme za daných společenských podmínek určitým způsobem, nemůžeme interpretovat stejně v podmínkách společnosti jiné.

2.2 Antická filosofie

Vývoj řecké filosofie se tradičně dělí na tři období: období předsókratovské, období sókratovské (vrcholné) a období posókratovské. To první je příznačné spíše než hledáním vhodného způsobu vlády a jeho legitimacy, hledáním původu vesmíru

---

⁶ Mucha, I.: *Vědění, jazyk a právo*. In: Gerloch, A., Tomášek, M. et al.: *Nové jevy v právu na počátku 21. století II. Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva*. Praha: Karolinum, 2010, str. 278.

⁷ Luhmann, N.: *Gesellschaftsstruktur und Semantik. Studien zur Wissenssoziologie der modernen Gesellschaft. Band I*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1993.

v pralátce nebo číslech.⁸ Někteří autoři známí v českém prostředí svým zájmem o dějiny politického myšlení, resp. politické filosofie, soudí, že směřování pozornosti na člověka, jakožto subjekt široce chápaných společenských vztahů, vychází z filosofického učení sofistů, učitelů moudrosti známých skepticismem, noetickým relativismem a antropocentrismem.⁹ Hans J. Störig shrnuje význam sofistiky pro filosofické myšlení následovně: „Hlavní význam sofistiky pro dějiny filosofie netkví v jejích jednotlivých poučkách, nýbrž ve třech následujících výkonech. Sofisté poprvé v řecké filosofii odvrátili pohled od přírody a v plném rozsahu jej zaměřili na člověka. Za druhé učinili poprvé předmětem myšlení samo myšlení a začali s kritikou jeho podmínek, možností a hranic. A konečně podrobili také etická měřítka výlučně rozumovému zkoumání a otevřeli tím možnost zabývat se etikou vědecky a důsledněji ji začlenit do filosofického systému.“¹⁰ S ohledem na uvedené lze označit řeckou sofistickou filosofii za do jisté míry průlomovou, jakkoliv v případě sofistů nešlo o ucelenou školu myšlení, ale spíše o názory významných jednotlivců, potulných učitelů „moudrosti“, tedy především rétoriky.

Významný politický filosof 20. století Leo Strauss spatřuje počátky politické filosofie v učení Sókrata, a to v položení klíčových otázek „co je politické“, resp. „co je polis“.¹¹ Jde o zvláštní noetický přístup, který napříště založil možnost klást dnes už zřejmě klasické otázky typu: kdo vládne, v čí prospěch tak činí a zejména ve vazbě na suverenitu lidu jaký je vztah mezi vládnoucími a ovládanými. Uvažujeme-li v naznačených intencích zkušenosti života antické společnosti, je vhodné akcentovat výše uvedený pojem řecké polis, kterou z dnešního pohledu považujeme za základ politického myšlení vycházející z pojetí občana.

---

⁸ Störig, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, str. 96–108. Obdobně Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 32–35.

⁹ Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 16–21; Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 37–43.

¹⁰ Störig, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, str. 111–112.

¹¹ Strauss, L.: *Obec a člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2007, str. 19–28.

Obec (*polis*) je pospolitostí občanů, jakožto privilegované skupiny osob. Politická práva cizinců, přechodně či trvale v *polis* žijících, v antických městských státech neexistovala. Naopak v soukromoprávní (obchodní) sféře cizinci často vystupovali jako plnoprávné subjekty. Krom toho početnou skupinu obyvatel řeckých *poleis* tvořili otroci, kteří byli ve starověku objekty práva, tedy v právním smyslu pouze věcmi. Pouze a výlučně občan mohl vlastnit budovy a půdu na území *polis*, měl politická práva a právo na ochranu života a majetku. Povinností občana pak bylo bojovat ve vojsku a přispívat ekonomicky k fungování státu. Ostatně tyto kontury fungování athénské demokracie naznačil již v 5. století př. Kr. *Perikles* ve své slavné řeči nad padlými: „*My totiž máme státní zřízení, které nepotřebuje nic závidět zákonům sousedů, spíše jsme sami příkladem jiným, než abychom druhé napodobovali. Říká se mu demokracie, vládá lidu, protože se opírá o většinu, ne jen o několik málo jednotlivců; podle zákonů mají všichni stejná práva, když jde o soukromé zájmy, pokud však jde o společenský zájem, má při vybírání pro veřejné úřady každý přednost podle toho, v čem vyniká; podle schopností, ne podle příslušnosti ke skupině.*“¹²

Občanský princip byl pevným bodem helénské společnosti, idea suverenity lidu, jakožto zdroje veřejné moci, resp. jakožto zdroje společenského směřování, byla přirozeně předcházena ideou bytí, „*jednotného, substanciálního, božského, které však nebylo panteisticky beztvaré, nýbrž bylo dáno ve smysluplných, plastických formách, a v jejich duchu se také mělo utvářet*“, jak píše *Georg Simmel*.¹³ Přes uvedené předpoklady se politický systém Athén, centra nejen filosofického myšlení, dostal do krize spojené s geopolitickou situací, válečnými konflikty zejména se Spartou a tendencemi k přesunu těžiště vlády ve prospěch systému, který bychom dnes označili jako systém založený na více centralistickém a autoritativním řízení.

Otázka „vyvedení“ athénské *polis* z krize se stala jednou z podstatných úvah dalšího z klasiků řecké filosofie *Platóna*, který spojil ve svém filosofickém myšlení principy politiky s principy tehdejší dějinné filosofie. Krize helénské politiky byla pro *Platóna* zřejmě v mnohém inspirativní, protože právě v okamžicích politické nestability

---

¹² Thúkydídés: *Dějiny peloponéské války*. Praha: Odeon, 1977, str. 211.

¹³ Simmel, G.: *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON, 2006, str. 136.

dochází k rozpadu stávajícího řádu a základní problémy politické i společenské existence se stávají dobře patrnými.

Zřejmě nejznámějším *Platónovým* spisem je *Ústava*, psaná formou dialogu a představující koncepci ideálního státu, který měl být lékem na neduhy *polis*. Celý dialog je ovládán ideou spravedlnosti, kterou lze podle *Platóna* uskutečnit pouze v ideálním státě. Pouze a jedině ideální stát v *Platónově* pojetí je zárukou spravedlnosti, stát nemůže existovat bez spravedlnosti a naopak. Spravedlnost je založena na pojetí analogie stavů duše a stavů obce. Harmonii duše i harmonii obce zajišťuje rozumnost. Obec, má-li být rozumně uspořádána, musí být založena na výchově. „*Obdobné úvahy vedly Platóna k tomu, aby hledal původ neřesti v nevědomosti a dělal z poznání výsadu člověka obdařeného zvláště dobrými přirozenými vlastnostmi.*“¹⁴ Musíme si však položit otázku, jak takovou vládu rozumu v obci zajistit. Je na takovou vládu nahlíženo všemi občany stejně? Odkud se odvozuje její legitimita?

Podle *Platóna* byla původní, přirozená obec nahrazena a vystřídána úpadkovou obcí a nic tedy nebrání tomu, aby byla nastolena ideální obec, v níž bude naprosto zřejmé, co je spravedlivé a co je nespravedlivé. *Ústava* je literárním vyjádřením spravedlnosti ideálního státu, avšak podle *Platóna* jsou spravedlnosti z lidí schopni jen nemnozí. Z tohoto důvodu jsou obyvatelé ideálního státu rozděleni do tří skupin. Filozofové mají za úkol spravovat stát, jen oni jsou schopni řídit se rozumem, díky němuž a patřičné výchově jsou způsobilí vládnout. Úkolem strážců je obrana státu před nepřáteli. Konečně řemeslníci, zemědělci a obchodníci zajišťují výživu všech obyvatel státu. Příslušnost k té či oné třídě neurčuje původ, ale přirozené nadání každého jednotlivce, tedy jeho schopnosti. Plození potomků je vedeno určitými pravidly, přičemž příslušníci vyšší třídy, tj. filozofové, neznají své rodiče. Příslušníci nižších tříd své rodiče sice znají, ale to jim nebrání v „převězení“ do třídy vyšší.¹⁵

---

¹⁴ Strauss, L.: *Obec a člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2007, str. 47.

¹⁵ *Platónova* eugenika se stala terčem častých kritik, zejména ve 20. století. Mezi její nejznámější odpůrce patřil rakousko-britský filosof *Karl Popper* – viz Popper, K.: *Otevřená společnost a její nepřátelé I*. Praha: OIKOYMENH, 2011.

Panuje obecná teze, kterou jsem ostatně uvedl opakovaně, že *Ústava* představuje hledání ideálního státu, tedy jeho uspořádání, a to i ve vazbě ke vztahu mezi vládnoucími a ovládanými, přičemž ono pomyslné „hledání“ je rozděleno na část negativně kritickou a na část pozitivně konstruktivní. Spravedlivá vláda je vládou těch, kteří jsou k tomu vybráni. Hans J. Störig k tomu uvádí: „*Polis, centrální pojem v Platónově myšlení o státě, je ostatně kořenem našeho slova politika. Správné jednání, zdatnost (ctnost), mravnost, spravedlnost a vše, co Platón nejprve ukazuje u jednotlivce, se ve zvětšeném měřítku vrací ve státě a teprve v něm to může být správně pochopeno a jen v něm to může dojít naplnění. Nejvyšší myslitelná forma mravního života je mravní život společenství v dobrém státě.*“¹⁶ Ostatně lze učinit vcelku jednoznačný závěr, že *Ústava* je dílem dialektickým, majícím k empirii poměrně daleko, snad jen s drobným pokusem aplikovat *Platónovy* myšlenky na dvoře *Dionýsia II.* při myslitelově cestě do *Syrakús*.¹⁷

Výše uvedené argumenty ve prospěch chápání *Platónovy Ústavy* jakožto hledání ideálního státu částečně popírá Leo Strauss, a to zejména s odkazem na úvahy *Ciceronovy*, obsažené v klasickém spise *De republica*.¹⁸ Podle *Strausse* musíme *Ústavu* chápat spíše jako definici toho, co je spravedlivé a zároveň přirozené, co je *přirozenost politických záležitostí – přirozenost obce*.¹⁹ Lze tak uzavřít, že se musíme přiklonit k interpretaci, kdy *Ústava* je literárním vyjádřením spravedlnosti ideálního státu, neboť pokud je stát spravedlivý, stejně jako lidská duše, jde ve své podstatě o stát ideální.

Platónovo dílo je rozsáhlé a učení filosofové se přou nebo toliko artikulují své preference, které jeho části jsou klíčové. Z hlediska vývoje politického myšlení se nejčastěji hovoří nebo píše, krom *Ústavy*, o *Zákonech*. Když psal *Platón Zákony*, své poslední velké dílo, které kompletně nedokončil, nezapomínal sice na ideální zřízení, ale uznával za potřebné naplnit jeho duchem formy, kterým jsou dosavadní státy zvyklé.

---

¹⁶ Störig, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, str. 125.

¹⁷ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 57–58.

¹⁸ Cicero: *De republica*. II, 52.

¹⁹ Strauss, L.: *Obec a člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2007, str. 147.

Místo dokonalého vládce navrhl dokonalé zákony. Byly to neblahé zážitky, které způsobily, že proti představě ideálního vládce postavil *Platón* obraz vládce, který má všechny lidské neduhy a slabosti. Jako byl ideální vládce – filosof – spojením moudrosti a moci, je reálný panovník nebezpečným spojením nemoudrosti a moci.

Platón sám zpochybnil myšlenku osobní filosofické vlády. Podle *Zákonů* už není nejvyšší ctností spravedlnost, ale svoboda, rozum a přátelství občanů. *Zákony* jsou dílem rozumu a občané je mají přijmout dobrovolně – ne zásahem státu. Do kontradikce proti filosofickému vědění (vládě „spravedlivých a moudrých“ filosofů) je postavena moc zákona. Zákon je neosobní, nemá emoce a vlastní subjektivní zájmy. Oproti tomu i moudrá osobní vláda má určité nedostatky: lidská slabost a sklon k nespravedlnosti jsou v povaze lidské duše.

Slovy *Platóna*: „*Je lidem nutno dávat si zákony a žít podle zákonů, sice by se ničím nelišili od nejdivočejších zvířat. Příčina toho je to, že přirozenost žádného člověka není sama o sobě schopna poznati, co prospívá lidem k občanskému soužití, a kdyby to poznala, aby vždy mohla a chtěla konat, co je nejlepší. Především je zajisté těžké poznat, že politické umění, a to opravdové, se musí starat nikoli o soukromý, nýbrž o společný zájem – neboť společný zájem obce svazuje, soukromý však je roztrhává – a že prospívá společnému i soukromému zájmu, oběma, jestliže se dobře daří spíše společnému než soukromému; zadruhé pak, i jestliže někdo v odborné nauce dostatečně pojme poznatek, že se to přirozeně tak má, ale potom se zmocní neodpovědné a neomezené vlády nad obcí, nikdy by nemohl setrvat v tomto názoru a po celý život pěstovat společný zájem jako vůdčího činitele v obci a zájem soukromý jako podružný vedle společného, nýbrž lidská přirozenost ho bude stále pudit k prospěchářství a sobectví, nerozumně se vyhýbajíc strážni a honíc se za slastí, a oba tyto zřetele si nastaví jako clonu před to, co je spravedlivější a lepší, a způsobujíc v sobě tmu, nakonec naplní sebe i celou obec všelikými zly.*“²⁰

Jak vidno, jedná se o poměrně velký myšlenkový posun, kdy *Platón* začal pochybovat o možnostech svých předchozích konceptů. Služba zákonům je základem pravé vlády. Ti, kteří vládou, mají být „sluhy zákonů“. Člověk nemá mít moc nad

---

²⁰ *Platón: Zákony*. Praha: OIKOYMENH, 1997, IX, 874e–875d.

zákonem, neboť zákony podřízené člověku jsou zákony nepravými, nemají legitimitu. Výklady *Platónova* pojetí zákona charakterizují rozdílnost *Ústavy* a *Zákonů* jako rozdílnost dvou typů obcí (států): *Ústava* – vláda spravedlnosti, *Zákony* – vláda zákonů (právní stát). Vzhledem k uvedenému nelze *Platónovi* rozhodně upřít snahu o uchopení mocenských a politických vztahů v antické *polis*.

Patrně nejznámějším *Platónovým* žákem, který zřejmě v mnoha ohledech překonal svého učitele, je další formativní antický filosof *Aristoteles*, jehož otec i děd byli lékaři a odtud jistě pochází zájem o přírodní vědy, který se promítl do jeho politického myšlení. Právě exaktnost v myšlení a příklon k empirii ho nejvíce odlišují od *Platóna*. Uvedený přístup se projevil v pravděpodobně nejčtenějším *Aristotelově* spisu, rozsáhlé *Politice*, zkoumající jednotlivé formy vlády. Mezi formami vlády, které autor sám empiricky zkoumal na četných příkladech, by měly dominovat ty, které usilují o obecné dobro.

Jako kritérium členění jsou stanoveny dvě základní otázky: „*kdo vládne*“ a „*v čí prospěch vládne*“. Může vládnout jedinec, skupina nebo mnozí. Ve všech těchto případech lze vládnout dvojím způsobem: ve prospěch sobeckých zájmů nebo ve prospěch celé obce. Z toho vyvozujeme šest základních forem vlády: tyranii, oligarchii, demokracii, monarchii, aristokracii a *políteiu*. Za negativní považuje *Aristoteles* tyranii, oligarchii a demokracii. Demokracii vykládá jako vládu mnohých ve prospěch jejich sobeckých zájmů. Oproti tomu monarchie, aristokracie a *políteia* jsou ve prospěch celé obce. *Políteia* je v jeho chápání spíše tím, co si dnes alespoň přibližně představujeme pod pojmem demokracie, tedy účast všech ve prospěch fungování státu.

Výsledek *Aristotelova* bádání je však pohříchu stejný jako výsledek *Platónův*; je jím pokus o hledání a artikulaci ideálního státu, jakkoliv platí, slovy *Alexandry Krskové*: „*Svou představou o dobrém státě Aristoteles upřel platnost mnoha principům, na kterých budoval ideální stát Platón. Odmítal i Platónovu negaci soukromého vlastnictví, panetatismus a vojenské principy organizace společnosti. Podle Aristotela – připomeňme znovu – je dobrý stát řízen ve společném zájmu, nikoli ku prospěchu jednotlivců nebo skupin. V Aristotelově státě je všečen veřejný život podřízen právu.*“²¹

---

²¹ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 66.

Přesto *Aristoteles* souhlasí s jednou z *Platónových* výchozích tezí, obsaženou v *Zákonech*, že dvě základní zřízení jsou demokracie a monarchie, přičemž od nich odvozujeme všechna ostatní.

Pro historizující filosofické úvahy vztahující se k suverenitě lidu, resp. obecně k pojmu lidu, jsou podstatné *Aristotelovy* myšlenky týkající se právě problematiky demokracie. Je demokracie, resp. *políteia*, skutečně vládou všech, nebo jen vládou některých? Vždyť tam, kde není možné uplatnit princip jednomyslnosti, rozhoduje většina a protože je v obci zpravidla většina lidí chudých, představuje demokracie *de facto* vládu chudých. Dalším problematickým bodem je z *Aristotelova* pohledu otázka vzdělanosti, neboť chudí musí hledat obživu, nemají čas na vzdělání a demokracie se tak může stát vládou nevzdělaných.

Za příkladně ilustrující považuji následující výňatek z *Aristotelovy* *Politiky*:
*„Zdá se však věci nemožnou, aby zákonitý řád měla obec, která není spravována muži nejlepšími, nýbrž špatnými, podobně pak také, aby nejlepšími byla spravována ta obec, která nemá zákonitého řádu. Zákonitý řád nezáleží v tom, že jsou dány dobré zákony, jichž se neposlouchá. Proto zákonitým řádem jest rozuměti jednak to, že se daných zákonů poslouchá, a jednak to, že zákony, pod nimiž se žije, jsou dány dobře – jest totiž možno poslouchati také zákonů, které jsou dány špatně. Tu však jsou dvě možnosti: buď jsou pro občany co možno nejlepší, anebo nejlepší prostě. Podstata aristokracie se zdá býti především v tom, že podmínkou k dosažení úřadů jest ctnost; oligarchie bohatství a demokracie svoboda – skutečnost, že při usneseních rozhoduje většina hlasů, vyskytuje se ve všech. Neboť i v oligarchii i v aristokracii i v demokracii rozhoduje to, na čem se usnesla většina účastníků správy obce. Ve většině obcí se tedy skrývá druh *políteie*; neboť mají zření jen ke spojení zámožných a chudobných, bohatství a svobody; vždyť skoro všude, jak se zdá, zámožní se pokládají za muže opravdu ctnostné. Ježto však jsou tři vlastnosti, jež vedou spor o rovnost ve správě obce, svoboda, bohatství a ctnost – neboť čtvrtá, která se nazývá urozeností, pojí se k těmto dvěma: urozenost totiž jest starobylé bohatství a ctnost, jest zřejmé, že směs těch dvou, zámožných*

*a chudobných, je třeba zváti políteií, směs pak všech tří především aristokracií – vyjímajíc aristokracii pravou a první.*²²

Vzhledem k výše uvedenému je možné dovodit, že pro řádné fungování obce je nezbytné vytvoření zákonitého řádu, tedy takového, který je založen na „dobrých“ zákonech a zároveň na jejich dodržování. V tomto ohledu lze *Aristotela* nepochybně považovat za přímého předchůdce právně-sociologického myšlení. Zároveň je při interpretaci uvedeného textu potřebné vrátit se k otázce lidu, a to skrze snahu o uchopení pojmu *políteia* ve zmíněné koexistenci párových dvojic pojmů vláda chudých/bohatých, resp. nevzdělaných/vzdělaných, tedy současnou terminologií binárních kódů *Niklase Luhmanna*.

Osobně se domnívám, že *Aristoteles* pod pojmem *démos* spatřuje chudý lid. *Leo Strauss* jde ještě dál a ve vztahu k *Aristotelovi* užívá pojmu „prostý lid“, jako kdyby lid byl z dnešního pohledu dvojitý, ten, který disponuje legitimitou zasahovat do věcí veřejných, a ten, který naopak patřičnou legitimitou nedisponuje. Ideální zřízení je pak podle *Aristotela* zřízením zcela bez přítomnosti lidu; „*jelikož není bez rizika vylučovat démos, pokud někde existuje, z podílu z moci, navrhoval Aristoteles jako své nejlepší zřízení obec, která žádný démos nemá, sestávajíc pouze z šlechtných mužů na straně jedné a metoiků a otroků na straně druhé.*“²³ Model bez „prostého lidu“ je však těžko představitelný, a i proto *Aristoteles* předpokládal, že vhodná je taková forma vlády, kdy se obecný lid na vládě do určité míry podílí, ale nerozhoduje.

Přestože v úvahách obsažených zejména ve třetí knize *Politiky Aristoteles* podává kontury demokracie a její obhajobu, směřuje v zásadě jeho výklad k „nejvhodnější“ formě vlády v podobě absolutní monarchie, neboť i ta nejlepší forma demokracie má slabinu, vytčenou již výše, v podobě účasti lidu, který je nepřátelský k filosofii. Vždyť právě filosofie je láskou k moudrosti a prostý lid má k moudrosti daleko: „*Ježto podle našeho mínění jsou správné tři ústavy a z nich nutně nejlepší jest ta, která jest spravována muži nejlepšími, a to jest v takové, v níž buď některý jednotlivec ze všech nebo celý rod anebo množství vyniká ctností, že jedni v zájmu*

---

²² *Aristoteles: Politika*. 1294a, 9–14.

²³ *Strauss, L.: Obec a člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2007, str. 44.

nejlepšího života dovedou poslouchati, druzí vládnouti, a v prvních úvahách bylo ukázáno, že ctnost muže i občana v nejlepší obci jest táž, jest zřejmo, že týmž způsobem a týmiž prostředky, kterými se muž stává řádným, jest možno asi zříditi také obec s vládou aristokratickou nebo královskou, takže výchova a zvyky, které utvářejí ctnostného muže, jsou téměř tytéž jako ty, které utvářejí politika a krále.“²⁴

V této souvislosti přináší *Leo Strauss* další, možná trochu provokativní, názor, že rozdíl mezi antickým a novodobým pojetím demokracie lze spatřovat v pojetí a roli filosofie. Zatímco podle *Aristotela* je připravenost naslouchat filosofii výsadou nemnohých, ve světle chápání společnosti jako pokud možno dokonale rozumného tělesa je současná (moderní) společnost založená na souladu filosofie a lidu, kdy obecně věda přináší člověku nové výzvy, objevy a vynálezy, přičemž tato racionalizace a modernizace je prospěšná.²⁵ Jinak řečeno pro společnost je filosofie klíčová v tom nejširším slova smyslu, nicméně zatímco v antice, resp. u *Aristotela*, je přístup k filosofickému vědění chápán elitářsky, v současnosti tomu tak není.

Závěrem k *Aristotelovi* a vztahu vládnoucích a ovládaných ještě jedna teze, spojená s proslulým výrokem, že člověk je *zoon politikon*, tvor společenský, a kdo žije mimo společnost je bůh, nebo zvíře. Jde totiž o tematizaci úlohy státu, potřeby jeho existence a přijatelnosti státu optikou konzervativní či liberální politické teorie. Dnes již naprostý klasik státovědního myšlení *Georg Jellinek* si ve své *Všeobecné státovědě* položil otázku, proč vlastně existuje stát, přičemž vznik státu spojuje s nutností vyplývající z faktorů náboženských, materiálních, právních, morálních a psychologických.²⁶ Možná, že ony důvody mohou být častokrát nejen psychologické, ale také kulturně-antropologické. V tomto ohledu se nabízí odkaz na uvedený *Aristotelův* výrok, spojený případně také s odkazem na konzervativní myšlení *Edmunda Burka*.

Aristoteles přesně píše: „Z toho jest zřejmé, že obec jest útvar přirozený a že člověk jest bytost přirozeně určená pro život v obci, a že ten, kdo od přirozenosti a ne

---

²⁴ Aristoteles: *Politika*. 1288a, 33–43.

²⁵ Strauss, L.: *Obec a člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2007, str. 45.

²⁶ Jellinek, G.: *Všeobecná státověda*. Praha: Jan Laichter, 1906, str. 118.

*jenom náhodou žije mimo obec, jest bytostí buď špatnou anebo lepší než člověk, jako také muž, o němž Homéros s výtkou poznamenal: Bratrstva, práva i krby se zřídá takový člověk. Neboť takový člověk zároveň jest podle své přirozenosti chtivý války, ježto žije osaměle jako zaběhlý kamínek ve hře.*²⁷ Uvedený úryvek je podstatný především z hlediska různých teorií společenské smlouvy a z hlediska existence obce jakožto jednoho z prvků lidské přirozenosti. Hned další fragment ukazuje, že *Aristoteles* předpokládal existenci státu (obce) jako přirozeně předcházející existenci jedince, individua: „*Jest tedy zjevné, že obec jest jednak útvar přirozený, jednak že jest dříve než jednotlivce; neboť jestliže si jednotlivce sám o sobě nestačí, bude k obci v témž poměru jako ostatní části k celku, ten pak, kdo společenství není schopen anebo pro svou soběstačnost ničeho nepotřebuje, není částí obce a jest buď zvířetem, nebo bohem. Ve všech lidech jest od přírody pud k takovému společenství a muž, který je první založil, jest původcem největších dober.*“²⁸

Lze uzavřít, že v *Aristotelově* politické filosofii dominuje akcent na hledání ideální vlády ve vztahu k formám vlády známým v antických *polis*, akcent na přirozenost života člověka v obci, pospolitosti a také akcent na určité pojetí lidu, jakožto do jisté míry prosté, nevzdělané části obyvatelstva, zcela vzdálené filosofii. Nerovnost mezi lidmi pak chápe jako přirozenou v oblasti politiky, resp. vládnutí, kdy zjednodušeně řečeno někdo vládne a jiný poslouchá. Tato nerovnost má však původ v přirozené nerovnosti přírody.

V rámci zobecnění shrnuji, že řecké politické myšlení nehledá zdroj moci, legitimacy, popřípadě vládnutí, neodpovídá dostatečně určitě na otázku, proč někdo vládne, a zejména na otázku, jak vládne, zda dobře, resp. prospěšně, nebo špatně, tedy pro společnost neprospěšným způsobem. Nerovnost mezi lidmi je přirozená, jak je patrné na existenci otroctví, „každý“ člověk není subjektem práv a povinností. Demokracie je pak nežádoucí vládou především chudých, *Platón* i *Aristoteles* se v konečném důsledku obrací k monarchistické formě vlády. Lid je lidem chudých,

---

²⁷ *Aristoteles: Politika*. 1253a, 3–8.

²⁸ *Tamtéž*. 1253a, 26–32.

není žádnou legitimizující abstrakcí, obec existuje v zásadě přirozeně, centrálním pojmem je idea bytí v obci založené na občanském principu.

Mezi antickou filosofií řeckou a římskou je nepochybný rozdíl, stejně jako je jednoznačný rozdíl mezi řeckým městským státem *polis* a římským impériem, zejména v jeho podobě po punských válkách. *Ivan Mucha* ve svých skriptech k sociologickým a právně-sociologickým tématům soudí, že řecká *polis* se odlišuje od římské *societas* z hlediska způsobu diferenciacie správy, přičemž politické formování římské společnosti je dáno součinností tří faktorů, tj. státu, moci a práva.²⁹

Podobně jako *Platón* nebo *Aristoteles* i římská jurisprudence pod vlivem stoické filosofie popisovala a traktovala koncept ideálního státu, a to zejména ve smyslu přirozenoprávního přístupu. V antickém Římě existovalo právo národů, vzniklé na základě nutnosti lidského života a společné celému lidstvu, čemuž svědčí fragment z *Institucí*: „Podle přirozeného práva se totiž lidé od počátku narodí jako svobodní.“³⁰ Římští juristé, inspirováni řeckou filosofií, založili svoji metodu zejména na rozlišování pojmů a na jejich přesném definování, což umožnilo právě vytvoření ucelenějších systémů v rámci jednotlivých právních odvětví.

Před vytčením otázky po úloze lidu, resp. po nějaké formě jeho suverenity, v římském právním a politickém systému, považuji za účelné alespoň krátce definovat základní vývojové rysy antického Říma v již několikrát zmiňované problematice vládnoucích a ovládaných, a to konkrétně ve vývoji od rodové společnosti, přes zlatý věk římské republiky až po císařství, které považuje za zkázu a úpadkovou dobu známý myslitel ducha zákonů a dělby moci *Charles Louis de Montesquieu*.³¹

První fázi vývoje římské společnosti byla v dobách archaických společnost rodová, přičemž historicky datujeme římskou rodovou společnost zhruba od poloviny 8. století do 5. století př. Kr., přestože se o tomto období starověkého Říma dochovalo

---

²⁹ Mucha, I.: *Sociologie pro právníky. Sociologie a právo v mediálním věku*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 12.

³⁰ Iust. *Inst.* 1, 2, 2.

³¹ de Montesquieu, Ch. L.: *Sláva a úpadek říše římské*. Praha: Akropolis, 2010.

jen velmi málo pramenů.³² Navzdory tomu je patrné, že šlo o společnost segmentově diferencovanou, založenou na velké úloze náboženství, a to i z širokého hlediska společenského, tj. kulturního, filosofického či právně-politického. *Giambattista Vico* k tomu uvádí: „*Nebyla žádná občanská vláda zákonů, otcové rodin se pro křivdy na nich páchané, dovolávali bohů, volali bohy za svědky svého práva.*“³³ Vliv náboženství na římský právní systém není jevem pouze doby královské, tedy rodové společnosti, ale prostupuje celým vývojem římského politického a právního systému.³⁴

Přejdeme-li od rodové společnosti k republikánskému zřízení, tj. do období ohraničeného bájným vyhnáním *Tarquiniovců* někdy koncem 5. století př. Kr. a zrodem principátu v roce 27 př. Kr., můžeme v obecné rovině konstatovat, že republikánský právní systém byl založen na trojjednosti *ius civile*, *ius gentium* a *ius naturale*. *Ius civile* představuje pozitivní občanské právo a je analogií řeckého *dikaion politikón*, oproti tomu *ius gentium* je právem zvyků obchodní praxe a odpovídá řeckému *dikaion ethnikón*. *Ius naturale* vychází ze stoického pojetí přirozenosti. Toto vymezení tří pilířů právního systému odpovídá třem *Aristotelovým* základům etiky, které reprezentují *fysis* (přirozenost), *ethos* (zvyk) a *logos* (smlouva).

---

³² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M.: *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1997, str. 1–4.

³³ Vico, G.: *Základy nové vědy o společné přirozenosti národů*. Praha: Academia, 1991, str. 379.

³⁴ Skřejpek, M.: *IUS et RELIGIO. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství a tiskárna 999, 1999. *Giambattista Vico* soudí, že žaloby k bohům byly svojí povahou první právní řeči na světě. Z doby rodové společnosti vychází pojem *oratio* ve významu žaloba či obrana. *Oratio* se vyskytuje i v pozdějším vývoji římské právní kultury, od *orationes* (žaloby) údajně nazývali v Římě ty, kteří zastupovali v různých otázkách strany sporu u soudů, *oratores*. Ve skutečnosti se dle mého názoru zřejmě nejednalo o žaloby k bohům, ale spíše o určité formy promluv mající sakrální charakter, přičemž v římském právu se užívá pro žalobu ve smyslu procesního prostředku slova *actio*. Vico, G.: *Základy nové vědy o společné přirozenosti národů*. Praha: Academia, 1991, str. 379. Oblast rétoriky je ostatně spojována zejména s antickou kulturou, lze připomenout také řecké sofisty, o kterých jsem krátce pojednal výše přímo v textu. Vedle toho si také mnoho římských řečníků získalo trvalou historickou proslulost. O úloze řečníků v římském soudním procesu píše např. *William L. Burdick* – viz *Burdick, W. L.: The Principles of Roman Law and their Relation to Modern Law*. Clark: The Lawbook Exchange, 2003.

Právě římská republika je pro nás zajímavá nejen v oblasti inspirace hmotným i procesním právem, jakkoliv v republikánském právním systému nemůžeme hovořit o jeho důsledném oddělení, ale také charakterem společnosti a vztahy *quasi* ústavního charakteru.³⁵ Jedním z příkladů uvedeného může být republikánská koncepce formy vlády, kterou velmi obdivoval už řecký historik *Polybios*. Jeho učení dnes z pochopitelných důvodů zřejmě úplně neobstojí, ale i v současnosti by někdo jen s obtížemi zpochybňoval, že podstatu dělby moci spočívající v její dekoncentraci nezformuloval jako první právě *Polybios*, který pronikl do římské elity díky svým intelektuálním schopnostem a především také proto, že v době jeho života Řím přistupoval k řecké kultuře s velkým respektem.

Polybios se domníval, že funkčnost římského republikánského impéria je garantována smíšenou formou vlády tvořenou dvěma konzuly (monarchistická složka), senátem (aristokratická složka) a lidovým shromážděním (demokratická složka). Slovy *Alexandry Krskové*: „*Nejenže si všiml, že tři hlavní síly udržují celý systém v rovnováze, ale přímo anticipoval znaky budoucí teorie dělby moci: jen co se některá z těchto složek začne rozpínat, žárlí a domáhá se nepřiměřené moci; zde nemůže žádná se složek rozbujet přespříliš, ani být nadměrně namyšlená, jelikož žádná není soběstačná a jelikož snaha každé z nich může být druhými mocemi překážena; dokáže si proto nalézt protilék sama v sobě.*“³⁶

Ve státoprávním uspořádání republikánského Říma se opravdu spíše než o dělbu moci v dnešním slova smyslu jedná o svého druhu smíšenou formu vlády. *Polybiovy* myšlenky jsou tak nejvíce inspirativní z hlediska snahy o dekoncentraci moci a vyvažování jejích jednotlivých složek. Zároveň je také podnětné nahlížet na smíšenou republikánskou formu vlády optikou *Aristotelových* „dobrých“ vlád, neboť kombinuje všechny z nich.

Smíšená forma vlády a dělba moci jsou z teoretického hlediska jistě pojmy, resp. koncepty, příbuzné, nikoliv však identické. Chápeme-li pro účely zkoumání římské společnosti suverenitu lidu, možná částečně zjednodušeně, jako představu abstraktního

---

³⁵ Grant, M.: *Dějiny antického Říma*. Praha: BB/Art, 2006.

³⁶ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 92.

lidu, který je výlučným zdrojem veškeré (veřejné) moci ve státě, pak smíšená forma vlády stojí proti ní, neboť kombinuje „lidové“ a „nelidové“, tedy aristokratické, složky vlády. V následujícím textu si však v daném ohledu musíme položit další otázku, jejíž podstatou je úvaha, zda výše uvedená demokratická složka vlády v římské republice vycházela z lidu a kdo jej vlastně v republikánském Římě reprezentoval.

Velký obecný význam pro udržení a fungování celého systému republikánské správy mělo dodržování principu římské *aequitas*. Vysocí římscí úředníci disponující úřední pravomocí, zejména *praetoři*, ve své činnosti dbali právě principu *aequitas*, tedy byli povinni zohledňovat veřejný zájem a společenské okolnosti.³⁷ Recentní právní věda nezná přesný analogický termín k římské *aequitas*. Nahradit ji pouhým slovem spravedlnost by bylo dosti zjednodušující. Spravedlnost vychází ze systematiky vnitřních subjektivních hodnot, které si každá lidská bytost utváří během socializačních procesů. Co je spravedlivé, nemusí být nutně legální a naopak. Dosažení spravedlnosti spočívá ve směřování k většinově přijímané formě ideálního právního státu, kterou zformuloval např. již antický básník *Vergilius*: „*Bud'te našimi hosty a poznejte Saturnův národ, Latíny, ctitele práva, ti bez pout zákona těsných sami se na uzdě drží dle příkladu dávného krále.*“³⁸

Spravedlností jsem se také zabýval výše optikou *Platónovou*, nicméně římskou *aequitas* musíme chápat především jako přihlédnutí ke společenským okolnostem a její existence tak zřejmě představuje trvalost římské republiky. Římské impérium by totiž jistě nebylo schopno překonat nedostatky v právu během svého rozmachu po punských válkách, zejména i s ohledem na charakter *ius civile*, které bylo v zásadě právem nepřiliš rozvinutého agrárního státu.

Stejně jako jiné historické státní útvary i římská republika narazila v dějinném vývoji na limity své existence a byla od již zmíněného roku 27 př. Kr. nahrazena císařstvím, byť zpočátku se jednalo o opatrnou demontáž republikánských institucí a snahu zachovat zdání o trvalosti republiky. Oproti republikánské dekoncentraci moci stál jediný suverén, císař: „*Ale také to, co nařídí císař, má sílu zákona, neboť národ*

---

³⁷ Židlická, M., Schelle, K.: *Právní dějiny 1. Starověk*. Brno: Doplněk, 1998, str. 192.

³⁸ Vergilius. *Aeneis*. 7, 204.

*skrze královský zákon, který vzešel z moci císaře, jemu a na něho přenesl veškerou moc. Vše, co císař určí dopisem, rozhodne na základě soudního řízení, nebo nařídí vyhláškou, se považuje za zákon.*³⁹

Změna se však neprojevila jen v samotné formě vlády, ale také např. v soudnictví či obecně ve veřejné správě v širokém slova smyslu, kde soukromé soudce nahradili císařští úředníci. Starší *magistráti* pocházející již z dob republikánských (*praetoři*, *curulští aedilové*) si svou jurisdikci podrželi i v době principátu, nicméně je třeba podotknout, že jejich úloha se postupem času měnila a spíše slábla.⁴⁰ Vedle císaře jako nového vrchního *magistráta* a původních *magistrátů* republikánských však vznikaly i některé *magistratury* nové. Císař svěřoval jurisdikci svým úředníkům (prefektům), a to v zásadě v oblastech, které patřily do jejich běžné úřední činnosti.⁴¹

V době rozvinutého císařství tak podle mého názoru můžeme o římské společnosti hovořit jako o společnosti moderní, tedy o již zmíněné římské *societas*. Uvedený moderní charakter spatřuji zejména ve vysoké organizovanosti, společenské dělbě práce a celkově ve snaze o racionalizaci a modernizaci.⁴² Sociologické teorie společnosti sice pracují se zárodky modernity až někdy od 17. století,⁴³ s důrazem na sociologickou matici modernity v letech 1890–1920, avšak vyjma industrializace, spojené s metaforou *Raymonda Arona* vztahující se k velkopodniku jakožto zrcadlu moderní společnosti, vykazovala římská společnost většinu znaků modernity spojených

---

³⁹ Iust. Inst. 1, 2, 6.

⁴⁰ Zvláště markantní to pak bylo v případě cizineckého *praetora*. *Lex Iulia iudiciorum* stanovil možnost procesních stran na základě shodné vůle volit mezi jurisdikcí *praetora* cizineckého a městského.

⁴¹ Např. *praefectus urbi*, který byl zaveden *Augustem*, ale trvalým se stal jeho úřad až za *Tiberia*. Z podstaty jeho úřední činnosti vyplývá, že jeho jurisdikce primárně směřovala k soukromoprávním sporům v oblasti tržové. Dále např. *praefectus annonae*, jenž rozhodoval v právních sporech obchodů, týkajících se přepravy a prodeje obilí. Heyrovský, L.: *Římský proces civilní*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislavě, 1925, str. 21–23.

⁴² Společenskou dělbu práce chápu v souladu s *Durkheimovou* teorií široce: „Dělba práce není specifikem ekonomického světa. Můžeme pozorovat její vliv v nejrůznějších oblastech společnosti. Čím dál tím více se specializují i funkce politické, administrativní či právní. Podobně je tomu v oblasti umění a vědy.“ Durkheim, É.: *Společenská dělba práce*. Brno: CDK, 2004, str. 39–40.

⁴³ K tomu viz např. Martuccelli, D.: *Sociologie modernity. Itinerář 20. století*. Brno: CDK, 2008.

s bezvadným fungováním specializovaných byrokratických institucí. Např. v soudnictví se to projevilo nahrazením soukromých rozhodců „profesionálními“ soudci – úředníky.⁴⁴

V oblasti filosofického myšlení hrála v římském vývoji prim škola stoické filosofie, kterou *Hans J. Störig* systematicky definuje následovně: „*Stoikové dělí svůj systém způsobem, který zůstal po dlouhou dobu směrodatný: na logiku, fyziku a etiku. Nejvyšší místo přitom zaujímá etika. Logika a fyzika tvoří předstupně k ní.*“⁴⁵ Zaměříme-li se opět na filosofické úvahy o státě, nemůžeme opominout jednoho z nejvýznamnějších, ještě republikánských, římských filosofů, kterým je *Marcus Tullius Cicero*, vůbec první římský myslitel, který uvažoval o státě v abstraktních formách a navázal tak na *Platóna*, *Aristotela* i *Polybia*. Přestože *Cicero* odmítal smluvní původ státu a předpokládal existenci státu jako kulturně-antropologickou nutnost, domníval se, stejně jako *Aristoteles*, že stát není toliko společenstvím právním, ale i mravním ve spojení s jednotlivými subjektivními právy, povinnostmi a celkově se spravedlností. Z hlediska formy vlády se stavěl záporně k (absolutní) monarchii, přestože v době jeho života republika procházela poměrně velkým úpadkem. Přesto nebo možná právě proto na smíšenou formu vlády nezanevřel a kladl důraz na obecnou harmonii mezi společenskými vrstvami, přičemž v pozdějším vývoji své filosofie ukazoval jako na dobrý model spíše na aristokracii, schvaloval tedy posílení kompetencí šlechty i senátu.⁴⁶

Po velmi stručném popisu římského historického vývoje a základů římské filosofie zpět k pojmu lidu, a to v kontextu *Aristotelovy* teze, že *démós* jest prostý, nevzdělaný lid. Prameny práva v rámci římského republikánského právního systému tvořilo právo nepsané (*ius non scriptum*), tedy právní obyčej (*consuetudo, mos, mores*),

---

⁴⁴ Viz např. Mucha, I.: *Sociologie pro právníky. Sociologie a právo v mediálním věku*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 29–37.

⁴⁵ Störig, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, str. 147.

⁴⁶ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 97–102.

a právo psané (*ius scriptum*),⁴⁷ přičemž zpočátku schvalovala zákony *comitia curiata*, v pozdější době pak *comitia centuriata* a *comitia tributa*. V *Institucích* nalezneme následující fragment: „Zákonem je to, co ustanovil římský národ na návrh senátorského úředníka, například konsula. Plebiscitum (plebiscit) je to, co ustanovil lid na návrh plebejského úředníka, například tribuna lidu. Rozlišuje se přitom národ a lid stejně tak, jako zvláštní od obecného. Neboť národ zahrnuje všechny obyvatele (občany) včetně patricijů a senátorů. Naopak výrazem lid se označují ostatní obyvatelé kromě patricijů a senátorů. Od přijetí Hortensiova zákona však mají plebiscita stejnou závaznost jako zákony.“⁴⁸

Lex Hortensia de plebiscitis je z roku 287 př. Kr., přičemž jeho účelem bylo sjednotit římský zákonodárný proces. Nepřekročitelným předpokladem pro přijetí zákona lidovým shromážděním byl apriorní souhlas senátu a dle *Hortensiova* zákona stejné podmínky začaly platit i pro *plebiscity*, tedy trochu nadneseně řečeno nearistokratickou legislativu, která však měla stejnou závaznost a právní sílu jako legislativa „aristokratická“. Zjednodušeně tak lze uvést, že úloha senátu byla oslabena, a to nejen zákonem *Hortensiovým*. Původní postavení římského senátu bylo podobné jako postavení Senátu v českém ústavním systému, tedy postavení brzdy, resp. pojistky proti „nekvalitní“ legislativě, přičemž v roce 339 př. Kr. prostřednictvím *Lex Publilia Philonis de patrum auctoritate* došlo ke změně, která spočívala v tom, že senát nově uděloval souhlas se zákony apriorně. Z dobových pramenů dovozujeme spíše nevyužívání kompetence senátu vyslovit apriorní nesouhlas s předloženým zákonem; proč tomu tak bylo, např. vzhledem k obavě z veřejného mínění, se můžeme toliko

---

⁴⁷ Pro úplnost je třeba dodat, že pojmy *consuetudo* a *mos* mají částečně odlišný charakter. *Mos* z dnešního pohledu chápeme spíše jako vyjádření morálního normativního systému, který odkazuje k římským tradicím a slavným činům starých Římanů, které jsou vyjádřeny v metanaracích. *Consuetudo* je pak definováno především jako klasický právní obyčej ve smyslu formálního pramene práva, tedy je odrazem zaběhnuté právní praxe.

⁴⁸ Iust. *Inst.* 1, 2, 4.

domnívat. Od roku 339 př. Kr. tedy oslabila role aristokracie při schvalování zákonů, od roku 287 př. Kr. taktéž u schvalování *plebiscit*.⁴⁹

Na území římského státu hráli v dobách republikánských významnou roli také cizinci, a to zejména roli obchodní. *Zákonem dvanácti desek* byl cizinec původně nazýván jako *hostis*, později jako *peregrinus*; byl sice občanem svobodným, tedy subjektem práva, ale římské právo jej obecně nechránilo. Zpočátku se přísně vycházelo z principu personality práva. *Pietro Bonfante* k tomu uvádí: „*Teprve vzrůst obchodních styků a civilisace vedl k tomu, že byla přiznána cizincům alespoň obmezená způsobilost právní. V době válek punských uznávají se již za způsobilé k právním poměrům iuris gentium, a soudnictví nad nimi svěřeno zvláštnímu magistrátu, praetoru peregrinu.*“⁵⁰

Vedle trojího statusu římského občana, tj. statusu svobody, statusu občanského a statusu rodinného,⁵¹ tak v zásadě existovaly tři právně-politické a možná i sociální kategorie osob, tj. národ reprezentovaný urozenými občany, *plebs*, tedy „ti druzí“, do jisté míry občané druhé kategorie, alespoň původně, ale přesto občané, a cizinci, vyjdeme-li z tehdejšího učení o otrocích jako objektech práva. Pokud se na daný model pečlivě podíváme, jde vlastně o *Aristotelův* předpoklad, že demokracie má být vládou těch nejlepších, přičemž v těch chudých a neurozených je potřebné vzbudit alespoň dojem, že se podílejí na správě obce.

Normotvorba *plebsu* tak měla minimálně od roku 287 př. Kr. právní i faktickou váhu a *plebiscitum* bylo vedle zákona a usnesení senátu jedním z pramenů psaného práva, přičemž později k nim ještě přibyly císařské konstituce, vyhlášky úředníků a dobrozdání právníků, čemuž ostatně svědčí dva příkladně ilustrující úryvky z *Gaiovy Učebnice práva ve čtyřech knihách*: „*Práva národa římského pozůstávají pak ze zákonů, plebiscitů, usnesení senátu, císařských konstitucí, ediktů těch (úředníků), kteří mají právo vydávat vyhlášky a dobrých zdání právníků.*“⁵² Druhý úryvek potvrzuje

---

⁴⁹ Pro historický výklad k oběma zákonům viz Bartošek, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981. Z hlediska ústavního vývoje dále viz Bartošek, M.: *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: Academia, 1988.

⁵⁰ Bonfante, P.: *Institute římského práva*. Brno: Čs. a. s. Právnick, 1932, str. 52.

⁵¹ Tamtéž, str. 38–73.

⁵² Gai. 1, 2.

popsaný vztah mezi národem a lidem i právní povahu zákonů a *plebiscitů*: „Zákon je to, co národ přikazuje a stanoví. Plebiscit je to, co plebejové přikazují a stanoví. Od národa se pak plebejové odlišují tím, že názvem národ jsou označováni všichni občané, včítaje v to i patricije. Názvem plebejové jsou však označováni občané státní, tj. bez patricijů. Proto patricijové kdysi říkali, že je plebiscity nezavazují, protože byly usneseny bez jejich souhlasu. Později však byl vydán zákon Hortensiův, který stanovil, že plebiscity zavazují národ všechen. Tím způsobem byly tedy (plebiscity) postaveny zákonům naroveň.“⁵³

Dovolím si shrnout, že národ je v římské terminologii pojem širší, který zahrnuje všechny subjekty práva krom cizinců, přičemž patricijové a senátoři, literárně řečeno dobré rody, jsou národem jaksí přirozeně, na základě rodové tradice, resp. na základě aristokratického principu, zároveň jsou občany římského státu. Plebejci pak tvoří *plebs*, lid, který netvoří občané ve smyslu rodového konstituování společnosti, ale občané státní, političtí, protože je původní aristokracie toleruje a akceptuje. Národ a lid tak nesplývají v jedno, národem jsou všichni občané, urození i prostý lid. Syntézou lze dovodit, že národ znamená součet patricijů a plebejů, z dnešního pohledu by zřejmě šlo o jistou formu politického národa.

Zvláštní právní a sociální kategorií osob byli tzv. *libertini*, tedy otroci propuštění na svobodu na základě různých formálních procesů, např. poklepáním hůlkou na rameno nebo přizváním ke stolu. Podle *Bonfanteho* se stávali tito propuštěnci prostřednictvím příslušného *manumissia* (propuštění) nejen osobami svobodnými, ale i římskými občany: „*Tímto zřeknutím pak nejen přestává poddanství otrokovo pánovi, ale propuštěný nabývá, bylo-li užito zákonných forem, plné způsobilosti právní, stává se svobodným i občanem římským. Že tento akt měl tak dalekosáhlé následky, že jmenovitě mohl soukromý občan dáti svému otroku římské občanství, to se vysvětluje politickou povahou původní římské familie.*“⁵⁴ Popsané postavení *libertinů*, založené v republikánském právu, se v dalším historickém vývoji, zejména za císařství, téměř

---

⁵³ Gai. 1, 3.

⁵⁴ Bonfante, P.: *Institute římského práva*. Brno: Čs. a. s. Právník, 1932, str. 46.

neměnilo.⁵⁵ Z hlediska soukromého práva byl propuštěnec stále zavázán svému *patronovi* (původnímu pánovi), ovšem ve veřejnoprávní oblasti představoval *libertin* svobodného římského občana, avšak patrně plebejského.

Krom výše uvedeného pro římské občany platilo, že vedle samotného římského občanství časem disponovali ještě občanstvím dalším nebo lépe řečeno místní domovskou příslušností, která se nazývala *origo*. Tato domovská příslušnost tak zároveň podrobila dané subjekty místní příslušnosti obecního soudu, který označujeme *forum originis*. Vzhledem k platnosti zásady *Roma communis nostra patria est* (*Řím je vlastí nás všech*)⁵⁶ dovozují, že římský občan měl dvojí *forum originis*. Jedno ve své domovské obci a druhé sdílené se všemi ostatními římskými občany, které tak náleželo do jurisdikce *magistráta* hlavního města, zejména tedy městského *praetora*.

Závěrem subkapitoly se nabízí jednotící úvaha, že antická filosofie a politické myšlení nepracují s představou odvození vlády, resp. její legitimacy, od lidu. Zdroje vládnutí lze hledat spíše v metafyzických kategoriích spravedlnosti, jakkoliv se např. *Aristoteles* pokusil o hledání ideální formy vlády empirickou cestou. Zajímavý je tak spíše celkový pohled na demokracii a úlohu lidu ve společnosti, která je spojena s chápáním lidu jako prostých, neurozených, nevzdělaných a tedy nepřiliš „kvalitních“ článků společnosti. Naopak dominuje důraz na aristokracii a vzdělanost.

V teoretické rovině uvažujeme o římské společnosti v kategorii smíšené formy vlády, nicméně politickou praxí bylo časté rušení lidových shromáždění pro nepříznivá věštná znamení, takže reálně se vláda spíše koncentrovala v rukou vyšších společenských vrstev. Vztah patricijů a plebejů pak v mnoha ohledech připomíná postupně slábnoucí jihoafrický apartheid, což vrcholí mimo jiné *Hortensiovým* zákonem. První velký souboj mezi patricijí a plebeji se odehrál v roce 494 př. Kr. a vyústil ve vznik vysoké úřednické pozice tribuna lidu, který měl právo předkládat návrhy zákonů. Dalším milníkem byl *Lex Canuleia* (445 př. Kr.) umožňující plebejcům žádat o ruku dcery patricijů, což do budoucna vedlo k přirozenému promísení obou původně znesvářených skupin. Do přijetí *Hortensiova* zákona však na národ, tedy na

---

⁵⁵ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M.: *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1997, str. 66–67.

⁵⁶ Modest. *Digesta*. 50, 1, 33.

patricije i plebeje, dopadaly jen zákony lidového shromáždění ovládaného patriciji, tedy zákony, které schvalovala *comitia centuriata*.⁵⁷

Celý proces sbližování původní rodové aristokracie, tedy patricijů, a plebejů, kteří byli původně především příslušníky středo-italských kmenů, došel ke svému konci spolu se zánikem republikánských institucí a nástupem absolutní monarchie.⁵⁸ „Poslední fáze vývoje římského práva se odehrávala již na jiném území a mezi jinými národy, než kde se před tím vyvíjelo. Již nedlouho před zmíněnou krizí třetího století stali se ediktem Karakallovým všichni poddaní říše římskými občany (r. 212 po Kr.); po sdolání oné krise pak mocnými císaři illyrskými od Klaudia II. po Diokleciana a Konstantina přenáší se těžiště říše z Itálie do Orientu, kdež se vyvíjí živá činnost zákonodárná, a vůbec se jeví mimořádná vitalita i antická mohutnost, která trvá dokonce až do doby čtvrté křížové výpravy. A tu hellenský duch těchto „romeů“, živý a k lidskosti tíhnoucí, za to však málo logický a praktický, vtiskuje charakter celému následujícímu vývoji práva, jež i s římským občanstvím stalo se jejich právem. Rychle se dokonává rozklad římské famílie, základní instituce, které se pojily ke starodávnému životu rolnickému nebo měly kořen v nejtužší tradici a ve zvláštních sklonech a myšlenkových zvláštnostech starobylého národa římského, i když se výslovně neruší, nemohou se zakořeniti v Orientu, římská *iustitia* musí nyní často ustoupiti pietě, v celém oboru práva se uznává suverénní vláda individuální vůle.“⁵⁹

2.3 Středověká filosofie

Římská republika a rané císařství se postupem historického vývoje proměnily v absolutní monarchii, avšak do centra filosofického myšlení, jakož i do centra myšlení o státě, vstupuje křesťanství, resp. křesťanské politické myšlení, jehož patrně

---

⁵⁷ Viz např. Bartošek, M.: *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: Academia, 1988.

⁵⁸ Kinel, J., Urfus, V., Skřejpek, M.: *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1997, str. 3–4.

⁵⁹ Bonfante, P.: *Instituce římského práva*. Brno: Čs. a. s. Právník, 1932, str. 12. Dále viz např. Grant, M.: *Dějiny antického Říma*. Praha: BB/Art, 2006.

nejznámějším představitelem, alespoň v rané fázi, je *Augustinus Aurelius*, autor řady děl, zejména obsáhlého spisu *O obci Boží*. Než však přistoupím ke stručnému shrnutí *Augustinova* díla, považuji za potřebné krátce popsat samotnou podstatu předmětného politického myšlení.

V křesťanském myšlení a pojetí transcendentního Boha je artikulována pomyslná propast mezi mocí božskou a lidskou, která má světský charakter a postrádá nedotknutelnost, již naopak moc božská vykazuje. V reáliích společenské situace 4. a 5. století po Kr. naráží křesťanství na tradici římské společnosti, moci a vlády, na tradici metaforu Říma jako věčného města provázeného velkými příběhy o starých Římanech, o vyhnání králů a o nastolení republiky. Výraznou proměnu v náhledu na křesťanství působí *Edikt milánský* vydaný roku 313 po Kr. císařem *Konstantinem*. Vyhlášení svobody vyznání s obnovením občanských práv pro každého založilo integraci křesťanství do římského impéria, což mělo za následek proměnu křesťanského postoje od lhostejnosti k politice.

Císař je křesťan,⁶⁰ stejně tak jeho úředníci, byrokratický aparát říše. Hranice mezi světským státem a církví („obcí boží“) přestává být ostrá. Koncepce vlády, císařské moci, je koncepcí služby Bohu; jestliže je císař vázán povinností ke křesťanskému Bohu jako služebník, přichází pokušení tuto službu uchopit ze změněného úhlu pohledu na právo, tedy zdůvodnit církevní jurisdikci nad panovníkem. *Justinián I.* dává impuls k sepsání monumentálního *Corpus iuris civilis*, jehož druhou část tvoří *Digesta*, sbírka klasiků římské jurisprudence, jakožto poslední upomínka na velké činy slavných Římanů.

Zde je podstata evoluce. Výše jsem se pokusil o stručný rozbor antických přístupů k vládnutí, tedy jak fungovala antická *polis* nebo římská *societas*, kdo vládl, jak vládl a jak bylo na tuto vládu nahlíženo, avšak znovu je třeba nastolit otázku proč, na kterou je možné hledat odpověď ve velko-vyprávěních, kdy promluvy, příběhy a skutky statečných Řeků a Římanů dodávaly „legitimitu“ spravedlivé nebo smíšené formě vlády. Možná je to provokativní teze, ale osobně soudím, že antické příběhy byly nahrazeny vyprávěními o dějinách křesťanské spásy. Vždyť již počátky soudnictví,

---

⁶⁰ S výjimkou krátké vlády *Flavia Claudia Juliana*, řečeného *Juliana Apostaty*.

řešení sporných otázek spatřoval *Giambattista Vico* ve vyprávění *Homérově*: „*O soubojích se nám však zachovaly dvě výmluvné zprávy – jedna z řeckých a jedna z římských dějin – že u národů se začínaly války (které staří Latinové nazývali „duella“)* souboji uražených jedinců, i když to byli králové, a oba národy tomu přihlížely, jak ti veřejně hodlali bránit nebo ztrestat urážku. Určitě takto se začala trojská válka soubojem Menelaa a Parida (z nichž tento onomu uloupil manželku Helenu), a protože to byl souboj nerozhodnutý, následovala válka mezi Řeky a Trójany.“⁶¹ Lze tak uvést, že pro antickou filosofii představoval legitimizační fikci důraz na osobní vlastnosti vyvolených, tedy důraz na dobrou vládu. Raně středověká filosofie přesunula vyprávění směrem ke křesťanství, ale zároveň s otázkou, zda světská a božská moc mají splynout v jedno, či nikoliv.⁶²

Augustinovo učení vychází z dualismu, archetypu dvou obcí, tj. obce Boží (*civitas Dei*), tedy božského státu křesťanů, a obce pozemské (*civitas terrena*). K prvnímu z nich podle biblických dějin patří *Babylon*, ke druhému *Jeruzalém*. Další archetypální symboly, postavy z velkých příběhů, představují „opoziční“ dvojice z biblických příběhů a římské mytologie, tedy *Kain* a *Ábel* spolu s *Romulem* a *Remem*. Podle *Alexandry Krskové*: „(*Augustinus*) píše dílo o filosofii dějin. Vývoj světa vnímá jako boj dvou mystických společenství, která se na zemi střetávají, aby celou historii lidského pokolení poznamenala zápasem o pravé určení lidstva. Na počátku dějin stojí bratrovrah *Kain*, člověk motivovaný sebeláskou a prosazující svou vlastní vůli. Je v čele společenství bezbožných, těch, kteří vypověděli poslušnost Bohu a pachtí se za bohatstvím, mocí a slávou. Kolem jeho bratra *Ábela* se sdružují lidé milující svého bližního, lidé, jejichž vůle je orientována k Bohu. Světský občan zná jen živočišnou radost z obstarávání co největšího množství požitků a statků. Občan boží obce hledí na trvalé hodnoty.“⁶³

---

⁶¹ Vico, G.: *Základy nové vědy o společné přirozenosti národů*. Praha: Academia, 1991, str. 382.

⁶² Budil, I. T.: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: TRITON, 1992, str. 120–131.

⁶³ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 136.

Krom *Kaina* a *Ábela* odkazuje *Augustinus* na biblické starozákonné místo o králi *Sedechiášovi*, který neuposlechl Božího rozkazu, artikulovaného prorokem *Jeremiášem*, a jednal z obavy o své postavení, což přivedlo jeho lid k porážce. Král v *Augustinově* pojetí vládne v zastoupení Boha, ale svými vlastnostmi musí být hoden vlády, dnes bychom možná užili slov o legitimitě. Příběh o králi *Sedechiášovi* se dotýká naznačené otázky legitimacy moci, přičemž moc není vlastnictvím panovníka, proto není (nemá být) egoistická a svévolná, naopak má mít na zřeteli dobro a spravedlnost. Pokud jde o vztah církevní a světské moci, *Augustinus* je k požadavku nadřazenosti církevní moci zdrženlivý a soudí, že sféry církevní a světské moci mají být odděleny. Požadavek na panovníka je pak artikulován do podoby ochrany církve, nad kterou ale panovník vládnout nemá. *Augustinus* se zabývá konstrukcí mocenských vztahů, přičemž jediným „legitimačním“ zdrojem moci je ve skutečnosti Bůh.

Moc je chápána ve jménu Božím, je dána od Boha a stává se politickým činitelem, což představuje změnu politického myšlení. Bůh nevládne přímo, nýbrž prostřednictvím člověka, „pravým a legitimním“ vládcem na zemi je tedy ten, kdo má schopnost vykládat Boží vůli. Jestliže je mocenská otázka úzce spojována s legitimitou vztahující se k Bohu jako jedinému zdroji moci, lze soudit, že moc splývá s naznačenou Boží vůlí. Důsledkem takových úvah může být rezignace člověka na odpovědnost, která se týká správy lidských záležitostí, věcí veřejných. Další možný výklad vychází z existence svobodné vůle, přičemž se původní dispozice může proměnit ve zlo, pak jde tedy o párovou dvojici Božího dobra a lidského zla. Osobně se domnívám, že paradigma nutné legitimizace lidské moci ve vztahu k Boží vůli trvalo od doby, kdy *Augustinus* psal svou knihu, až do počátků novověkého politického myšlení, přičemž výrazná změna tohoto paradigmatu je artikulována až *Thomasem Hobbesem*.

Na otázku, proč má existovat stát, tedy na otázku po ospravedlnění státu, odpovídá *Augustinus* touhou po spokojenosti a míru, neboť obec Boží a obec pozemská nejsou přísně odděleny, ba naopak: „*Jestliže se civitas terrena řídí touhou po moci a majetku, principem civitas Dei je láska k bližnímu. Její členové mohou ovlivňovat obec pozemskou (obě obce jsou propojeny) tak, aby zajišťovala alespoň pozemský mír. Ten je spojovacím můstkem mezi oběma obcemi. Mír v obci pozemské se pak stane*

*mírem věčným v obci boží.*⁶⁴ Církev má za úkol plnit stabilizační funkci ve společnosti, neboť se opírá o zjevení a věčné pravdy; velké příběhy o křesťanské spáse mají trvalou hodnotu a přinášejí pokoj do lidských duší. Jak jsem již uvedl výše, *Augustinus* nepředpokládá, že by mohl existovat ideální křesťanský stát, přičemž stát chápe jako nutné zlo, předstupen ve filosofii dějin k dosažení Boží obce.⁶⁵

Zajímavou aplikací *Augustinova* myšlení je vyslovení práva na odpor, opírající se o klasickou opozici obce pozemské a obce Boží, tedy ve své podstatě o opozici dobra a zla. Personifikacemi jsou tyran a spravedlivý vládce, tedy principy protizákonnosti a zákonnosti. Spravedlivý vládce je viděn jako obraz Boha, tyran je obrazem d'ábla. Uvedené právo na odpor náleží toliko lidu křesťanskému: „*Augustin nezpochybňuje legitimitu existence Židů v křesťanské společnosti; současně však přichází s teorií dějinného hříchu a následného božího trestu. Odmítnutím Ježíše Židé těžce zhřešili a Bůh je vzápětí potrestal tím, že je zbavil politické nezávislosti, zničil jejich hlavní město a rozptýlil je po světě.*“⁶⁶

Stejně jako v případě jiných politických myslitelů, prošlo také *Augustinovo* dílo interpretací, v mnoha případech můžeme hovořit i o reinterpretaci nebo reformulaci. *Augustinovi* následovníci odvíjeli od jeho učení další nároky spojené s církevní mocí, jak je to patrné např. u papeže *Gelasia I.* a jak to jasně vyplývá na povrch u doktríny *Řehoře Velikého* v 6. století po Kr., kdy *Řehoř* formuluje ideu svrchovanosti papežské moci.⁶⁷ Sředověké myšlení později tematizovalo klasickou dvojici obcí především v možné vizi jednoty, kdy hlava politického uspořádání reprezentuje jednotu vedoucí k obecnému blahu a panovník je tak služebníkem Božím s propůjčenou mocí. Takové myšlení sleduje pozitivní pojetí pozemské obce, které přisuzuje dobro, čímž ji vzdaluje od tyranie.

---

⁶⁴ Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 54.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Kosek, J.: *Právo (n)a předsudek*. Praha: Dokořán, 2011, str. 243.

⁶⁷ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 139.

Lze shrnout, že *Augustin*, Říman z Kartága, Berber, představoval, stejně jako *Platón*, intuitivního myslitele, filosofa a teologa. Artikuloval na pozadí úpadku Říma myšlenky o dvojí obci a úloze křesťanství ve společnosti a jeho dílo se stalo určujícím filosofickým paradigmatem přetrvávajícím až do 13. století. Žádný z filosofů dalších několika staletí nedosáhl jeho věhlasu a známosti. Krom toho představoval teokratickou koncepci v rámci chápání lidského bytí ve sféře světské na straně jedné a ve sféře duchovní na straně druhé.

Pád Říma přinesl vyjma výše uvedeného příklonu ke křesťanské filosofii také feudální rozdrobenost a snahu o stabilizaci ve střetu císařství a papežství, alespoň tedy v geografické oblasti, kde se měla konstituovat „nová“ římská říše, počínaje rokem 800 po Kr., který představuje často až mytické datum spojené s korunovaci *Karla Velikého*. Na feudálně rozdrobenou společnost měl navázat vrcholný středověk spojený s plně rozvinutým středověkým univerzalismem. Období mezi lety 750 až 1150 po Kr. můžeme označit jako období konsolidace, spojené s upevňováním jediné kultury, a to kultury latinského křesťanstva. Ono upevňování sílilo po celé Evropě, včetně Španělska, představujícího jižní hranici, Dánska na severu a českých zemí na východě.⁶⁸

Valentin Urfus k tomu shrnuje: „*Politický a ideový obsah císařství Karlovců byl ve stísněných životních a kulturních podmínkách raného středověku spíše jen mocenským atributem silného feudálního franckého státu než univerzálním programem císařské světovlády. Císařem byl francký vladař proto, že byl – prostě řečeno – nejmocnějším a nejsilnějším panovníkem soudobého západního světa, který si se zbraní v ruce nebo i jinak, v každém případě však silou dovedl podrobit ostatní feudální útvary; císařství je proto také na prvním místě vždy „impérium Francorum“.* Jeho římsko-univerzalistická koncepce byla ještě málo vyvinuta a v oné trojhře nejvýznamnějších činitelů, kteří i později ovlivňovali její další rozvoj, zatím relativně

---

⁶⁸ Nelson, J.: *Kingship and empire*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350–c. 1450*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, str. 211–252.

*menší roli hrál právě ten, který měl být její nejvlastnější reinkarnací.*⁶⁹ V souvislosti s „trojhrou“, o které píše *Valentin Urfus*, je potřebné dodat, že se jedná v jeho podání o součinnost tří faktorů, tj. císařství, papežství a dědictví mentality, příběhu antického Říma, které jsou do určité míry vtěleny v průběhu historického vývoje do italských městských států.

Ve zkoumaném tématu vztahu vládnoucích a ovládaných nastává po *Augustinovi* poměrně dlouhé období, které nepřináší žádné intelektuální „zvraty“, což jsem ostatně již naznačil výše. Obdobnou myšlenku artikuluji, v jedné z prvních učebnic politologie, která vznikla na počátku 90. let 20. století v českém prostředí, spoluautoři *Karolina Adamová* a *Ladislav Křížkovský*: „Období feudalismu až do vzniku kapitalistických ekonomických vztahů bylo pro politickou vědu málo přínosné. Chyběly předpoklady pro širší rozvoj obecného politického vědomí, prostor politiky by omezován feudálními společenskými vztahy a její těžiště bylo zatlačeno do oblasti střetu světské a církevní moci. Za nejvýznamnější osobnosti politického myšlení středověku, spojující problematiku zkoumání politiky a státu, je možno považovat *Jana ze Salisbury* a *Tomáše Akvinského*.“⁷⁰

S uvedeným lze souhlasit celkovou optikou politické vědy, resp. dějin politického myšlení, ostatně nejvíce pozornosti bývá věnováno výkladu antických filosofů a počátkům moderních politických ideologií. Nevím, jestli byly hlavním hybatelem proměn „jen“ ekonomické kapitalistické vztahy, nicméně středověk, zejména ve své vrcholné fázi, může rozvíjet otázku po zdroji moci ve formě moci lidové nebo teokratické; v druhém případě navíc otázku, zda má být moc rozdělena na světskou a církevní složku.

Jan ze Salisbury, autor spisu *Policraticus*, je považován za předchůdce *tyranobijců*, a to vzhledem k jeho zájmu o problematiku zneužití moci, kdy světská moc je odvozena od moci církevní. Vládce je v jeho pojetí vnímán jako spravedlivá postava v protikladu k tyranovi – jde o párovou kategorii vyjadřující opozitum Boha a ďábla.

---

⁶⁹ Urfus, V.: *Římskoprávní vzdělanost a její vklad do vývoje státoprávních představ. Od středověku do konce feudalismu*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1978, str. 28.

⁷⁰ Křížkovský, L., Adamová, K.: *Základy politologie*. Praha: Svoboda, 1992, str. 9.

Nezákonnosť a tyranie se netýká len panovania, ale obecně veškerých mocenských vztahů. Tyran představuje zlo, proto je povinností křesťana postavit se mu na odpor a zabít jej.⁷¹

Tomáš z Akvina bývá nečíska označován, po mém soudu právem, za nejvýznamnějšího křesťanského myslitele, přičemž jeho dílo je od 19. století oficiálním základem katolické teologie. V kontradikeci k *Augustinovi* odmítl názor, že vláda a stát jsou důsledkem prvotního hříchu. Naopak jsou přirozenou součástí lidství, obdobně jako v *Aristotelově* pojetí.⁷² *Alexandra Krsková* k tomu uvádí: „V *Tomášově* pohledu na vznik státu je zřetelný vliv *Aristotelův*, zejména vliv jeho učení o člověku jako společenském tvor. Lidská bytost je vůči lhostejné přírodě skromně vybavená. Namísto tělesných předností má však rozum, který ji vede ke sdružování s jinými. Státní moc je sice božského původu, přímo však každé státní zřízení tvoří lidé. Stát je silou, která drží společnost pohromadě, je to rozumné ustanovení k obecnému blahu, vyhlášenému tím, kdo se stará o obec. Společnost je od své přirozenosti hierarchická: ti, kdo jsou vedeni rozumem, mají společnost řídit, ostatní mají poslouchat. Božský původ moci se týká jen její podstaty; její poslání se však může dostat s boží vůlí do rozporu.“⁷³

Stát v *Tomášově* pojetí představuje společenství lidí, kteří jsou autonomní, přičemž posláním státu je zajišťovat zejména ochrannou funkci, tedy klid, pořádek a mír, avšak zároveň má stát plnit i vyšší poslání, a tím je snaha přiblížit člověka Bohu. Státní moc je původně odvozena od Boha, nicméně „dobré vlády“ produkující „obecné blaho“ předpokládají akceptaci ovládanými; jestliže vládce uchvátí moc bez souhlasu ovládaných nebo vládne v jejich neprospěch, mají ovládaní právo na odpor, kdy konečnou instanci představuje církev.⁷⁴ „Poslušnost však nemůže odepřít „každý

---

⁷¹ Tamtéž; Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 59; Luscombe, D. E.: *Introduction: The Formation of Political Thought in the West*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350–c. 1450*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, str. 169–173.

⁷² Heywood, A.: *Politická teorie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, str. 142.

⁷³ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 156–157.

⁷⁴ Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 63.

sedlák“; jde vlastně o privilegium nejvyšších orgánů, partnerů panovníka – parlamentu či stavů.“⁷⁵ Ohledně formy vlády Tomáš vychází z Aristotelova dělení, přičemž „z dobrých forem státu si Tomáš vybírá monarchii, o níž má ideální představu. Král musí být ve své říši tím, čím je duše v těle a bůh ve světě.“⁷⁶

Pozdně středověké myšlení tematizovalo klasickou představu dvou obcí odlišným způsobem, především směrem k nové vizi jednoty. Určitý předpoklad vyslovil právě Tomáš, když člověka pojal jako přirozeně společenskou a politickou bytost. Hlava politického uspořádání reprezentuje jednotu vedoucí k obecnému blahu a panovník je služebníkem božím s propůjčenou mocí. Na dobovém přechodu od vrcholného k pozdnímu středověku se mění tradiční pozice, kdy politika sleduje dvojí cíl, a to cíl současný, reprezentovaný státem, a cíl věčný, reprezentovaný církví. Ve vizi jednoty má být církev podřízena politice státu, přičemž význam státu je sjednocující, ale i duchovní. Církev není dominantní, omezuje se na oblast „spásy lidských duší“, a to bez zásahů do politiky. Jako možná se jeví představa, aby stát dohlížel nad církví. Panovník je povoláný Bohem, vládne však jako zástupce lidu, ale to už zcela opouštíme tomistické pozice.

Autor světoznámé *Božské komedie* Florentin Dante Alighieri hovoří, s odkazem na staré římské *lex regia*, o lidovém původu moci. Jedná se o klasické paradigma původu vlády bez vazby na Boha. Ve svém stěžejním politickém díle *O monarchii* uvažuje nad problémy tehdejší doby, spojené s rozpadem existujícího řádu a s nárůstem nejednoty. „Jestliže Akvinský tvrdí, že úkolem státu je vnitřní mír, Dante upozorňuje, že mír je nutné nastolit také mezi státy. Je třeba vytvořit autoritu, která by byla schopna odstranit rozbroje a dát světu řád. Řešením je podle Danteho universální světová monarchie v čele s císařem. V jejím rámci se budou svobodně rozvíjet všechny dosavadní země, universalita neznamená uniformitu.“⁷⁷

---

⁷⁵ Kysela, J.: *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. Brno: Doplněk, 2001, str. 33.

⁷⁶ Störig, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, str. 200.

⁷⁷ Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 71; Křížkovský, L., Adamová, K.: *Základy politologie*. Praha: Svoboda, 1992, str. 10.

Jedná se o reminiscenci na římské impérium, stát má řád a dává lidem ideu bytí. V rámci jednotné, nikoliv jednotvárné, univerzální společnosti je člověku umožněno rozvíjet rozumové i duchovní schopnosti. Lid je křesťanský, ale stát je světský. Domnívám se, že je tak poprvé výrazněji překročena hranice mezi profánním a posvátným, laickým a duchovním; stát v *Dantově* pojetí tedy může být, terminologií moderní politické filosofie, chápán jako substance, „morální osoba“ směřující k univerzálním cílům.

Další obhajobu světského státu, a to ve vazbě na jednu z archaických forem suverenity lidu, předkládá *Marsilius z Padovy* ve svém stěžejním díle *Defensor pacis*, dokončeném v roce 1324.⁷⁸ *Marsiliovo* myšlení můžeme vnímat jako pokus o aplikaci *Aristotelova* učení o formách vlády na společenské podmínky italských městských států počátkem 14. století. Lid či nějaké abstraktní těleso – korporace, morální osoba nebo dokonce přímo právnická osoba –,⁷⁹ představují zdroj moci a autority, avšak ta může být delegována na jedince, skupinu nebo mnohé, přesně ve smyslu tezí obsažených v *Aristotelově Politice*. Krom toho *Marsilius* předpokládal, že něco podobného legitimizačnímu řetězci bude vycházet ze stejných principů jako v dobách římského impéria, tedy že lid vloží svoji moc do rukou císaře, monarchy prostřednictvím *lex regia* a zároveň do zákonů skrze obyčejové právo.

V oblasti právní bylo uvedené dále rozpracováno, což ukazuje svým učením *Bartolus de Sassoferrato*, který pracoval s myšlenkami stran suverenity městských států. Na něj pak navázal jeho o něco mladší současník *Baldus de Ubaldis*, který se stal

---

⁷⁸ Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 74.

⁷⁹ Canning, J. P.: *Introduction: Politics, Institutions and Ideas*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350–c. 1450*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, str. 364–366. Karel Beran pracuje s pojmem osoby v právním smyslu, kterou vyjadřoval starověký koncept *persona servilis*, středověký koncept *corpus mysticum* a novověký koncept *persona moralis*, rozpracovaný zejména *Samuelem Puffendorfem*, *Christianem Wolffem* a *Danielem Nettelbladtem*. Ke vzniku právnické osoby, jakožto abstraktního subjektu všech práv a povinností, dochází až v období vrcholného novověku spojeného s nástupem racionalismu a s vlivem kantovského noetického optimismu a dichotomie pojmů *sollen* a *sein*. Viz Beran, K.: *Pojem osoby v právu. Osoba, morální osoba, právnická osoba*. Praha: Leges, 2012, str. 13–29.

doktorem práv přesně o deset let později než jeho vzor *Bartolus*, a to na věhlasné univerzitě v Boloni. Oba aplikovali učení vycházející z *lex regia* na klíčovou otázku spočívající v posouzení, zda měl „souhlas“ ovládaných v antickém Římě povahu souhlasu dočasného, resp. vypověditelného. Podle *Bartola* se zpočátku jednalo o jakousi „předzvěst“ společenské smlouvy, avšak postupem času, s přechodem k absolutní monarchii, se souhlas ovládaných stal nevypověditelným. Oproti tomu *Baldus* považoval souhlas ovládaných za v zásadě nevypověditelný již od počátku existence římského impéria.⁸⁰

Jan Kysela k tomu, s využitím práce rakouského myslitele působícího ve Velké Británii *Waltra Ullmanna*, uvádí: „Podle *Marsilia z Padovy* bylo z vůle lidu odvozeno právo – lid jako zdroj legitimní moci panovníka mu prapůvodně propůjčuje vynutitelnost, *Bartolus de Sassoferrato* dospívá k závěru, že římské právo pocházelo od lidu přímo či nepřímo (volbou magistrátů), v případě obyčejového práva jednáním, a pokud jde o císařské právo, na základě *lex regia*.“⁸¹

K uvedeným názorům se lze stavět kriticky, neboť jednak je potřebné v návaznosti na výše popsané vývojové fáze římské společnosti úvahy o zdroji moci v lidu svázat s konkrétní etapou římské společnosti a zároveň musíme reflektovat, že žádné filosofické paradigma římského myšlení se zdrojem lidové vlády nepracuje. Ostatně v sociální realitě byl demokratický prvek římského republikánského systému nezřídka potlačován a bylo s ním i zjevně manipulováno. Jde však spíše než o poznámku faktickou, o úvahu metodologickou a pojmovou.

Spolu s kritickou poznámkou vůči „suverenitě“ římského lidu se můžeme konstruktivně zaměřit na hledání jiné formy legitimacy, např. v otázce odrazu náboženství v římském veřejném životě. Byli to totiž lidem volení vysocí úředníci římského státu, kteří častokrát „vstupovali“ do kontaktu s bohy, aby ověřili jejich vůli před důležitými úkony, zejména ve formě schvalování zákonů, jak píše *Michal*

---

⁸⁰ Canning, J. P.: *Introduction: Politics, Institutions and Ideas*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350–c. 1450*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, str. 364–366.

⁸¹ Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 85.

Skřejpek: „Právě nejvyšší magistráti zkoumali vůli bohů prostřednictvím auspicií před důležitými úkony. *Ius spectionis* patřilo tedy mezi základní oprávnění magistrátů, bylo však zároveň i jejich povinností.“⁸² Nutno zdůraznit, že magistrát byl nejen tím, kdo auspicia nařizoval a účastnil se jich, ale také tím, kdo je vykládal.⁸³

Další zpochybnění vůle „římského lidu“ lze spatřovat ve vysoké finanční nákladnosti spojené se získáním veřejné funkce; jakkoliv fenomén korupce provází i současné liberální demokracie, římská republika jím byla ovlivněna v mimořádné míře, jak vidíme na nejslavnějším případě *Gaia Verra*: „*Verres se několik let kdesi na venkově utápěl v rozmařilostech a pak se náhle objevil v Římě; hned byl zvolen přetorem a následujícího r. 74 se ujal úřadu městského přetora. Cicero dokonce jmenuje částku, kterou ho to prý stálo: 300 000 sesterciů volebním makléřům a stejnou částku žalobci, aby ho neobtěžoval pro jeho trestné činy.*“⁸⁴ Nad lidovými prvky v římském republikánském systému tak můžeme uvažovat v kontextu chápání lidu jako nobility, bohaté skupiny obyvatel, která jako jediná disponuje reálným přístupem k veřejným funkcím. Vedle lidových shromáždění a římských republikánských magistrátů hrál významnou úlohu také římský senát, složený právě z římské aristokracie a vybavený trvalostí, jakož i významnými kompetencemi v otázkách vnitřní a vnější politiky, zejména vojenství, veřejných financí a otázek kultu.⁸⁵

Vrátíme-li se k *Marsiliov*i, lze shrnout, že „pravým“ suverénem v jeho učení je lid, který představuje zákonodárce. Panovník je odpovědný právě lidu⁸⁶ a církev je obecným koncilem, což znamená, že je obcí, shromážděním kléru i laiků. Prostý laický lid má právo volby kněží a biskupů. Tato úvaha je důležitá v návaznosti na popření raně středověkého křesťanského paradigmatu, kdy na prahu novověku jsou obec boží (církev) a obec pozemská (stát) podřízeny stejné moci a není mezi nimi kvalitativní rozdíl. Panovník, na něhož lid přenáší výkonnou moc, může kontrolovat církev.

---

⁸² Skřejpek, M.: *IUS et RELIGIO. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství a tiskárna 999, 1999, str. 112.

⁸³ Tamtéž, str. 112 an.

⁸⁴ Bartošek, M.: *VERRINAE*. Praha: UK v Praze, 1977, str. 35–36.

⁸⁵ Tamtéž, str. 134 an.

⁸⁶ Obdobně Kysela, J.: *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. Brno: Doplněk, 2001, str. 33–34.

Fakticky je tak vyslovena přednost světské moci, přičemž právním důsledkem je zrušení dvojí jurisdikce a podřízení církve státu. „*Společnost je podle Marsilia rozdělena na šest stavů – kupce, kněží, rolníky, řemeslníky, úředníky, vládce. Každý ze stavů plní svoji funkci a jeho příslušníci nemají zasahovat do funkcí jiného stavu. V čele společenské hierarchie stojí vládnoucí skupina, která bdí nad dodržováním zákonů a řeší konflikty ve společnosti. Podléhají jí všechny stavy – tedy i duchovní. Všichni příslušníci církve jsou podřízeni státu a je nezdravé, chtějí-li vykonávat světskou moc; jejich polem působnosti je jen duchovní sféra.*“⁸⁷

2.4 Renesanční filosofie

Na prahu novověku, počínaje 15. stoletím, přechází politické myšlení od sváru mezi církevní a světskou mocí, který neskončil přesvědčivým vítězstvím ani jedné z nich, k novým tematizacím vztahu mezi vládnoucími a ovládanými a zároveň také obecně k jinému chápání pojetí moci. *Alexandra Krsková* definuje nové představy o moci a jejích nástrojích následovně: „*Univerzalismus křesťanského světa reprezentovaného papežstvím a císařstvím byl postupně nahrazen politickým nacionalismem. Národy jako ekonomická, sociální a kulturní společenství se dožadují svrchovaných národních států a silné centralizované moci, třebaže absolutistický stát se objeví až v následujícím století. Přesun hospodářské a společenské síly do středověkých měst se v oblasti státu projevil v požadavku centralizované svrchované moci. Tato moc se opírá o města, dožadující se silného panovníka, který by byl arbitrem mezi šlechtou a buržoazií a suverénním oficiálním představitelem společnosti. Feudální šlechta se učí respektovat národní svrchovanost.*“⁸⁸

Hlavním jednotícím znakem politické filosofie raného novověku v renesančním období, je opuštění velkých vyprávění, která se pokoušejí jasně určit, co je „dobro“ a co

---

⁸⁷ Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 74.

⁸⁸ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 202.

„zlo“, jak to vidíme v antických bájích nebo v dějinách křesťanství. Z dnešního pohledu bychom hovořili zřejmě o morálních principech a soudech, přičemž tyto ustupují do pozadí a politika je nahlížena jako technika, technologie moci, čímž se připravuje cesta pro vládu „mimo dobro a zlo“. Má to být vláda empiricky rozpoznatelných pravidel, kdy namísto klasických tradičně sdílených slov o dobru a ctnostech, která udržují pospolité formy společnosti v jejich vyprávěních, nastupují slova nová, matematicky chladná. Mírou vlády je efektivita, vše se podřizuje neutrálním hlediskům.

Neutrální stát má představovat obranu proti destruktivnímu působení náboženství, vedoucímu k občanským válkám. Státní moc musí být oddělena od náboženských a mravních instancí, protože řád se udržuje autoritou zákonů. K počátkům novověku náleží představa státu jako dobře fungujícího stroje, náboženství se stává privátní odpolitizovanou otázkou a církev přestává být měrou pro řešení sporů. Ve vztahu vládnoucích a ovládaných přestává působit úsilí o duchovní řád, transcendentní se zcela mění v pozemské. Formu uvedeného myšlení představují novověké absolutistické státy. Končí tak středověká idea univerzální církve a zároveň idea jedné univerzální říše křesťanstva.⁸⁹

Do naznačených podmínek vstupuje a výrazně promlouvá rodák z Florencie *Niccolò Machiavelli*, syn nepříliš zámožného notáře. „*Ve svých spisech, zvláště v knize Vládař, načrtává politickou teorii, která za výlučný princip politického jednání pokládá sebezachování státu a stupňování jeho moci.*“⁹⁰ Machiavelli se pokouší zachytit principy, souvislosti a zákonitosti lidského života. Politika překračuje hranice morálky, aniž by ono oddělení od morálky bylo vnímáno negativně, přičemž zároveň je nezbytné oddělit individuální morálku a morálku skupinovou, kdy morálku jednotlivce není možné přenášet na uspořádání celé obce, společnosti a státu. Politika není prostorem pro realizaci představ o mravní dokonalosti.

Dobrý politik musí uplatňovat odstup od pokušení artikulovat mravní dokonalost, jejímž prostřednictvím by zamýšlel vést jednání ostatních a utvářet bezhříšnou společnost. Ostatně bezhříšnou společností, resp. pospolitostí, není ani

---

⁸⁹ Störig, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, str. 222–223.

⁹⁰ Tamtéž.

církev, i v té se setkávají svatí a hříšní. Zřejmě to byl život ve Florencii v době vlády fanatického dominikánského kněze *Girolama Savonaroly*, který přivedl *Machiavelliho* k myšlence, že život podle předpisů a příkazů vázaných na iluzi božího království nevede k ničemu dobrému. Politika je podle *Machiavelliho* umění, dovednost, jak vést lid; je to schopnost vyznat se v lidských povahách, uplatnit a prosadit svou vůli a zároveň vnímat jako nejvyšší ideu uchopení státní moci. Měrou úspěchu politiky a politikova jednání je efektivita.⁹¹

Machiavelliho nejznámější dílo *Vladař*,⁹² jak je patrné z předchozího výkladu, traktuje představu dobrého vladaře uplatňujícího principy technologie moci, a to na pozadí snah o sjednocení Itálie. Podle výkladu *Lukáše Valeše* pak: „*Panovník nemá a ani nemůže být vzhledem k lidské přirozenosti ztělesněním všech ctností, ale měl by vzbudit zdání, že je má (svět chce být klamán), měl by šetřit s lidskou dobrotou, kterou by lidé mohli chápat jako slabost, a naopak dávat svým poddaným stále najevo přítomnost své vlády a její sílu.*“⁹³

Ze studia *Vladaře* však nelze usuzovat, že se jedná o dílo jednostranné, zaměřené toliko na vládnoucí, právě naopak je možné z něj čerpat určitou inspiraci i pro vztah vládnoucích a ovládaných. Navzdory výčtu záporných lidských vlastností není občan loutkou, jež musí být politikem, vladařem, donucována k pořádku. Zároveň občané předpokládají u politika určité vlastnosti; moc by vladař neměl vykonávat svévolně, je mu svěřena ve veřejném zájmu. Občané si ponechávají právo kontroly moci, aby nedocházelo k pokusům o její zneužití. Krom toho platí, že občanům náleží autonomie soukromého života, soukromé vlastnictví majetku a vědomí „svobody“, a to

---

⁹¹ Rubinstein, N.: *Italian Political Thought, 1450–1530*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Political Thought, 1450–1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, str. 30–66; Kudrna, J.: *Politické a historické názory italské renesance*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, str. 92–96.

⁹² Machiavelli, N.: *Vladař*. Praha: Argo, 2012.

⁹³ Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 90.

včetně nároků na udržování dané svobody.⁹⁴ Je samozřejmě otázkou, do jaké míry se jedná o původní, originální práva, jak je chápe např. *John Locke*.

Machiavelliho osobní preference stran formy vlády jsou vyjádřeny ve *Florentských letopisech*, sepsaných v letech 1520 až 1525, a vycházejí z radikálně republikánských pozic. Jde o kritickou variantu ústavního vývoje Florencie navazující na *Rozpravy nad prvními deseti knihami Tita Livie*, přičemž „pravá“ republika vyžaduje sociální strukturu založenou na výrazné rovnosti a republikánské principy vlády. Nadto platí, že republiky jsou podle *Machiavelliho* stálejší, méně drastické a uvážlivější než panovníci, což je artikulováno právě v již zmíněných *Rozpravách nad prvními deseti knihami Tita Livie*.⁹⁵

Myšlení v *Machiavelliho* podání tak lze shrnout do předpokladů a zásad autonomní politiky, kam náleží osamostatnění politiky vůči dvěma dominantním normativním systémům, tj. morálce a náboženství, politické uplatnění násilí a manipulace, avšak pouze v nezbytné míře, vytváření technik získání a udržení moci a demytologizace velkých vyprávění z dob antiky a křesťanského středověku. S ohledem na uvedené je jasné patrné, že *Niccolò Machiavelli* je kontroverzním myslitelem, jenž je přijímán rozporuplně. Po mém soudu je však nezbytné hledět na jeho dílo, stejně jako na všechna díla ostatní, optikou tehdejší doby, tehdejšího vývoje společnosti a filosofického myšlení.

Necelých 70 let po *Machiavellim* se v roce 1530 rodí další, neméně významný, politický filosof, právník a myslitel *Jean Bodin*. Dílo *Bodinovo* spadá do oblasti právní a politické metodologie, do ekonomie, ale i do oblasti náboženských vztahů, resp. náboženské tolerance. Nejvýznamnější pro současné politické a právní myšlení jsou nicméně jeho úvahy o teorii státu a státní suverenitě.

„Své názory a představy vyložil v zásadním díle *Six Livres de la République* (Šest knih o státu). Shodně s *Aristotelem* považuje za základ státu rodinu, na jejíž pevnosti a spořádanosti závisí i stabilita politické organizace. Moc rodiny se omezuje na správu

---

⁹⁴ Rubinstein, N.: *Italian Political Thought, 1450–1530*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Political Thought, 1450–1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, str. 30–66.

⁹⁵ Tamtéž, str. 57–58.

*soukromého majetku. Naproti tomu státní moc se musí starat o společné záležitosti rodin a spravovat veřejný majetek. Stát je vlastně souhrnem rodin a veřejný pořádek je produktem soukromého majetku. Státní moc je právní vláda suverénní moci nad společnými záležitostmi rodin. Právě tím, že vládne podle práva, se odlišuje od zbojnických band a pirátských hord. Ale stát by byl pouhým plavidlem bez kormidla, kdyby mu chyběla svrchovanost – summa potestas.*⁹⁶

Jean Bodin tak přinesl v 16. století na svou dobu podrobně rozpracovanou teorii státní suverenity, jakkoliv se vedou určité polemiky, komu připsat prvenství při artikulaci tohoto pojmu. Podle spoluautorů *Karoliny Adamové* a *Ladislava Křížkovského* byl Bodin tvůrcem teorie státní suverenity,⁹⁷ *Alexandra Krsková* soudí, že předmětnou teorii systematicky a jasně rozpracoval a navíc státní suverenitu učinil neoddělitelným znakem státní moci⁹⁸ a *Jan Kysela* vyzdvihuje v Bodinově myšlení akcent na suverenitu jako na nejvyšší, neomezenou a nezávislou moc, a to při respektování právních a společenských podmínek Francie 16. století.⁹⁹ Osobně sdílím názor významného slovenského právního historika nastupující generace *Tomáše Gábriše*,¹⁰⁰ artikulovaný v návaznosti na bádání *Francesca Maiola*, absolventa římských politických a právních studií působícího v Nizozemsku,¹⁰¹ že jde spíše o otázku spornou a pojmovou. S pojmem suverenity nicméně v obecné, nikoliv jazykové, rovině pracoval již *Bartolus de Saxoferrato*.

Sám Bodin definoval suverenitu jako „absolutní a věčnou moc nad republikou“, včetně teze, že nikdo před ním pojmu suverenity neužil, jakkoliv uznal, že daný koncept

---

⁹⁶ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 220.

⁹⁷ Křížkovský, L., Adamová, K.: *Základy politologie*. Praha: Svoboda, 1992, str. 11.

⁹⁸ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 220.

⁹⁹ Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 145.

¹⁰⁰ Gábriš, T.: *Právo a dejiny. Právnohistorická propedeutika*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, str. 275.

¹⁰¹ Maiolo, F.: *Medieval Sovereignty: Marsilius of Padua and Bartolus of Saxoferrato*. Delft: Eburon, 2007, str. 22–24.

znali již staří Řekové, Římané, Italové v době renesance nebo Židé.¹⁰² V jeho podání lze akcentovat chápání suverenity jako absolutní, kdy státní moc je zcela nezávislá na jiných typech moci ve státě, přičemž není podstatné, kdo danou moc vykonává. Nositelem státní moci může být lid, aristokracie nebo *Bodinem* preferovaný panovník.¹⁰³ Zároveň považují za podnětnou myšlenku *Jana Kysely*, že *Bodin* přináší „metodologický“ obrat, resp. doplnění, ve výčtu kompetencí suveréna, od původního negativního výčtu, předpokládajícího, že suverén je na vrcholku mocenské „pyramidy“, k materiálnímu chápání kompetencí, spojenému s charakteristikou kompetencí, které suverén vykonává.¹⁰⁴

Podle *Bodina* nelze zaměňovat suverenitu za svévoli; zde jde zřejmě o počátek rozlišování mezi suverenitou právní a suverenitou politickou, kdy *Bodin* je reprezentantem té první. Představa suveréna je představou suverénní tvorby zákonů, avšak samotný suverén těmito zákony není vázán. „*Právo je podle tohoto názoru vlastně pouhým příkazem suveréna a po poddaných se vyžaduje, aby se jednoduše tímto příkazem řídili. Bodin ovšem neprosazoval ani neospravedlňoval despotismus: hlásal naopak, že suverénní monarcha je omezován existencí jakéhosi vyššího práva v podobě boží vůle či přirozeného práva.*“¹⁰⁵

Francouzská absolutní monarchie zejména 17. století je vlastně projekcí římského císařství. Na tomto místě lze zopakovat krátký fragment z *Institucí*: „*Ale také to, co nařídí císař, má sílu zákona, neboť národ skrze královský zákon, který vzešel z moci císaře, jemu a na něho přenesl veškerou moc. Vše, co císař určí dopisem, rozhodne na základě soudního řízení, nebo nařídí vyhláškou, se považuje za zákon.*“¹⁰⁶ S odkazem na římskou vzdělanost koncept absolutní monarchie překonává středověký pohled založený na chápání panovníka jako někoho, kdo je garantem míru a kdo zajišťuje nalézání práva. Oproti tomu panovník (nejen) 16. století je někým, kdo právo

---

¹⁰² Tamtéž, str. 82 a 84.

¹⁰³ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 220.

¹⁰⁴ Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 145.

¹⁰⁵ Heywood, A.: *Politická teorie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, str. 88.

¹⁰⁶ Iust. Inst. 1, 2, 6.

vytváří a otevřeně do něj zasahuje, je tedy představou živého práva a zároveň tím, kdo stojí nad právem, jak jsem již uvedl výše. Jde o přístup k panovníkovi, vyjádřený v latinských souslovích „*lex animata in terris*“ a „*princeps legibus solutus*“. Pouze panovník je nositelem suverenity v *Bodinově* pojetí, přičemž disponuje nejvyšší mocí, v Římě vtělenou již od dob republiky do pojmu *impérium*. Ve středověku se *impérium*, jak píše *Valentin Urfus*, stalo navíc „čirým“, tedy *merum*.¹⁰⁷

V kontrapozici k učení o absolutní vládě, spojené s absolutní monarchií, stojí filosofický směr, který reprezentují *monarchomachové* (tyranobijci), a to ve dvou základních větvích, protestantské a římskokatolické. Proti silné absolutistické vládě postavili otázku, zda vlastně nejde o tyranii v duchu panovníkovy absolutní (absolutistické) moci.

Ti protestantští vycházeli zejména z učení *Jana Kalvína*, přičemž založili svoje myšlení na fiktivní společenské smlouvě s Bohem, která umožňuje, aby lid krále svrhl, pokud ji poruší. Podle spisu *Žaloba proti tyranům*, který vyšel ve Francii v roce 1579 a jehož autorství je nejasné, moc nevychází od Boha, ale od lidu, který má právo „společenskou smlouvu“ vypovědět,¹⁰⁸ přičemž pojmem lid jsou v daném kontextu chápány spíše stavy, než lid v širokém slova smyslu.¹⁰⁹ Významným představitelem protestantských tyranobijců byl německý filosof *Johannes Althusius*, autor spisu *Politika*. „V něm se zabývá otázkami svobody, suverenity, vzniku a fungování státu. Je polemikou s dílem *Jeana Bodina*. Zatímco *Bodin* zastává názor, že nositelé suverenity jsou různí, a sám preferuje panovníka, který zajistí kontinuitu a jednotu suverenity, *Althusius* nesouhlasí – nositelem suverenity je vždy lid.“¹¹⁰

Římskokatolická větev tyranobijců měla své zázemí zejména ve Španělsku a bývá spojována s tomistickou koncepcí přirozeného práva. Za jejího nejznámějšího představitele lze označit *Francisca Suáreze*, absolventa univerzity v Salamance

---

¹⁰⁷ Urfus, V.: *Římskoprávní vzdělanost a její vklad do vývoje státoprávních představ. Od středověku do konce feudalismu*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1978, str. 79–91.

¹⁰⁸ Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 108.

¹⁰⁹ Křížkovský, L., Adamová, K.: *Dějiny myšlení o státě*. Praha: Codex, 2000, str. 148.

¹¹⁰ Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 109.

a pozdějšího profesora teologie. Ve svém díle *Suárez* spojil tomistický přístup, založený na chápání přirozeného práva jako spravedlivého s ohledem na Boží rozum, s přístupem *Ockhamovým*, spojeným s představou spravedlnosti jakožto Boží vůle. Obsah přirozeného práva je tedy identifikovatelný ve smyslu Božího rozumu, avšak závaznost dává přirozenému právu Boží vůle, protože Bůh je zákonodárcem. „*Podává tak vlastně pozitivistickou definici zákona. Dosud se zákon chápal jako řád přírody, jemuž je vlastní jistá mysterióznost, tajemnost; inteligentní lidská bytost má tento řád pouze odhalit, odkrýt. U Suáreze se zákon stává návodem ke konkrétnímu lidskému jednání, který jasně definoval a vyhlásil zákonodárce. To je nový pohled, charakteristický pro moderní Evropu. Právo se začíná definovat pomocí své formy a pomocí donucení.*“¹¹¹

2.5 Rekapitulace jako východisko pojmového zkoumání

Dějiny samozřejmě nekončí obdobím renesance, ba právě naopak, což platí také o dějinách politické filosofie, kdy se v dalším časovém vývoji můžeme setkat s takovými velikány, jako jsou *Thomas Hobbes*, *John Locke* nebo *Jean Jacques Rousseau*. Výčet myšlenek a myslitelů, který jsem v předchozím textu předložil, samozřejmě není úplný a ani si úplnost nenárokují. Jde o výběr, jistého druhu aperitiv, jenž má za úkol čtenáře „naladit“ a zároveň mu poskytnout obsahovou i metodologickou pomoc ve formě „rekvizitáře“. Záměrně jsem postupoval po ose časové, nikoliv po jednotlivých institutech, pojmech a kategoriích, jimiž jsou zejména: suverenita, lid, suverenita lidu nebo idea suverenity lidu. Těmto se budu věnovat podrobně v následujícím textu. Sestavil jsem tak danou kapitolu jako do určité míry reprezentativní vzhled do vývoje politického myšlení, kdy pojítka představuje snaha o popsání, analyzování a pochopení vztahu mezi vládnoucími a ovládanými.

Již vícekrát citovaný *Jan Kysela* uvažuje o vývoji vztahu vládnoucích a ovládaných v návaznosti na teorie moci ustavující a ustavené, přičemž zároveň píše

---

¹¹¹ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 241.

o dvou koncepcích vlády, tj. koncepci teokratické a lidové. Zároveň také uvažuje o různých zdrojích těchto koncepcí vlády, přičemž fakt, že vládne monarcha, nutně neznamená odvození moci od Boha; lid byl v minulosti zdrojem vsutku autokratických vlád, jak dokládá římský *lex regia*, případně koncept společenské smlouvy Thomase Hobbesa.¹¹²

Osobně se domnívám, že otázka spočívá v něčem trochu jiném: v pokusu o (alespoň částečné) hledání empirie v reáliích, kontextech a evolučním vývoji společnosti. Je velký rozdíl mezi zdrojem a projekcí; zdroj si velmi abstraktně představuji jako to, od čeho se odvíjí fungování. Ve vztahu vládnoucích a ovládaných je potřebné odlišit několik momentů. První moment je spojen s pocitem nutnosti, něco se děje, protože to tak „musí být“. Druhý moment je spojen s pocitem lhostejnosti, což lze demonstrovat na nezájmu o účast na Martově poli v době antické, stejně jako na volebním klání v „moderní liberální demokracii“ 21. století. Třetí moment je pak konečně spojen s potřebou tázat se, i znepokojivým způsobem, po podstatě a smyslu života, kdy ono tázání může zahrnovat legitimitu veřejné moci, ať se jedná o legitimitu, jejímž prostřednictvím pouze akceptujeme, nebo dokonce o legitimitu, u které výsledek sociálních interakcí vnímáme kladně.¹¹³

Můžeme se ptát, jak dalece je možné dosáhnout obecné shody v otázkách dobra a zla, ve stanovení toho, co je hodnotově vyšší a co nižší, co je ještě přijatelné a co už nikoliv v požadavcích kladených na soužití lidí různého vzdělání, sociálního postavení, kultur a mentalit. Tyto otázky si kladli i velcí filosofové minulosti, přičemž intuitivní představovali Platón a Augustinus, oba uvažující v metafyzických kategoriích, v prvním případě o hledání spravedlnosti, v případě druhém o oddělení obce Boží a světské. Oba měli zároveň poměrně dobře promyšlený a artikulovaný způsob fungování dobrého

---

¹¹² Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 69–97.

¹¹³ K pojmu legitimacy se ještě dostaneme, jakkoliv by pouhý pokus o jeho podrobnější rozpracování předpokládal napsání samostatné práce. V českém prostředí odkazují především na práce Jiřího Příbáře, Milana Slámy a Vojtěcha Bellinga. Viz Příbář, J.: *Disidenti práva. O revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: SLON, 2001; Sláma, M.: *Hledání přirozeného práva*. Praha: Ústav práva a právní vědy, 2012; Belling, V.: *Legimita v postmoderní době. Proč potřebuje Evropská unie členské státy?* Brno: Masarykova univerzita, 2009.

státu, vlastně dobrého vládnutí, avšak skutečnost, že jde o mocenský vztah, vnímají oba jaksi samozřejmě; *Platón* možná pod vlivem *Sókratovy* úvahy o chápání *polis* jako toho, co je politické, *Augustinus* na počínajícím konci Říma vyšel z křesťanství.

V kontradikci k uvedeným přichází *Aristoteles* s empiricko-analytickým přístupem ke zkoumání forem vlády a jejich klasifikace. Současně vyslovil kritiku demokracie a kritiku vlády, kde by podíl na moci byl svěřen prostému lidu, na jeho myšlení je tak jasně patrný příklon k vládě „vyvolených“, aristokratických vrstev. Na otázku, kde má taková vláda hledat svůj zdroj, neodpovídá, naopak vláda je projekcí velkých příběhů o statečných, dobrých a udatných Řecích.

Římská republika se konstitovala na vyprávěních o vyhnání králů a byla charakteristická smíšenou formou vlády, přičemž složka demokratická byla v sociální realitě častokrát upozadována, manipulována a jinak pokřívována. Prostý lid neměl příliš mnoho možností, jak ovlivnit vládnutí. Pochopitelně tu byla možnost volby vrchních magistrátů, po vzniku republiky se jednalo o *konsuly* a o ostatní držitele moci *konsulské*, mezi něž náleželi také *dictator* a *interrex*, přechodně pak *decemviri legibus*. Roku 367 př. Kr. byl pak zákonem *Liciniovým* a *Sextiovým* postaven vedle konsulů třetí stálý vrchní magistrát, *praetor městský* (*praetor urbanus*).¹¹⁴

Z žádného pramene však nelze dovodit, že by římská filosofie či praxe akcentovala něco na způsob teorie moci ustavující a ustavené nebo legitimizačního řetězce. Jinak řečeno, nic nesvědčí tomu, že by vysocí volení představitelé římského státu odvozovali své vládnutí od lidu, jakožto zdroje jejich moci. Přístup do vysokých veřejných funkcí měli převážně příslušníci staré rodové aristokracie, zejména s ohledem na fakt, že k výkonu jejich funkce bylo nezbytné vzdělání a dobré ekonomické zázemí spojené s bezplatností výkonu funkce a velice finančně náročnou volební agitací.

---

¹¹⁴ „Zároveň s *praetorem městským* byli zavedeni dva nižší magistráti *aediles curules*, na které byla vznesena s vrchním dozorem nad veřejným obchodem a nad ulicemi hlavního města také *iurisdictio* v právních sporech z kupních smluv, učiněných o otrocích a dobytku na tržišti, a nad jinými přestupky proti bezpečnosti obecnosti na místech veřejných.“ Název kurulských *aedilů* je odvozen od zvláštního soudcovského křesla zvaného *sella curulis*. Kurulští *aedilové* totiž odlišně od *aedilů* plebejských disponovali jurisdikcí, byť jen omezenou. Viz Heyrovský, L.: *Římský proces civilní*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislavě, 1925, str. 12.

Obdobný postoj mám stran *lex regia*, jehož prostřednictvím se snažili císaři, a zejména jim sloužící myslitelé, vyprávět příběh o konci republiky jako příběh o sociální nutnosti spojené s předáním moci lidu do rukou císaře. Opět se domnívám, že jde o projekci, nikoliv o zdroj; jinými slovy jde o promítnutí údajné touhy lidu do sociální reality, nikoliv o abstraktní představu, že lid je zdrojem moci. Zajímavá je pak také úvaha, zda si lid může vzít moc od císaře zpět, přičemž shoda panovala na předpokladu, že nikoliv.

Podobně nahlížím na učení *Dantovo* a *Marsiliovo*, kdy v tehdejších historických podmínkách nebyl lid zdrojem moci, ale spíše projekcí do vlády absolutního monarchy v souboji s církví. Jde především o to, jak nahlížíme na teokratickou a lidovou vládu co do jejich zdroje. Transcendentní Bůh je pro mě obtížně vnímatelný jako zdroj, protože je něčím samozřejmým, těžko zpochybnitelným, oproti tomu u lidu můžeme alespoň uvažovat, zda je zdrojem skutečným. Tak tomu však není ani u *Danteho*, ani u *Marsilia z Padovy*. Stejně tak pozdější renesanční myslitelé typu *Machiavelliho* přemýšleli spíše o tom, jak vládnout.

Jiný pohled přináší *Tomáš Akvinský*, jenž vnímá stát jako společenství lidí, kteří jsou autonomní a mohou se proti neoprávněné vládě odvolat k Bohu. Zde už nalézáme zdroj, jímž je Bůh, opět transcendentní a tedy těžko uchopitelný, avšak jedná se o Boha, který uvolnil prostor pro světskou vládu a ponechal si vůči panovníkovi volenému lidem míru souzení věcí. Možná, že to je částečně provokativní teze, ale kromě *Tomáše* všichni političtí myslitelé od antiky po renesanci uvažovali o promítnutí způsobů vlády do konkrétních společenských podmínek nebo metafyzických kategorií, avšak bez výraznějšího akcentování souhlasu, tedy myšlenky, se kterou následně pracovali někteří teoretikové společenské smlouvy. Jde tak především o chápání vlády jako společenské nutnosti, úlohy církve jako samozřejmé a teokratického i lidového původu vlády jako projekce do monarchií, absolutních i stavovských.

3 Pojem suverenita lidu

3.1 Suverenita lidu – pokus o tematizaci pojmu

Traktujeme-li problematiku suverenity lidu, resp. problematiku principu nebo ideje suverenity lidu, můžeme spolu se *Samuelem Finerem*, britským klasikem dějin politického myšlení, v komparativní perspektivě uvést, že lid ve svých rukou drží ustavující moc, přičemž z moci ustavující vycházejí pravidla, podle nichž lidé žijí. Jinak řečeno, společenský řád je svázán s lidem a nepochází od králů nebo od bohů. Suverenita lidu předpokládá, slovy *Henryho Maina*, vládu lidu.¹¹⁵

K problematice suverenity lidu se však váže několik otázek, resp. problematických bodů. První z nich představují samotné pojmy suverenita a lid, přičemž oba tyto pojmy, jak jsem již naznačil výše, se v historickém vývoji měnily. Přesněji řečeno se měnil obsah uvedených pojmů, což v souvislosti s prudkými společenskými změnami v různých historických etapách nelze považovat za překvapivou tezi. Další téma k zamyšlení představuje otázka, zda je každá vláda, jež se zaštiťuje legitimitou pocházející od lidu, vyjádřením suverenity lidu, a zároveň, zda je každá vláda, na níž se lid více či méně podílí, vládou lidovou. Konečně se nabízí úvaha nad chápáním legitimacy a legitimizačního řetězce v moderních společnostech, liberálních demokraciích, ústavních státech, jejichž právní a politické systémy chápou lid jako suveréna a zároveň jako zdroj veškeré veřejné moci.

Jestliže jsem se v předchozí kapitole zabýval stručným „rekvizitářem“ politického myšlení od antiky po renesanci, lze na tomto místě v návaznosti na výše uvedené konstatovat, že 17. století přináší či snad přímo umožňuje artikulování nového, renesancí otevřeného, filosofického paradigmatu v oblasti vědění s přesahem k otázkám legitimacy i vztahu vládnoucích a ovládaných. Dřívější filosofické

---

¹¹⁵ Finer, S. E.: *The History of Government From the Earliest Times. Volume III: Empires, Monarchies, and the Modern State*. Eastbourne: Oxford University Press, 2003, str. 1475–1476.

koncepty totiž pracují především s metafyzickou projekcí na konkrétní společenskou situaci, oproti tomu od uvedeného 17. století vzrůstá prestiž přírodních věd, výsledků exaktního bádání a svého druhu se otevírá živná půda pro hledání téměř až matematických pravidel fungování společnosti.

Počátky moderního definování pojmu vědění nalézáme již na přelomu 16. a 17. století u jednoho z otců evropské novověké vědy *Francise Bacona*, který podrobil kritice vědecky neproduktivní metody bádání a poznání. „*Spekulaci, opřenou o autority minulosti, nahradil autoritou zkušeností a smyslů, vedenou logickou indukcí.*“¹¹⁶ První praktický pokus o aplikaci předmětné metodologie se objevil o více než sto let později, v roce 1725, kdy neapolský profesor *Giambattista Vico* vyřkl myšlenku, „*abychom tento svět národů (...) viděli ve skutečnosti podle filosofické metody použité Francisem Baconem z Verulamů na věci přírodní.*“¹¹⁷ Jinými slovy přišel *Giambattista Vico* s požadavkem aplikace metod naznačených *Francisem Baconem* na oblast společenských věd, tedy na oblast „*lidských věcí občanských*“.¹¹⁸

Otázka bytí ustupuje do pozadí a na pořad dne přichází tematizace metod poznání, a to nejen prostřednictvím *Francise Bacona*, ale zejména *Reného Descarta*, hledajícího matematické principy ve vědě.¹¹⁹ *Lukáš Valeš* k tomu shrnuje: „*Bacon tvrdí, že na cestě k poznání je potřeba překonat tzv. idoly – předsudky. Poznání vychází ze smyslového vnímání a zkušenosti. Byl stoupencem induktivní metody a zakladatelem empirismu. Své hlavní dílo nazval Nové Organon na důkaz toho, že Aristoteles je překonán. Descartes tvrdil, že zdrojem poznání je rozum, vychází z metodické skepse. Jeho metodickým východiskem je dedukce. Je zakladatelem racionalismu. Své názory shrnul v díle Rozprava o metodě. Do politické a právní teorie převedli tyto názory Thomas Hobbes a Baruch Spinoza.*“¹²⁰

---

¹¹⁶ Hubík, S.: *Sociologie vědění*. Praha: SLON, 1999, str. 9.

¹¹⁷ Vico, G.: *Základy nové vědy o společné přirozenosti národů*. Praha: Academia, 1991, str. 107.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Störig, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, str. 238–242.

¹²⁰ Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 121–122.

Klasičtí myslitelé 17. století *de facto* vyjadřují situaci rozpadu tradičního pojetí poznání. Vedle tohoto rozpadu hraje význačnou roli protestantské myšlení, které spojuje lidskou přirozenost s hříšností, nejistotou a nesvobodou. Již *Machiavelli* „matematicky chladnokrevně“ naznačil myšlenku o nutném vedení a řízení člověka. Důležitý hlas při změnách paradigmatu novověkého vědění musíme vedle *Machiavelliho* přiznat také již zmíněnému *Thomasovi Hobbesovi*. Oba přišli v oblasti vědění s novou vizí člověka.

Machiavelliho koncepce je koncepcí člověka jako subjektu, jedince, ega, jehož podstatné vlastnosti nejsou odvozovány ve smyslu antické filosofie z ideje nebo z dávného archetypálního předobrazu člověka jako *imago Dei* v kontextu středověkého myšlení, nýbrž jsou sledovány na jeho konkrétním jednání, prosazování zájmů, přání a vůle za daných společenských podmínek. Existuje pravidelný, opakující se koloběh přírody, jehož zákonitosti jsou vyjádřitelné matematickými větami. Vesmír se v souladu s přírodou cyklicky pohybuje. *Machiavelli* tímto vstupuje do světa analýz, aby tam umístil principy, souvislosti a zákonitosti lidského života. Spojení odvahy a zákonitostí utváří disciplinovanou a stabilní společnost jako systém. Tato stabilita je založena na vědomí nutných zákonů, neutrálních a bez-emočních. Mají platit zákony odosobněné, nezávislé na egoistických zájmech.¹²¹

Thomas Hobbes na *Machiavelliho* do určité míry navazuje stanovením principu „přísné“ vlády. Pro naše úvahy jsou však nejpodstatnější dvě východiska *Hobbesova* právního a politického myšlení, přičemž jde ve zjednodušené podobě o úvahy nad lidskou přirozeností spojenou s existencí předstátního stavu a o úvahy nad smluvním základem státu, resp. nad společenskou smlouvou.

Z hlediska předstátního stavu a přirozeného práva je pro *Thomase Hobbesa* lidská přirozenost egoistická, spojená s „právem na všechno“.¹²² Každý jedinec pro nás představuje ohrožujícího nepřítele, překážku našich ambicí. Lidská přirozenost je tak přirozeností „špatnou“ a lidské bytosti mohou konat dobro jen pod nátlakem sil

---

¹²¹ Mucha, I.: *Vědění, jazyk a právo*. In: Gerloch, A., Tomášek, M. et al.: *Nové jevy v právu na počátku 21. století II. Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva*. Praha: Karolinum, 2010, str. 289–290.

¹²² K problematice „práva na všechno“ v moderní konzervativní politické filosofii viz Legutko, R.: *Ošklivost demokracie a jiné eseje*. Brno: CDK, 2009, str. 27–59.

působících mimo lidskou povahu. Východiskem *Hobbesovy* konstrukce státu jsou symptomy přirozeného stavu, vůči nimž se hledá jako opositum jistota. Přirozený stav předchází občanskou společnost, je stavem všeobecného sporu, kdy si všichni nárokují „právo na všechno“, představující princip chtivosti a nerozumu. Panuje vzájemná konkurence, cizost a nepřátelství, pravidelně vyjadřované podobenstvím *bellum omnium contra omnes*, tedy války všech proti všem, kdy je člověk vykreslován jako egoistická bestie.¹²³

Téměř až mytická hrůza a děs přirozeného stavu k sobě přibližují jedince plné strachu, očekávající ohlášený příchod nového Boha, *Leviatana*. Jako symbol státu užívá *Hobbes* právě symbolu *Leviatana*, mytologického obrazu obsaženého mimo jiné v biblickém textu:

„Tu je veliké a širé moře: hemží se v něm nespočetných živočichů maličkých i velkých, plují po něm lodě.

Vytvořil jsi Leviatana, aby v něm dováděl.“¹²⁴

Podle biblického výkladu¹²⁵ je *Leviatan* obrovité zvíře, které bude poraženo na počátku „tisícileté říše“ a jeho tělo bude rozděleno a stráveno blaženými obyvateli. Na knižním vydání *Hobbesova* díla je *Leviatan* vyobrazen jako obrovský člověk, jehož trup, složený z velkého počtu menších lidí, vystupuje z kopcovité krajiny, na jejímž úpatí je město symbolizující řád. Člověk *Leviatan* drží v pravé ruce meč a v levé ruce biskupskou berlu, obojí mu slouží k ochraně města. Moc je spojením symbolů světské a duchovní moci, státu a církve, sjednocena. Ve spodní polovině kresby můžeme opět sledovat propojení světské a církevní moci v párových dvojicích hradu a chrámu,

---

¹²³ Viz např. Harisson, T. R.: *Hobbes, Locke, and Confusion's Masterpiece*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, str. 70–101.

¹²⁴ Ž 104, 25.

¹²⁵ Job 40–41.

královské koruny a biskupské mitry, děla a „božích“ blesků, válečných trofejí a církevních insignií a konečně ve vyobrazení bitvy a církevního koncilu.¹²⁶

Podobně analyzuje symboliku *Leviatana* Alexandra Krsková: „Obr je nadto celý složen z lidských postaviček namačkaných jedna na druhou. To má zase symbolizovat překonání anarchie a setření rozdílu mezi státem a společností. Obr rozpíná své paže nad zemí, která pod nimi žije v míru a pokoji. Suverenita je jeho duší: vdechuje život celému tělu a uvádí ho v pohyb. Úřednictvo a soudy jsou jeho údy, odměny a tresty jeho nervstvem. Sílu dodává celému obřímú tělu blahobyť a majetek jednotlivců. Rádcové jsou jeho paměť, nestrannost, poctivost a zákony jeho rozumem a vůlí. Svornost je jeho zdravím, rozbroje chorobou a válka smrtí.“¹²⁷

Přirozený stav je stavem nejistoty, proto *Thomas Hobbes* přistupuje k řešení ve formě společenské smlouvy a stává se tak do jisté míry průkopníkem teorií společenské smlouvy. Smluvní teorie nejsou „dítětem“ toliko 17. století, přestože „k rozkvětu teorií společenské smlouvy došlo až v 17. a 18. století. Jednalo se o pokus vysvětlit existenci státu, legitimizovat jej i formulovat jeho úkoly.“¹²⁸

Společenská smlouva je po mém soudu zřejmě prvním propracovanějším konceptem legitimizace vztahu vládnoucích a ovládaných ve světle nového filosofického vědění, jak jsem již naznačil výše. Přirozenost je vůči rozumu vlastně absolutně nedokonalá, anarchie „přirozeného stavu“ musí být vystředána rozumností, resp. politickou rozumností, smlouvou, která zneutralizuje všechny nároky na absolutní

---

¹²⁶ Harisson, T. R.: *Hobbes, Locke, and Confusion's Masterpiece*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, str. 43–48.

¹²⁷ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 288.

¹²⁸ Podle *Jana Kysely* existoval smluvní základ politického uspořádání již ve starověku či v antice u sofisty *Lykofróna*. Viz Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 87. Obdobně pak o historii společenských smluv píše *Alexandra Krsková*, podle které společenskou smlouvu do jisté míry znali *epikurejci* v antice, *Augustinus Aurelius* nebo *Marsilius z Padovy*. Viz Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 283.

pravdy, tedy „právo na všechno“. Smluvně zakotvený řád se rozšiřuje i do původních oblastí posvátného (církvního) a přirozeného řádu.¹²⁹

Jiří Přibán s odkazem na teorii komunikativního jednání *Jürgena Habermase* označuje *Thomase Hobbesa* za empirického myslitele, který reflektuje účelovou racionalitu spolu s odvozením politické moci od morálního závazku „*zajistit přirozené zákony v politické společnosti. Toto je účel společenské smlouvy, na jejímž základě se rodí politický Leviathan.*“¹³⁰

Fiktivní společenská smlouva vytváří „umělou duši“ hýbající státem. Stát utvářející se v průběhu 17. století je lidským dílem, tím se liší od dřívějších forem politické jednoty. Může být chápán a viděn jako první produkt přírodovědného, resp. technického věku. Od metafyziky se přesouváme k analýze a promýšlení zákonů, které se formulují v dobové vědě. Přírodní vědy znají „čtení“ řádu, podobně je takové „čtení“ hledáno pro řád politiky. Suverenita se přenáší na jediný subjekt prostřednictvím smlouvy, která je dohodou o pevném zřízení, přičemž je smlouvou definitivní, nevypověditelnou, vyjadřující jednotu a nedělitelnost moci.¹³¹

Nové paradigma v sociologii vědění, spojené s novým uchopením filosofických pojmů a kategorií, přineslo změnu v chápání role státu i role člověka jako subjektu a vznik různých, více či méně propracovaných, teorií společenské smlouvy. Z uvedeného vyplývá potřeba zahrnout do výkladu o suverenitě lidu, resp. o dílčích pojmech lidu a suverenity, krátký exkurz do učení o společenské smlouvě, a to pochopitelně nejen u výše krátce rozebraného *Thomase Hobbesa*.

---

¹²⁹ Sláma, M.: *Hledání přirozeného práva*. Praha: Ústav práva a právní vědy, 2012, str. 193–194.

¹³⁰ Přibán, J.: *Disidenti práva. O revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: SLON, 2001, str. 23.

¹³¹ Harisson, T. R.: *Hobbes, Locke, and Confusion's Masterpiece*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, str. 64–69; Malcolm, N.: *Hobbes and Spinoza*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Political Thought, 1450–1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, str. 539–545.

3.2 Teorie společenské smlouvy

Dalším velkým politickým myslitelem 17. století je *Hobbesův* o něco mladší současník, a podle názoru některých autorů nesmiřitelný rival, *John Locke*.¹³² Perspektiva liberálního myšlení se primárně vztahuje k pokusu absolutismu, vůči němuž se vymezuje jako jeho kritika a zároveň jako obhajoba přirozených práv. Původním nositelem práv není stát, nýbrž jedinec (občan). Podle *Johna Locka* existují tři základní přirozená práva: právo na život, právo vlastnit majetek a právo na osobní svobodu. Přirozený zákon je u *Locka* vázán na přirozený stav. Každý člověk (občan) je vlastníkem své osoby, proto nepatří žádné jiné osobě nebo instituci. Existence jedince „přirozeně“ předchází existenci státu. Odvolání se na tento fakt zachovává sféru svobody a zakládá její obhajobu proti nárokům státní moci.

U liberálních teorií původních přirozených práv vycházíme z toho, že příkazy státu jsou omezeny přirozenými právy a stát taková omezení musí respektovat. Zvrat přirozeného a trvalého nastává v despotické a patriarchální moci, které *Locke* považoval za nelegitimní a tedy nepřirozené. Společenská smlouva je smlouvou z rozumu a představuje tak dobrovolné sebeomezení ve prospěch vlády. Racionalita právního řádu občanské společnosti je garancí svobod a stát takto utvářený je posledním stupněm přirozeného stavu. Přirozené právo je v něm realizací přirozeného zákona. Nositelem je občanská společnost.¹³³

Locke ve svém učení vychází z existence přirozených práv a ze společenské smlouvy, jakožto základu vzniku státu. *Hobbes* přirozený stav charakterizoval jako válku všech proti všem, jako období naprosté anarchie a strachu, kdy vítězí hrubá síla,

---

¹³² Dlužno podotknout, že nelze zdařile prokázat, do jaké míry *Locke* polemizuje s *Hobbesem* záměrně a do jaké míry předkládá vlastní myšlenky bez konkrétního polemického záměru. Souboj *Hobbes–Locke* se tak vlastně možná trochu mimoděk stal jedním z velkých příběhů raně moderní filosofie. K tomu viz Harisson, T. R.: *Hobbes, Locke, and Confusion's Masterpiece*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, str. 168–174; Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 134–135; Křížkovský, L., Adamová, K.: *Základy politologie*. Praha: Svoboda, 1992, str. 13–14.

¹³³ Tully, J.: *Locke*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Political Thought, 1450–1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, str. 625–629.

jak jsem podrobněji popsal výše. *John Locke* přirozený stav lidí popisuje jako jeho zlatý věk, jako idylickou dobu, kdy lidé žili navzájem v míru a pokoji, vzájemně si pomáhali, respektovali se, a kdy panovala rovnost a harmonie. Každý člověk byl plně svobodný a lidé žili v souladu s přirozeným zákonem, který poznávali prostřednictvím rozumu.¹³⁴

Obdobně shrnuje politickou filosofii *Johna Locka* *Milan Sláma*: „*Liberální pojetí vyslovuje přirozená práva (jako) v nároku vůči státu. Odkazuje na přirozený stav, k němuž náleží svoboda, rozumné jednání, vlastnictví. Funkcí státu je umožnit lidem žít podle přirozeného práva. Člověk má přirozenou sociabilitu utvářenou podle přirozeného zákona a žití podle rozumu je přirozeným právem. Přirozené právo je od Stvořitele. Náleží k němu vláda rozumnosti, právo na život, právo na vlastnictví s právem přivlastňování v díle (práce), kterým je člověk „vyjímám“ z přírodního stavu. Práce legitimizuje vlastnictví.*“¹³⁵

Filosofické myšlení *Johna Locka* tak představuje liberální a přirozenoprávní přístup založený na přirozené a prvotní oblasti jedince a na vzniku státu, který má ochrannou funkci, prostřednictvím smlouvy svobodných lidí. Stát musí být především svého druhu „právním státem“ a kontrolní záruka proti hypertrofii státní moci je dána jejím rozdělením.

Hlavní principy *Lockova* myšlení jsou vyjádřitelné do trojí svobody: náboženské,¹³⁶ politické¹³⁷ a ekonomické.¹³⁸ Dělbá moci podle *Locka* vychází

---

¹³⁴ Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 135.

¹³⁵ Sláma, M.: *Hledání přirozeného práva*. Praha: Ústav práva a právní vědy, 2012, str. 194–195.

¹³⁶ Locke, J.: *Dopis o toleranci*. Brno: ATLANTIS, 2000. Chápeme-li toleranci v obecném slova smyslu jako součást západní demokraticko-právní civilizace, nesmíme opominout *Lockův* přínos v této oblasti. V uvedené knize *Dopis o toleranci* z roku 1689 předložil *Locke* řadu argumentů svědčících pro toleranci. Kupříkladu napsal, že státu náleží chránit život, svobodu a majetek, nemá tudíž právo zasahovat do „péče o spásu lidských duší“. Náboženskou otázku by si dle *Locka* měl každý jednotlivec položit sám, bez vnějších vlivů, a odpovědět si na ni na základě svobodných informací a svobodné „soutěže“. *Andrew Heywood* k tomu příznačně píše: „*Lockova argumentace ve prospěch tolerance je vlastně novou variantou argumentace ve prospěch soukromí, a v rozsáhlé míře se s ní ztotožnily liberální demokracie, ve kterých se rozlišení soukromého a veřejného života přikládá zásadní význam.*“ Viz Heywood, A.: *Politická teorie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, str. 229.

¹³⁷ Locke, J.: *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992.

z rozdělení na moc zákonodárnou vyjadřující politickou vůli občanů a stanovující pravidla pro zbylé moci, moc výkonnou, která provádí zákony a ochraňuje tak zájmy soukromé i veřejné, a moc federální představující moc „zahraniční“ politiky. Vedle výše uvedeného je zákonodárná moc vystavěna na principu bikameralismu, kdy jedna komora reprezentuje zájmy buržoazie a druhá zájmy aristokracie.¹³⁹

Všechny formy státní moci musí mít „legitimní povahu“, která je nemyslitelná bez uznání původní suverenity jedince. Tak je tematizována i možná legislativa. Z uvažování o identitě člověka (přirozenosti, rozumu) se odvozuje politická svrchovanost jedinců ve smlouvě. Lidé jsou *sui generis* v postavení soudců i vůči legislativě, která vychází od lidí, již jsou původnější než stát. Právo soudit plyne z přirozeného zákona a správného užívání rozumu, jakož i ze zpochybnění privilegií, která jsou předem dána institucím. První práva, která kdy vznikla, dali lidem Bůh a příroda. Žádná instituce nedává člověku základní a první práva. Na tom spočívá právo souzení a míry moci. Politická moc ví, že nemůže vlastnit občany, kteří jsou „přirozeně“ původnější.¹⁴⁰

Společenská smlouva u *Hobbese* i u *Locka* představuje koncept pracující s existencí předstátního stavu, byť se u obou autorů jedná o velmi odlišné představy, jak by onen předstátní stav měl vlastně vypadat. Prostřednictvím společenské smlouvy se ustavuje svrchovaná vláda, bez níž by společenský koloběh nebyl proměněn v kvalitní a stabilní život. Smlouva je vnímána jako historická fikce, téměř až jako legitimizační fikce, opět s odkazem na výše předestřený názor *Jiřího Přibáňe*.¹⁴¹ Prostřednictvím oné

---

¹³⁸ K ekonomickým otázkám se *Locke* vyjadřuje např. v díle *Some Considerations of the Consequences of the Lowering of Interest and Raising the Value of Money* z roku 1691. Viz Goldwin, R. A.: *John Locke*. In: Strauss, L., Cropsey, J. (eds.): *History of Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987, str. 476.

¹³⁹ Tamtéž, str. 500–507.

¹⁴⁰ Harisson, T. R.: *Hobbes, Locke, and Confusion's Masterpiece*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, str. 174–189; Goldwin, R. A.: *John Locke*. In: Strauss, L., Cropsey, J. (eds.): *History of Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987, str. 482–485.

¹⁴¹ Přibáň, J.: *Disidenti práva. O revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: SLON, 2001, str. 23 an.

fikce jsou lidé směřováni, aby ctili vládu, neboť přirozený stav je u *Hobbese* stavem běsnění egoistických bestií a u *Locka* sice dobou idylickou, která však neposkytuje dostatečnou ochranu vlastnictví a dalším lidským svobodám.

Obdobně k tomu uvádí *Jan Kysela*, že k uzavření společenské smlouvy mohou vést různé motivace, jak vidíme na příkladu *Hobbese* a *Locka*. Stejně tak projevy společenské smlouvy se mohou lišit, ať již máme na zřeteli *Leviatana*, tedy absolutistický stát, sjednocení všech lidí do mytologického tvora, nebo *Lockovu* koncepci spojenou se snahou o hledání záruk proti hypertrofii státní moci, tedy např. dělbu moci nebo její rozložení mezi různé orgány.¹⁴²

Z určitého úhlu pohledu tak ani *Thomasovi Hobbesovi* nemůžeme upřít částečně liberální kořeny, přestože se *Leviatan* podle některých stal předobrazem totalitarismu.¹⁴³ Tyto liberální kořeny vnímám vzhledem k předchozí politické filosofii antické, středověké a renesanční, neboť právě *Hobbes* otevřel problematiku souhlasu ovládaných, byť se, pravda, jednalo o souhlas vynucený značně negativními okolnostmi.

O liberálních myšlenkových východiscích u *Johna Locka* nemůže být pochyb, což lze vyjádřit slovy *Andrewa Heywooda*: „*V argumentaci společenskou smlouvou je obsaženo několik důležitých liberálních tezí o vztahu ke státu a politické autoritě vůbec. Za prvé, vyplývá z ní, že politická autorita vychází v jistém smyslu „zdola“. Stát je vytvářen jednotlivci a pro jednotlivce; existuje proto, aby sloužil jejich potřebám*

---

¹⁴² Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 89–90.

¹⁴³ Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 296–297. *Alexandra Krsková* upozorňuje zejména na *Carla Schmidta* (z výkladu je zřejmé, že se jedná o překlep a autorka má na mysli *Schmitta*). Osobně se domnívám, že hodnocení obou autorů (*Hobbese* i *Schmitta*) bývá pohřbíváno shodně interpretováno velmi zjednodušeně. U *Hobbese* to *Alexandra Krsková* sice odmítá, avšak následně se dopouští po mém soudu zbytečné zkratky výrokem, že „*nacionálně-socialistický německý právník Carl Schimdt, uznávaný za Hitlera, viděl v Hobbesovi realistického autora, jemuž jde o jednotu státu, dokonce jakéhosi Hitlerova apoštola.*“ Problém interpretace historických autorů bývá právě ve zkratkovitosti a snadném podlehnutí velkým příběhům, přičemž u *Hobbese* na nás dýchne v encyklopediích u *Leviatana* závan zla, stejně jako když *Carla Schmitta* zjednodušeně ztotožníme s nacionálním socialismem.

a zájmům. Vláda vzniká z dohody čili souhlasu ovládaných. Tím je řečeno, že občané nemají absolutní povinnost dodržovat všechny zákony nebo přijímat všechny formy vládnutí. Vláda je založena na smlouvě uzavřené ovládanými; může však nastat situace, kdy vláda podmínky této smlouvy poruší. Jakmile se tak stane, vláda ztratí legitimitu a lid bude mít právo se vzbouřit.“¹⁴⁴ Teze o možnosti vypovězení společenské smlouvy je však podle mého názoru aplikovatelná právě toliko u *Locka*, a to s ohledem na existenci „předstátních“ přirozených práv, neboť *Hobbesův* konstrukt vyjádřený v metafoře *Leviatana*, tedy jediného suveréna absorbujícího suverenitu ovládaných, nepřipouští „cestu zpět“.

Třetím autorem, o němž je podle mého názoru ve spojení s tematizací společenské smlouvy vhodné přičinit několik poznámek, je dnes již klasik tématu, „ženevský tulák“, *Jean Jacques Rousseau*.

V obecné rovině lze uvést, že pokračující tendence k hledání pravidel a zákonitostí v přírodě se odrazila v osvícenské filosofii, přičemž osvícenství za základ pokládá „přírodu“. Odtud chce vyvodit pro společnost takové zákony, které nebudou odporovat „zákonům přírody“. Nejen *Rousseau*, ale i *Charles Louis de Montesquieu*, *Cesare Beccaria* a jiní chtějí proti centrální moci postavit myšlení o „přísném právu“. Takové právo, myšlené z racionality, může být obranou vůči možné zvůli panovníka. Formulováním této legitimacy se opětovně otevírá smluvní teorie. Nejedná se však o „přísné právo“ ve smyslu vlády „tvrdé ruky“, kterou prosazovali *Machiavelli* a *Hobbes*, ale o právo, které je exaktně uchopitelné.

Co má být základem onoho „přísného práva“? Možnost založení „přirozené spravedlnosti“ je dána v zákonech přírody. Jsou-li zákony vytvářeny rozumem, nemají odporovat zákonům přírody. Příroda je sama rozumná a rozum, který z přírody čerpá, je legitimní. Úkolem filosofie je objevovat přirozené zákony jako základ přísného práva a legitimacy. Rozum je tak schopen postavit se proti špatným zákonům. Osvícenské myšlení pojímá přírodu jako něco rozumného, majícího řád, zákony. Racionalita přírody podmiňuje racionalitu zákonů. Takový přístup předznamenává v tvorbě práva nástup velkých právních kodifikací. Osvícenská filosofie zpochybnila tradiční struktury

---

¹⁴⁴ Heywood, A.: *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, str. 53.

společenského dění. Klade je proti přírodě a rozumu. Osvícenský rozum bude zakládat nové legislativní systémy a podřídí celek jasné racionalitě práva.¹⁴⁵

Jean Jacques Rousseau tematizováním „obecné vůle“ směřuje ke společenskému modelu jednoty politiky a morality. Znamená to, že stát se stává mravní osobou. Sleduje blaho celku a smlouva (společenská) dává tomuto novému organismu moc nad občany. Podle Jana Koseka: „*Učení o obecné vůli (volonté générale), přestože se stalo hodně populárním, určitě nepatří v kontextu Rousseauova díla k tomu nejzdařilejšímu: každý jedinec disponuje podle autora osobní vůlí, která často odporuje vůli obecné, již má jako občan. Zatímco přirozená svoboda je ohraničena jen silami jedince, svoboda občanská nemůže překročit meze stanovené obecnou vůlí.*“¹⁴⁶ Taková představa obecné vůle může být nebezpečím pro individualizaci, neboť společenská smlouva dává státu (tělesu) *de facto* naprostou moc nad jeho občany (údy, členy).¹⁴⁷

Ve své podstatě sice Rousseau odmítá Hobbesův přirozený stav i antickou mravní a politickou nerovnost, neboť člověk je od přírody svobodný a bída i odcizení mají hlavní důvod v nepřirozenosti civilizačních proměn,¹⁴⁸ avšak představa obecné vůle, kdy „*každý člen společnosti dává svou osobu a všechnu svou moc jako společný statek pod nejvyšší řízení obecné vůle. Takto vzniká duševní sdružení jako veřejná osoba, vzniká lid. Lid je jediným nositelem suverenity.*“¹⁴⁹ evokuje právě spíše Hobbesovu myšlenku jediného suveréna, *Leviatana*.¹⁵⁰

Rousseau se domnívá, že pojem „přirozeného“ je jasný. Je jím „před-občanský mír“, stav bez napětí a sporů, prvotní harmonie, „zlatý věk“, přičemž je nutné obnovit podmínky rovnosti. Stát v jednotě mravnosti a politiky realizuje výchovu občanského vědomí až k cíli obecného blaha. V takovém státě obecná vůle ruší míry pouhých

---

¹⁴⁵ Kosek, J.: *Litera zákona a sensus communis v proměnách času*. In: *Právník* č. 5/2012, str. 453–469.

¹⁴⁶ Kosek, J.: *Právo (n)a předsudek*. Praha: Dokořán, 2011, str. 268.

¹⁴⁷ K tomu srov. Rousseau, J. J.: *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, str. 240 an.

¹⁴⁸ Störig, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, str. 284.

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 285.

¹⁵⁰ Obdobně Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 90.

osobních mínění a stát se neřídí libovůlí jedinců. Ten, kdo rozumí obecné vůli, ji vyjasňuje lidu, který si sám sebe uvědomuje jako zdroj moci a nositele práv.¹⁵¹

Rousseauova představa obecné vůle pochopitelně vykazuje velkou slabinu v podobě omezení vlastní vůle jedince ve prospěch vůle obecné. Jakkoliv můžeme většinové rozhodnutí či rozhodnutí některé z autorit akceptovat, nikdy jej nebudeme moci považovat za rozhodnutí vlastní. Tento problém *Hobbes* neřeší, neboť člověk stvořil *Leviatana*, aby ho chránil před ním samým a před ostatními.

Jsme-li si však všichni rovni, proč je něčí vůle „absorbována“ vůlí obecnou? Kdo je pak vlastně oním lidem, co je vůle a vláda lidu? *Milan Sobotka* k tomu uvádí: „*Dodržovat mravy a zvyky, projevovat se ve svých jednáních ctnostně, tj. ve shodě s druhými bez ohledu na své osobní preference – to je vodítko k tomu, aby se jedinec stal dobrým občanem. Rousseau již v úvodní části připomíná řeckou obec a republikánský Řím jako příklady sjednocování soukromé vůle s vůlí obecnou. Úcta, láska všech spoluobčanů navzájem, ctnost, to vše by bylo základem pevnosti takového společenství.*“¹⁵²

Jestliže však zasadíme konceptualizaci společenské smlouvy do podmínek hledání spravedlnosti, ctnosti, mravů a zvyků, tedy velkých skutků statečných Řeků a Římanů, jak je tomu zejména v antické filosofii, je na místě otázka směřovaná za *Rousseauem*, nač vlastně onu společenskou smlouvu potřebujeme. Budeme-li totiž dodržovat zvyky a mravy, jistě dojde ke sjednocení soukromé vůle s vůlí obecnou. Historie nás však poučila do té míry, abychom se i na antickou filosofii či na antické státní zřízení, ať již se jedná o řecké městské státy nebo o římskou republiku, dívali kritickým okem.

Domnívám se, že hlavní osobnosti teorií společenské smlouvy, tj. *Thomas Hobbes*, *John Locke* a *Jean Jacques Rousseau*, přinesly v rámci nového filosofického paradigmatu vědění progresivní myšlenky. Předně všichni tři pracují s odvozením státu

---

¹⁵¹ Störig, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, str. 284; Kosek, J.: *Právo (n)a předsudek*. Praha: Dokořán, 2011, str. 268–270.

¹⁵² Sobotka, M.: *Jean Jacques Rousseau: od „Rozpravy o původu nerovnosti“ ke „Společenské smlouvě“*. Praha: Karolinum, 2015, str. 24.

od jisté formy předstátního stavu, přičemž je teoriím *Hobbese* a *Rousseaua* společná jednota, nedělitelnost suveréna, vznikající u prvního z nich splynutím subjektů a u druhého tvorbou obecné vůle. Vzhledem k výhradám, které jsem výše formuloval vůči teorii obecné vůle, jakožto určitému kroku zpět k nepřirodovědné metafyzice, nemáme-li dokonce chápat obecnou vůli jako zcela anti-individualistický koncept, lze podle mého názoru dovodit spíše spojitost mezi *Hobbesem* a *Lockem*; jakkoliv jsou jejich východiska i závěry naprosto odlišné, původní náhled a metoda se shodují.

Odkážeme-li na *Jiřího Příbáňe* a jeho úvahy o fikcích provázejících společnost, lze citovat následující pasáž: „*Fikce společenské smlouvy má přitom zcela zásadní význam. Na počátku modernity sloužila jako základ pro politickou a morální jednotu, a všeobecný konsens ustavený touto smlouvou měl zajišťovat integritu moderní politické společnosti. Na rozdíl od fikcí konstruovaných právně pozitivistickou vědou však fikce společenské smlouvy nevytváří neutrální rámec moderní politické kultury, v němž by bylo možné vše podřídít nějakému „mistrovskému principu“, a reprodukuje paradoxní strukturu vytváření obecně závazného rámce prostřednictvím partikulárních projevů individuální vůle každého účastníka smluvního aktu, tj. občanů politického společenství.*“¹⁵³

Společenská smlouva tak stála u zrodu moderní politiky, resp. politické filosofie moderní společnosti, spojené s artikulací politických ideologií. Vývoj okcidentální civilizace zdůrazňující požadavek svobody lidského rozhodování směřuje k posilování individualismu. V základu těchto procesů je zdůrazněn význam člověka, jedince, ega, subjektu, přičemž se moderní společnost vedená modernismem, jakožto kulturní formou modernity, vytvořila převážně z osvícenství a jejím politickým výrazem byly právě ideové proudy nabízející vzájemně si konkurující koncepce dobrého života, tedy v průběhu 20. století zejména tzv. klasické politické ideologie.¹⁵⁴

---

¹⁵³ Příbáň, J.: *Disidenti práva. O revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: SLON, 2001, str. 15.

¹⁵⁴ Havel, T., Mucha, I.: *Krize hodnot okcidentální kultury v postmoderní společnosti*. In: *Acta Universitatis Carolinae Iuridica* č. 1/2014, str. 27–41.

3.3 Pojem lid

Jedním z klíčových pojmů pro úvahy nad suverenitou lidu je samotný pojem lid, resp. pokus o jeho popis, charakteristiku nebo dokonce nalezení nějaké pojmové definice. Při samotném nahlížení na pojem lid je nezbytné zohlednit každou dílčí kulturně-historickou epochu, každou vývojovou fázi společnosti jako celku i otázky regionální a ideologické. Jinak řečeno, musíme na pojem lid nahlížet perspektivou historickou, perspektivou filosofie dějin i perspektivou sociologického myšlení, jakkoliv v daném případě nepředkládám úplný výčet. Zároveň musíme vnímat kontext, zda hovoříme o lidu jako o právním, politologickém, filosofickém, sociologickém nebo obecném pojmu.

Obrátíme-li naši pozornost k „rekvizitáři“ dějin politického myšlení, můžeme učinit opatrný závěr stran antické filosofie a antického státoprávního uspořádání; když uvažujeme o lidu v kontextu antického myšlení, pracujeme s pojmem lid ve smyslu výrazné politické a kulturní nerovnosti. Podrobnější ohledání dějin politické filosofie na vztahu vládnoucích a ovládaných v předchozím textu nám umožňuje následující řádky pojmout v některých otázkách jako shrnutí.

Základním principem antické *polis* je idea bytí spojená s výrazným akcentem na dobrou, tedy spravedlivou vládu. Tento akcent nalézáme v různých variacích jak u *Platóna*, tak u *Aristotela*. Nerovnost lze spatřovat pochopitelně primárně v institutu otroctví, resp. v chápání některých lidských bytostí jako objektů práva. Podobně však vyznívá *Platónovo* rozdělení společnosti do tří skupin, přičemž jen jedna z nich, tvořená filosofy, je nadána možností vládnout. Stejně tak *Aristotelovo* učení vychází z požadavku, aby se *démos*, tedy prostý a chudý lid, vůbec nepodílel na vládě nebo se na ní podílel jen v minimalistické míře. Lze tak učinit závěr, že *Aristotelovi* je blízké pojetí lidu jako nepřítele vědění, filosofie a dobré vlády.

V antickém Římě je výše uvedený závěr o chápání lidu prismaticem *my* a *oni*, rodová aristokracie a *plebs*, ještě více patrný. Vedle trojího statusu římského občana tak v zásadě existovaly tři právně-politické a možná i sociální kategorie osob, tj. národ reprezentovaný urozenými občany, *plebs*, tedy „ti druzí“, do jisté míry občané druhé

kategorie, ale přesto občané, a cizinci. Podíváme-li se na daný model pečlivě, jde vlastně o *Aristotelův* předpoklad, že demokracie má být vládou těch nejlepších, přičemž je v chudých a neurozených potřebné vzbudit alespoň dojem, že se podílejí na správě obce. Onen dojem je vyjádřen ve smíšené formě vlády v období římské republiky, která evokovala větší zapojení římského lidu do vládnutí, ať již hovoříme o lidu prostém nebo urozeném.

Ve vztahu k suverenitě lidu lze však ohledně římské republiky učinit tři poznámky ilustrující mínění s touto koncepcí. Lid v antickém Římě nepředstavoval fiktivní nebo skutečnou entitu, která by legitimizovala republikánský režim, tento byl naopak legitimizován velkými vyprávěními. Složku vlády reprezentovanou lidem vládnoucí elity záměrně nevyužívaly, jak jsem ilustroval na příkladu tzv. *ius honorarium*, které mělo za cíl odstranit mezery v právu způsobené nečinností lidových shromáždění. Nelze tak o římském státoprávním uspořádání hovořit jako o systému, který reálně využíval lidovou koncepci vlády. Konečně pak byl pro podíl na vládě klíčový sociální status, jakkoliv se situace s rozmachem impéria postupně částečně měnila.

Středověká koncepce lidu přinesla prostřednictvím *Tomáše z Akvina* a *Marsilia z Padovy* příklon k chápání lidu jako organismu. Podle *Tomáše Gábriše* nalézáme v evropském středověku pojem lid (*populus*), avšak středověká filosofie do přelomu 15. a 16. století nepracovala s pojmy stát a suverenita.¹⁵⁵ Lid u *Tomáše z Akvina* představuje společenství jednotlivců, kteří jsou autonomní. *Marsiliovo* pojetí v podmínkách italských městských států představuje lid jako zdroj moci a zároveň jako jistou formu korporace. Jinak řečeno, *Marsilius z Padovy* přestavěl stát jako organismus tvořený lidem, který předává svou moc do rukou jedince, skupiny nebo mnohých.

Spolu se zajímavým odkazem na jednoho z nejvýznamnějších sociologů přelomu 19. a 20. století, *Ferdinanda Tönniese*, uvádí *Jan Kysela* k organickému pojetí lidu: „*Organismus, na rozdíl od umělého a egalitářského stroje, kterážto metafora*

---

¹⁵⁵ Gábriš, T.: *Právo a dejiny. Právnohistorická propedeutika*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, str. 275.

*nastupuje v 17., ještě však spíš v 18. století, je přirozeně vzniklý, podléhá procesům růstu a úpadku, je tvořen jednotou částí, které jsou na sebe odkázány svými funkcemi, neboť každý zde má své místo, ale přesto je lze co do významu hierarchizovat (hlava a údy): Zdola nahoru se projevuje úcta, opačným směrem náklonnost a ochrannost. Organismus se opírá o ideu přirozeného řádu.*¹⁵⁶

Tönnies tak v roce 1887 se svou sociologickou teorií diferencující pospolitost, založenou na pokrevních svazcích, pospolitém životě, citové shodě a solidaritě, a moderní společnost, která je popisována jako mechanický výtvar, v podstatě vystihl proces změn zahrnující nové paradigma směřující k absolutní monarchii nebo (nejen) revolučním republikám, kde není prostor pro lid – organismus.¹⁵⁷ V pozdějším vývoji pak našly organické teorie lidu, ale i státu, odraz v různých korporativistických přístupech, v obhajobě stavovské myšlenky, ve fungování některých parlamentních režimů, resp. v charakteru parlamentních komor apod.¹⁵⁸

Pojem lid má svůj neoddiskutovatelný vztah také ke konceptualizacím společenské smlouvy. Podle *Thomase Hobbesa* dochází společenskou smlouvou ke splynutí suveréna a lidu, přičemž vůle suveréna je vůlí každého jednotlivce a společenská smlouva je smlouvou o jasně vymezeném zřízení, je nevypověditelná, definitivní.¹⁵⁹ *John Locke* vycházel spíše z principu omezené vlády, proto reflektoval dvojího suveréna: lid, který je tvořen jednotlivci nadanými přirozenými právy, a vládu, tedy vládnoucí část lidu v dnešním chápání moci ustavené. Vláda je tolerována na základě své potřeby a plní ochrannou funkci.¹⁶⁰

---

¹⁵⁶ Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 99.

¹⁵⁷ Viz např. Mucha, I.: *Sociologie – základní texty*. Praha: Tiskárna a vydavatelství 999, 2004, str. 21–24.

¹⁵⁸ Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 99–101.

¹⁵⁹ Wilson, I. M.: *The Influence of Hobbes and Locke in the Shaping of the Concept of Sovereignty in Eighteenth Century France*. In: Besterman, T. (ed.): *Studies on Voltaire and the Eighteenth Century*. Oxford: The Voltaire Foundation, 1973, str. 17.

¹⁶⁰ Harisson, T. R.: *Hobbes, Locke, and Confusion's Masterpiece*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, str. 174–218; Wilson, I. M.: *The Influence of Hobbes and Locke in the Shaping of the*

S obdobným konstruktem pracují *Tomáš Gábriš* a *Ján Macej*, přičemž dokonce hledají paralelu mezi moderními liberálními demokraciemi 20. století, vycházejícími ze suverenity lidu jako časově a kompetenčně limitované vlády ve smyslu *Lockova* liberálního učení, a *Hobbesovou* myšlenkou sjednocení zájmů vlády a lidu v jedinou vůli artikulovanou komunistickými stranami. „*Locke se úmyslně vyhýbal pojmu suverenity, aby nespádal k Hobbesově koncepci absolutní suverenity Leviatana. Na rozdíl od Hobbesa uznával omezenou vládu, tedy vládu dvou suverénů – vlády a lidu. To je chápání příznačné pro první polovinu 20. století a částečně i současnost, přičemž fakticky se nesouhlas se způsobem vlády realizuje ve volbách. Chápání suverenity jako absolutní suverenity v Hobbesově pojetí je naopak příznačné pro státy fungující ve druhé polovině 20. století v komunistickém systému. Tyto státy a jejich systémy se snažily sjednotit zájmy suveréna (lidu a vlády), a to natrvalo a bez možnosti odvolání.*“¹⁶¹

Naznačená myšlenka, spojená s binárním kódem liberální lid (*Locke*) a zcela podřízený lid (*Hobbes*), je možná spíše trochu zjednodušující, neboť se domnívám, že principy myšlení v tzv. komunistických režimech vzniklých a existujících ve střední i východní Evropě po druhé světové válce, odpovídaly spíše *Rousseauově* tematizaci obecné vůle a tedy spojení politiky a morality.

Raymond Aron k dané problematice v návaznosti na učení *Karla Marxe* píše: „*Podle Marxe odhaluje demokracie skrytou pravdu, rozřešenou záhadu všech státních zřízení, protože lid je původcem, tvůrcem každé politické nadstavby a protože lid dospívá k pravdě o sobě, k uvědomění si této pravdy pouze tím, že si uvědomí, že pánem a vlastníkem všech státních zřízení, v nichž se sobě během staletí odcizil. Ale když v tomto smyslu vyústění dějin splývá s demokracií, se svrchovaností všeho lidu, znamená také konec oddělení společnosti a státu, soukromého života a života veřejného. Opravdová, skutečná demokracie se nebude vyčerpávat epizodickou účastí na veřejných*

Concept of Sovereignty in Eighteenth Century France. In: Besterman, T. (ed.): *Studies on Voltaire and the Eighteenth Century.* Oxford: The Voltaire Foundation, 1973, str. 30–38.

¹⁶¹ Gábriš, T., Macej, J.: *Suverenita ľudu a štátu v Československu rokov 1948–1989.* In: Bezák, M., Hauerlandová, I. (eds.): *Akademické akcenty 2011.* Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2012, str. 195.

*záležitostech prostřednictvím voleb nebo zvolených zástupců, uskuteční se pouze jednotou mezi pracovníkem a občanem, sblížením života lidu a politického sídla bohů.*¹⁶²

Velikán filosofického myšlení *Raymond Aron* a částečně obdobně slovenští autoři *Tomáš Gábriš* a *Ján Macej* nás přivádějí k myšlence, že v moderních dějinách politického myšlení a politiky obecně musíme pojem lid vnímat ve dvou základních vývojových linkách, a to ve vztahu k demokratickému a nedemokratickému vládnutí. Oba směry, resp. linie, pracují s pojmem lid a do jisté míry se zaštiťují jeho „legitimitou“, přičemž nedemokratické režimy patří k politickým systémům, které můžeme charakterizovat vstupováním politiky do soukromé sféry, u totalitarismu pak dokonce primátem politiky v lidském životě, přesně v duchu *Marxovy* teze, že svrchovanost lidu znamená konec oddělení společnosti a státu, veřejného a soukromého.¹⁶³

Vládnoucí slova nedemokratických systémů se nejvýrazněji ukazují v totalitárních režimech tím způsobem, že posvátno religiózních momentů jazyka se přenáší do původně profánního (světského) prostoru a utváří se tak politické náboženství. Obecný legální jazyk tak má vlastně skrytě podporovat arbitrární rozhodování. Stát a právo jsou podřízeny „Straně“, do soukromé sféry vstupují ideologické promluvy, systém se označuje jako lidová demokracie, ale pouze fasádně.¹⁶⁴

---

¹⁶² Aron, R.: *Esej o svobodách*. Bratislava: Archa, 1992, str. 28.

¹⁶³ Nelze v kontradikci k uvedenému vynechat odkaz *Domitia Ulpiana*, pracující s pojmem veřejného a soukromého práva: „Jsou zde dvě odvětví právních studií: veřejné a soukromé právo. Veřejné právo je to, které se týká organizace římského impéria, soukromé právo pak respektuje individuální zájmy, některé otázky se týkají veřejného zájmu a některé soukromého. Veřejné právo svým rozsahem pokrývá náboženské události, kněžství a správu státu. Tři strany soukromého práva jsou odvozeny od principů přirozeného práva, práva národů a civilního práva.“ Ulp. D. 1, 1, 1, 2.

¹⁶⁴ Příbáň, J.: *Disidenti práva. O revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: SLON, 2001, str. 209–213; Sláma, M.: *Hledání přirozeného práva*. Praha: Ústav práva a právní vědy, 2012, str. 294–307.

Nad úlohou lidu v totalitních režimech uvažuje *Milan Sláma*: „Úloha lidu se „vyčte“ z rozumění vývoji Dějin, směřujícího k Cíli, k realizaci v Pravdě, nebo i jinak – „Pravdy Dějin“. Lid je nositelem (dějinného) vědomí a rozpoznání jeho skutečných zájmů provádí „mozek“, jímž je Strana, utvářená na principu neomylnosti. V principu neomylnosti jsou omylní lidé, Strana nikoliv. Lid bez Strany je jaksi neskutečný, neboť jeho pravá skutečnost je pouze ve spojení se Stranou.“¹⁶⁵

Opět v návaznosti na *Aronovu* interpretaci *Marxe* lze dovodit podobnost s *Hobbesovým Leviatanem*, a to v otázce sebeuvědomění lidu, který je nositelem dějinného vědomí, přičemž je lid ovládán mozkem, tedy Stranou. Jde o kombinaci představy komunistického totalitního nebo posttotalitního státu jako jisté obdoby *Leviatana* založené na marxismu-leninismu. Takový stát zároveň v tematizaci obecné vůle vyjadřuje některé rysy myšlení *Jeana Jacquese Rousseaua*.

Není nutné příliš zdůrazňovat, že v politické praxi byrokratického socialismu druhé poloviny 20. století není lid příliš vítaným politickým aktérem. Opačně tomu je, resp. by podle mého názoru mělo být, alespoň do určité míry v systémech liberálně-demokratických, vycházejících z židovsko-křesťanských základů a náležejících do tzv. euro-atlantické civilizace, tedy okcidentu.

Dalším kontextem, jehož prostřednictvím lid můžeme vnímat, je kontext politického aktéra.¹⁶⁶ Zde se již z části dostáváme k samotnému jádru tématu, které by mělo být rozpracováno na případové studii tzv. I. Československé republiky a České republiky po roce 1989, resp. 1992. Lid jako politický aktér předpokládá pokus o definování, kdo jej tvoří – člověk, občan, politik, strana –, jak svoji moc vykonává a jaký to má odraz v podobě státu, práva a společnosti. Nalézt odpovědi na tyto a další otázky se pokusíme v následujícím textu, který bude spojen s výkladem a chápáním lidu jako politického aktéra ve 20. století.

---

¹⁶⁵ Sláma, M.: *Přirozené právo po destrukci totalitních režimů (otevření tematizace zapomenutosti a návratu)*. In: Gerloch, A., Tomášek, M. et al.: *Nové jevy v právu na počátku 21. století II. Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva*. Praha: Karolinum, 2010, str. 309.

¹⁶⁶ Viz Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 101–103.

Ohledně pojmu lid ve vztahu ke společenské smlouvě však nelze než souhlasit s Jiřím Přibáněm, že jde o lid fiktivní. „Potřeba nahradit starou monarchistickou legitimitu novou demokratickou legitimitou si vyžadovala politickou imaginaci. Pro myšlenku republikánství se legitimita lidu a jeho obecné vůle ukázala jako nejvhodnější. Lid bude napříště vždy konečným konstituentem legitimacy. Abbé Sieyès ve svém díle *Co je třetí stav?* přesně vystihl rozpor, který byl v ideji svrchovanosti lidu a demokratické legitimitě vždy přítomen. Lid musí zahrnovat všechny příslušníky politického národa, ale zároveň jeho vůle nebo vláda vychází pouze z principu politické reprezentace.“¹⁶⁷

Vždy je tak přítomné napětí mezi „původním“ lidem, na jehož svrchovanosti se konstituoval stát, a lidem „nepůvodním“, stejně jako může existovat poměrně významné napětí mezi lidem, který delegoval svou moc na volené zástupce, a zmíněnou politickou reprezentací. Jde o letitý problém vztahující se k výše naznačené distinkci mezi mocí ustavující a ustavenou, jakož i k distinkci mezi zastupitelskou a reprezentativní demokracií; jakkoliv se oba termíny častokrát užívají obdobně, již z jazykového hlediska lze dovodit, že jde o pojmy odlišné. Zatímco reprezentovat znamená představovat určitý proud, zastupování někoho by mělo být spojeno s přijetím určitých pokynů, jak postupovat.

Podle Pavla Holländera je koncepce moci ustavující a ustavené, kterou artikuloval Sieyès, rozlišením toho, kdo představuje zdroj a kdo nositele suverénní moci.¹⁶⁸ Setkáváme se tak s dvojí rolí lidu, tak jak danou problematiku traktuje ústavní teorie: fiktivní lid jako zdroj moci a zároveň její nositel a vykonavatel. Jak jsem však naznačil výše, může docházet ke konfliktům. Holländer dále soudí, že naznačený konflikt může vyústit v trojí řešení. První představuje v duchu učení Carla Schmitta tezi, že suverénem je ten, kdo rozhoduje o výjimečném stavu. Druhé je pak podle Holländera extrémním chápáním suverenity lidu, v duchu teze, že lid může cokoliv a není tak vázán žádnou regulací. Konečně třetí řešení konfliktu mezi mocí ustavující

---

¹⁶⁷ Přibáň, J.: *Disidenti práva. O revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: SLON, 2001, str. 27.

¹⁶⁸ Holländer, P.: *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 82 an.

a ustavenou představuje pohyb v mantinelech klausulí věčnosti nebo materiálního jádra či ohniska ústavy, resp. ústavního pořádku.¹⁶⁹

O rolích lidu obdobně uvažuje také *Jan Kysela*, kdy je lid v klasickém pojetí liberální teorie *Johna Locka* zdrojem ustavující moci a zároveň zdrojem legitimacy, ukotvením legitimizačního řetězce. Vedle toho, že lid představuje zdroj moci a jejího nositele, by měl moc také vykonávat.¹⁷⁰ Zde se dostáváme k výše naznačené možnosti konfliktu mezi reprezentací a zdrojem i nositelem, včetně komplikované otázky, jak a prostřednictvím koho by měla být lidová moc vykonávána.¹⁷¹

Podobně a velmi příznačně shrnuje úlohu lidu v demokraciích *Zdeněk Neubauer*: „*DEMOKRACIÍ je onen stát, který je vybudován na demokratické ideologii: podle ní je lid jednak (normativně) subjektem práva na vládu, suverénem, tj. původním držitelem moci, takže veškerá moc vychází od něho a vykonává se z jeho zmocnění („vláda lidu“), jednak (teleologicky) je lid jediným účelem státu a všeho státního jednání („vláda pro lid“). Ve státním zřízení se ona normativní ideologie uplatňuje tak, že lid vládne sám nebo svými zmocněnci. Dosazování normotvůrců se děje výhradně buď lidovou volbou, nebo druhotným dosazováním, na jehož počátku je vždy orgán dosazený přímo lidovou volbou. Dělbá moci je možná jen mezi více zmocněnci lidu.*“¹⁷²

Vedle úlohy lidu je vlastně otázkou, jak chápeme samotný pojem demokracie. Vyjdeme-li z představy, co by demokracie měla umožňovat, můžeme spolu s *Robertem Dahlem* učinit závěr, že demokracie umožňuje efektivní účast lidu na vládě, volební rovnost, dosahování poučeného porozumění, uplatňování kontroly nad tématy nastolenými k projednání a zapojení všech dospělých.¹⁷³ Jde toliko o jisté vodítko, jak vnímat komplikovaný pojem demokracie, se kterým pracuje i *Zdeněk Neubauer*.

Lze tak shrnout, že v teoriích společenské smlouvy a v návaznosti na existenci demokratického zřízení, představuje lid pojem fiktivní. V politické teorii se můžeme

---

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 89–90. Dále viz např. Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 69–74.

¹⁷⁰ Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 104–105.

¹⁷¹ Tamtéž, str. 105–117.

¹⁷² Neubauer, Z.: *Státověda a teorie politiky*. Praha: Jan Laichter, 1948, str. 387.

¹⁷³ Dahl, R.: *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, str. 40.

zajímat o postavení, resp. chápání, lidu jako politického aktéra, jak tomu je pravidelně v demokratických systémech. Režimy nedemokratické, tedy autoritářské a zejména totalitní, s pojmem lidu taktéž operují, avšak v daném kontextu je lid toliko součástí totalitního organismu vedeného Stranou a entitou podrobující se obecné vůli. V ústavní a státovědné teorii pak vnímáme lid jako zdroj a držitele ustavující moci a zároveň jako nositele a vykonavatele moci ustavené. Způsob, jakým je pak ustavená moc vykonávána, záleží formálně na státním zřízení, dělbě moci a tvorbě legitimizačních řetězců. V materiální rovině však opět bude ve velké míře souviset s chápáním lidu jako politického aktéra a s celkovým chováním v rámci politického systému.

Konečně pak považuji za účelné krátce zmínit, vedle roviny sociologicko-filosofické, politologické a státovědné, poslední rovinu uvažování o pojmu lid, a tou je rovina právní. Odkážeme-li na *Georga Jellineka*,¹⁷⁴ můžeme učinit závěr, že by stát měl být definován třemi základními prvky, tj. obyvatelstvem, územím a státní (veřejnou) mocí. Někteří autoři tuto definici dále posouvají v různých kontextech, kdy např. moderní stát nutně potřebuje k tomu, aby byl „skutečným“ státem, mezinárodní uznání, jakousi státní ideu¹⁷⁵ nebo slovy již zmíněného *Georga Simmela* „centrální pojem“,¹⁷⁶ zjednodušeně řečeno ducha doby a místa.

Pavel Holländer znovu s odkazem na *Sieyèse* píše o spojení ústavodárné moci s národem, zároveň pak za politický subjekt v moderních demokraciích označuje občana, ze kterého se formuje moc.¹⁷⁷ O pojmech státní lid a národ se zamýšlí také *Jan Kysela*.¹⁷⁸ Nutno podotknout, že tyto úvahy, včetně úvah *Holländerových*, vnímám jako úvahy z „ranku“ státovědného myšlení, připomínající římskoprávní úvahy nad pojmy národ a lid. Pojem lid se však objevuje nezdědkou v textuře ústavních předpisů a v tomto ohledu pro nás bude zajímavý jako svrchovaně právně pozitivistický pojem.

---

¹⁷⁴ Jellinek, G.: *Všeobecná státověda*. Praha: Jan Laichter, 1906, str. 118 an.

¹⁷⁵ Viz např. Pavlíček, V.: *O české státnosti (úvahy a polemiky) I. Český stát a Němci*. Praha: Karolinum, 2002, str. 13–35.

¹⁷⁶ Simmel, G.: *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON, 2006, str. 136 an.

¹⁷⁷ Holländer, P.: *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 96–97.

¹⁷⁸ Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 117–119.

Pro příklad lze uvést dikci § 1 odst. 1 československé ústavní listiny z roku 1920, který stanoví, že „lid je jediným zdrojem veškeré státní moci v Republice československé“, přičemž z tohoto notoricky známého ustanovení, jehož obdoba je ostatně obsažena i v současné české či slovenské Ústavě, jednoznačně dovozujeme, že žádný jiný subjekt krom lidu nemůže být zdrojem státní moci a lid je tedy zdrojem veškeré státní moci. Státní moc tak neexistuje bez legitimačního řetězce svázaného s lidem. Tato maxima je vyjádřením demokratického principu státu odmítajícího absolutismus, ale i totalitarismus či autoritářství založené na vládě jedince nebo skupiny.

Předmětem pozdějšího výkladu nepochybně budou úvahy pracující s pojmem lid jako pojmem užívaným v právním jazyce, přičemž se nabízejí otázky po charakteru ústavních ustanovení, jako je např. výše citovaný § 1 odst. 1, tedy zda se jedná o ustanovení deklaratorního charakteru, a to s poukazem na uvedenou fiktivnost konceptů společenské smlouvy či lidu, nebo zda má normativní charakter.

Další úvahy lze směřovat k novým jevům v právu, a to ve vazbě na zánik klasické pyramidální struktury právního řádu a nástup právního polycentrismu, resp. pluralismu.¹⁷⁹ Klasická pyramidální struktura není narušována a rozměňována jen postmoderními jevy, ale také koexistencí národního práva spolu s právem mezinárodním, jakož i europeizací práva spojenou s evropskou integrací. Právo, jako normativní systém, se tak stává systémem bez jediného zřetelného centra.

3.4 Pojem suverenity

Zamýšlíme-li se nad pojmem suverenity, dovolím si na tomto místě tvrdit, že podobně proměnlivý pojem, jehož obsah je častokrát předmětem nejrozumnějších sporů,

---

¹⁷⁹ Viz např. Hřebejk, J., Kysela, J., Reschová, J.: *Polycentrismus v soudobém právu versus pyramidální struktura právního řádu v koncepci tradiční suverenity*. In: Gerloch, A., Tomášek, M. et al.: *Nové jevy v právu na počátku 21. století II. Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva*. Praha: Karolinum, 2010, str. 76–105.

bychom hledali v instrumentáriu právní či politické filosofie jen velmi obtížně. Samotný pojem suverenity pak má dvě základní východiska, která jsou spojená zaprvé s jejím vertikálním chápáním, tedy s legitimizací původu suverenity státu, a to prostřednictvím lidu nebo národa, a zadruhé s chápáním suverenity opačným směrem, tedy dovnitř státu nebo navenek směrem k jiným subjektům mezinárodního práva. Počátky úvah spojených s působením suverénní moci dovnitř státu nalezneme u *Jeana Bodina*, mezinárodněprávní, tedy vnější, suverenitou se zabýval především švýcarský myslitel *Emer de Vattel*.¹⁸⁰ Druhé pojetí je historicky starší, přičemž suverenity znamená absenci nadřazené moci v určitém systému, který je definován funkcionálně nebo teritoriálně.

V historickém kontextu k artikulování pojmu suverenity státu uvádí *Pavel Holländer*: „Vytvoření a vývoj pojmu suverenity státu (státní moci) jsou bezprostředně spjaty s historickým vývojem středověké Evropy. Pro středověk bylo příznačné především pnutí mezi státem a církví, konflikt Svaté říše římské německého národa s jednotlivými státy, ze kterých se tato říše skládala, jakož i konflikt, vytvořený lenním systémem a systémem korporací ve vztahu ke státu.“¹⁸¹

Na pozadí tohoto historického vývoje můžeme opět využít „rekvizitáře“ dějin politického myšlení. Souboj státu a církve vnímal již ve 14. století *Marsilius z Padovy*, a to ve smyslu předání moci lidem panovníkovi. V 16. století pak přichází na scénu výše zmíněný *Jean Bodin*, který definoval suverenity jako „absolutní a věčnou moc nad republikou“, chápal tedy suverenity jako absolutní moc, nezávislou na jiných mocích ve státě.

Podle *Tomáše Gábriše* následně na *Bodina* navazují různí teoretikové společenské smlouvy, aby vyšli z předpokladu, že věčná a absolutní moc nad republikou vychází z lidu. „Tato myšlenka suverenity lidu však existovala již ve středověku, a to dokonce i v podmínkách uherských. Stačí připomenout *Werbőczyho* učení o svaté koruně zachycené v jeho díle *Opus Tripartitum* (1514/1517), kde píše, že Maďaři přenesli zvolením svatého Štěpána za krále na něho celou státní moc, která se

---

¹⁸⁰ Beaulac, S.: *The Power of Language in the Making of International Law*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2004, str. 188.

¹⁸¹ Holländer, P.: *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 80.

*po jeho smrti uchovala v jeho koruně. Od té doby přechází státní moc na každého následujícího panovníka, a to okamžikem jeho korunovace, a po jeho smrti se navrací zpět do koruny. Takové chápání má skutečně velmi blízko k myšlence společenské smlouvy, resp. suverenity lidu (šlechty).*¹⁸²

Další vývoj chápání suverenity spíše přisvědčil jejímu pojetí dle *Johna Locka*, tedy ve smyslu dělené suverenity mezi lid a stát. Šlo o představu lidu, který kontroluje vládu, přičemž přirozenoprávní chápání akcentovalo i možnost lidu vystupovat z pozice soudce vůči možné legislativě. Odklonem od představy suverenity lidu je britský model suverenity parlamentu a také představa suverenity vůdců spojená s myšlenkou, že charismatická osobnost dokáže vycítit co lid nebo národ „potřebuje“.¹⁸³

Na nebezpečí „uchvácení“ lidové vlády upozorňuje i *Samuel Finer* v návaznosti na *Sieyèsovo* uvažování nad jednotou lidu a národu, přičemž národ představuje zdroj všeho. V kombinaci s *Rousseauovým* chápáním obecné vůle se taková interpretace stala cestou pro *Napoleona*, *Hitlera* nebo *Mussoliniho*.¹⁸⁴ Podobným směrem uvažoval i židovský myslitel 20. století *Jacob Talmon* při popisu cest vedoucích k „totalitní demokracii“.¹⁸⁵

Konceptualizace suverenity lidu však měla svá myšlenková východiska, zahrnující nejen „čistě“ liberální myšlení *Johna Locka*. *Thomas Hobbes* využil představy suveréna a suverenity jako imaginativní konstrukce vycházející z úplné rovnosti lidí, kteří jsou subjekty státu a suverenity.¹⁸⁶ *Samuel Pufendorf* obdobně svázal

---

¹⁸² Gábriš, T.: *Právo a dejiny. Právnohistorická propedeutika*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, str. 276.

¹⁸³ Gábriš, T., Macej, J.: *Suverenita ľudu a štátu v Československu rokov 1948–1989*. In: Bezák, M., Hauerlandová, I. (eds.): *Akademické akcenty 2011*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2012, str. 195.

¹⁸⁴ Finer, S. E.: *The History of Government From the Earliest Times. Volume III: Empires, Monarchies, and the Modern State*. Eastbourne: Oxford University Press, 2003, str. 1475–1479.

¹⁸⁵ Talmon, J. L.: *O původu totalitní demokracie*. Praha: SLON, 1998.

¹⁸⁶ Belling, V.: *Zrození suveréna. Pojem suverenity a jeho kritika v moderní politické a právní filosofii – Suverenita a normativní konstrukce reality I*. Brno: CDK, 2014, str. 99.

jednotlivce závazkem neodporovat suverénovi, avšak zároveň akcentoval zachování přirozených práv,¹⁸⁷ tedy zákonných principů, jakož i přirozeného a Božího práva.¹⁸⁸

Ke srovnání obou myslitelů píše *Vojtěch Belling*: „Rozdíl Pufendorfa vůči Hobbesovi tak lze spatřovat zejména v kladení důrazu na jiné aspekty. Pro Hobbesa je zásadní popis esence suverenity, její provázanosti s principem reprezentace a jednoty lidu zajištěné cestou imaginace státu. Pufendorf se naopak zabývá praktickými otázkami. Tam, kde Hobbes vynakládá mimořádnou snahu o logickou přísnost a konsistentnost, prokazuje Pufendorf spíše smysl pro common sense a výjimky z pravidla. Přesto je jejich pojetí státu a suverenity blízké. Pro oba autory přitom jednoznačně platí, že nechápou suverénní stát jako sféru absolutistického panovníka řídícího se pouze zálibami.“¹⁸⁹

Stejně jako pro Hobbesa a Pufendorfa je pro *Jeana Jacquese Rousseaua* suverenita nedělitelná, představující metafyzickou projekci obecné vůle,¹⁹⁰ jakkoliv je komplikovanou otázkou, jak se vlastně ona obecná vůle má projevovat.¹⁹¹ Jediným nositelem suverenity je lid, který vyjevuje svou vůli prostřednictvím hlasování, vůle suveréna, tedy lidu, je vůlí obecnou.¹⁹² V určité kontradikci k *Rousseauovi* uvažuje *Sieyès* o homogenním a empiricky přítomném národu, který je nositelem suverenity.¹⁹³

Vedle suverenity lidu se v 19. století prosazuje suverenita státu jako celku, a to v úvahách *Georga Jellineka* nebo *Otto von Gierkeho*, čímž je dovršena představa vnitřní

---

¹⁸⁷ Sláma, M.: *Hledání přirozeného práva*. Praha: Ústav práva a právní vědy, 2012, str. 185.

¹⁸⁸ Belling, V.: *Zrození suveréna. Pojem suverenity a jeho kritika v moderní politické a právní filosofii – Suverenita a normativní konstrukce reality I*. Brno: CDK, 2014, str. 117.

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 117–118.

¹⁹⁰ Bloom, A.: *Jean Jacques Rousseau*. In: Strauss, L., Cropsey, J. (eds.): *History of Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987, str. 574–575.

¹⁹¹ Belling, V.: *Zrození suveréna. Pojem suverenity a jeho kritika v moderní politické a právní filosofii – Suverenita a normativní konstrukce reality I*. Brno: CDK, 2014, str. 129.

¹⁹² Störig, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, str. 287. Podrobněji viz Sobotka, M.: *Jean Jacques Rousseau: od „Rozpravy o původu nerovnosti“ ke „Společenské smlouvě“*. Praha: Karolinum, 2015.

¹⁹³ Belling, V.: *Zrození suveréna. Pojem suverenity a jeho kritika v moderní politické a právní filosofii – Suverenita a normativní konstrukce reality I*. Brno: CDK, 2014, str. 191.

a vnější suverenity.¹⁹⁴ Tomu historicky předchází odpoutání suverenity od jednotlivých orgánů a její svázání přímo se státem: „*Předpokladem tedy je vznik abstraktního pojmu státu jako entity oddělené od personálního substrátu (panovníka, stavů, obyvatel), s potenciálem vlastních zájmů (státní raisona). Tato skutečnost se obvykle spojuje s Machiavellim a pro některé autory bývá důvodem, proč dělit vývoj do konce středověku a poté.*“¹⁹⁵

Je tak patrnější naznačené rozlišování suverenity směrem k vnitřní suverenitě, která je definována odvozováním legitimacy moci (zejména teokratické a lidové koncepce), reprezentováním vnějším i vnitřním a konečně pak hodnotovou orientací. Vnější suverenita je klasickým vyjádřením suverenity v mezinárodních vztazích.¹⁹⁶

Krom toho přináší období po francouzské revoluci opuštění transcendentního lidu ukotveného společenskou smlouvou a přesun k sociální imanenci národa, tak jak tomu je např. u Sieyèse: „*Zásadním problémem, který se snažil vyřešit již Rousseau a po něm revoluční teoretici, byl vnitřně kontradiktorní charakter entity, jež měla být současně suverénní i podřízenou mocí, vládnoucím i ovládaným, a to v jedné chvíli. Revoluční teorie tento vztah vyřešila právě vnesením suverenity do přímo „imanence lidu“. Takto pojatý lid nebyl již transcendentní entitou sjednocující různorodé zájmy, ale revolučním démem, který je sociální, empirickou dějinnou silou, jež nejen ustavuje nový společenský řád, ale také – a to především – dosahuje likvidace stávajícího ústavního zřízení.*“¹⁹⁷

V období vzniku moderního státu uvažoval nad jeho dějinnou úlohou, která je do jisté míry spojena s pojetím suverenity, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, podle něhož jsou dějiny vlastně dějinami Ducha, přičemž cílem dějin je realizace svobody každého jedince, každého subjektu. Právo jednotlivce zaniká, jestliže je pohlceno státem, jehož

---

¹⁹⁴ Gábriš, T., Macej, J.: *Suverenita lidu a státu v Československu roků 1948–1989*. In: Bezák, M., Hauerlandová, I. (eds.): *Akademické akcenty 2011*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2012, str. 195.

¹⁹⁵ Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 144.

¹⁹⁶ Filip, J., Svatoň, J.: *Státověda*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, str. 42.

¹⁹⁷ Belling, V.: *Zrození suveréna. Pojem suverenity a jeho kritika v moderní politické a právní filosofii – Suverenita a normativní konstrukce reality I*. Brno: CDK, 2014, str. 261.

reprezentace vládne ve jménu „obecné vůle“. Všeobecná svoboda je toliko abstraktní představou, jež má přednost před svobodou jedince.

Podle *Hegela* je třeba rozlišovat mezi svobodou, svévolí a anarchií. Principy moderního státu pak představují rozumnost a svoboda, stát slučuje jednotlivce, lidé jsou tedy subjekty. Nezaměňuje se člověk a lid, resp. národ. Tyto pojmy nesplývají. Lidství, možná až trochu nadneseně řečeno člověčenství, opravňuje a určuje člověka k tomu, aby se stal občanem, svobodně organizovaným. Poslušnost vůči státu nemá být vynucena, nýbrž záleží na svobodném uznání.¹⁹⁸

Ve srovnání s klasickým liberalismem *Johna Locka*, jenž chápe stát spíše jako prostor pro bezpečnost a ochranu, má být *Hegelův* „mravní stát“ dílem, věcí budování. Takový stát má být mravní substancí. *„Stát definovaný jako uskutečnění mravní ideje je současně skutečností substancí vôle, tedy obecné vůle, jež však – na rozdíl od Rousseauovy volonté générale – je oproti individuální vůli vůli dokonale racionální. Tato vůle tedy není pouhým obecným principem postaveným proti individuálnímu zájmu či z něj jednoduše vycházejícím. Rousseauovu, ale i Fichteho pojetí obecné vůle vyčítá Hegel jejich založení pouze v partikularitě jednotlivce coby člena společnosti disponujícího vědomou vůlí, z jejíhož – kontraktuálního – spojení s dalšími vůlemi vzniká pouze společná (nikoli obecná) vůle celku.“*¹⁹⁹

Zatímco první teoretikové společenské smlouvy počínaje *Hobbesem* vycházeli z dualismu, tedy z oddělení morality (individuální vůle) a legality (vyjádřené v pozitivním právu, ať již absolutistickém nebo vycházejícím z přirozenoprávních principů) státu, *Hegelův* mravní stát je vyjádřením jednoty morality (individuální vůle) a politiky (činnosti státu). Suverenita je tak absolutní mocí státu, nikoliv však státu absolutistického, nýbrž státu, který je mravní substancí. Moralita, resp. mravnost, jakožto původně kantovský pojem, představuje definici svobodné (individuální) vůle,

---

¹⁹⁸ Hassner, P.: *Georg W. F. Hegel*. In: Strauss, L., Cropsey, J. (eds.): *History of Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987, str. 751–753. Dále viz např. Hegel, G. W. F.: *Fenomenologie ducha*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, str. 60 an.

¹⁹⁹ Belling, V.: *Zrození suveréna. Pojem suverenity a jeho kritika v moderní politické a právní filosofii – Suverenita a normativní konstrukce reality I*. Brno: CDK, 2014, str. 289.

„která vytváří svůj vlastní duchovní svět v jednotě původně protikladných určení, jimiž je abstraktní právo (vnějškovost) a na druhé straně niternost jedince, jenž je morálním subjektem. Oba momenty se uskutečňují až v konkrétnu mravnosti.“²⁰⁰

Osvícenské myšlenky vycházely z předpokladu, že racionalita přírody podmiňuje racionalitu zákonů. V této souvislosti považuje *Charles Louis de Montesquieu* zákony za přirozené vztahy mající nutný charakter, který vyplývá ze samotné povahy věcí, zároveň jsou zákony přirozené a univerzálně platné. Podle *Montesquieuho* takové přirozené zákony existovaly už před vytvořením lidské společnosti a jsou jaksi nadčasově vrozené.²⁰¹ Přirozený zákon tak má z hlediska racionality stále platnou povahu. Ona „přirozenost“ liberálních a osvícenských myslitelů je narušena v 19. století válkami a revolucemi.

S průmyslovou revolucí přicházejí nové způsoby myšlení. Podle *Friedricha Nietzscheho* vstoupila moderní doba do období krvavých válek a revolucí, v němž o tom, co je pravda, především ve smyslu morální pravdy, budou rozhodovat ti, kteří budou mít silnější, vítěznou vůli k moci. Hlavním tématem se stává ostrá kritika evropského myšlení, zejména jeho platónské tradice a křesťanské morálky, jimž *Nietzsche* vytýkal, že se staví proti síle tvořivého života a vedou k nihilismu.

Jazyk práva přestává být jazykem přirozených zákonů, liberálně-osvícenské přirozenosti.²⁰² Modernita tak vyplnila prostor dříve „obsazený“ různými náboženskými

---

²⁰⁰ Sláma, M.: *Hledání přirozeného práva*. Praha: Ústav práva a právní vědy, 2012, str. 217. Podle *Imanuela Kanta*: „Je neobyčejně zvláštní, že na této transcendentální ideji svobody se zakládá i její praktický pojem a že tato idea v ní také představuje vlastní moment obtíží, které odedávna provázely otázku po její možnosti. Svoboda v praktickém smyslu je nezávislost libovůle na donucování ze strany smyslovosti. Libovůle je totiž smyslová tehdy, když je aplikována patologicky (pohnutkami smyslovosti); pokud ji lze patologicky vynucovat, nazývá se libovůlí zvířecí (*arbitrium brutum*). Lidská libovůle je sice *arbitrium sensitivum*, ale nikoliv *brutum*, nýbrž *liberum*, protože smyslovost nečiní její jednání nutným a člověku je vlastní mohutnost určovat se sám, nezávisle na donucování smyslovými podněty.“ Viz Kant, I.: *Kritika čistého rozumu*. Praha: OIKOYMENH, 2001, str. 338.

²⁰¹ de Montesquieu, Ch. L.: *O duchu zákonů I*. Praha: OIKOYMENH, 2010. V ucelené podobě viz Kosek, J.: *Litera zákona a sensus communis v proměnách času*. In: *Právník* č. 5/2012, str. 453–469.

²⁰² Mucha, I.: *Vědění, jazyk a právo*. In: Gerloch, A., Tomášek, M. et al.: *Nové jevy v právu na počátku 21. století II. Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva*. Praha: Karolinum, 2010, str. 299.

koncepty a myšlenkami ve prospěch politických ideologií.²⁰³ Toto pojetí s sebou přineslo i nebezpečí spojené s přílišným akcentem na pozitivní právo a s myšlenkovými základy totalitarismu. *Ivan Mucha* k tomu píše: „*V projektu moderny je právní systém považován za nástroj řešení naléhavých problémů a konfliktů civilizovaného světa technovědy. Historický fenomén pozitivizace práva se projevuje v pojetí práva jako nástroje v rukou těch, kteří mají moc, tedy nepřímou posiluje nebezpečí legalizace totalitarismu.*“²⁰⁴

Totalitarismus nevznikl z důvodu přílišného akcentu na pozitivní právo, stejně jako modernita nebyla příčinou holokaustu, nicméně 19. století přináší nové pohledy na právo, ale i na oblast legitimacy, moci a vědění. Do tohoto rámce zapadá výrok *Georga Wilhelma Friedricha Hegela* o příjezdu světového ducha na koni při příležitosti vítězného vstupu *Napoleona* do bran dobyté Jeny v roce 1806. Podstatnější však je, že *Hegel* nově tematizuje svobodu a rozum, které se setkávají v pojetí státu jako rozumové a mravní substance.

Další německý filosof, nenáviděný i milovaný a častokrát nepřesně interpretovaný, *Karel Marx*, navázal na *Hegela* v dialektický přístup, avšak historické změny v jeho pojetí vycházejí z materialistického uchopení, tedy z charakteru výrobních procesů a kapitálu, tedy celkově ekonomických vztahů.²⁰⁵ Podle *Marxe* člověk žije v zajetí dvojího odcizení, první je spatřováno v dualitě posvátného a světského, druhé pak v dualitě soukromého a veřejného. Tato odcizení znamenají, že čistě politická revoluce nedává člověku možnost seberealizace.²⁰⁶

Krom dialektického přístupu „přebírá“ *Marx* od *Hegela* také přístup k suverenitě. Zatímco *Hegelova* jednota morality a politiky vycházela ze snahy o nalezení suverénního státu, kde by se svobodně realizoval lid, a to splynutím obecné a individuální vůle, na rozdíl od *Rousseauova* konceptu spočívajícího v podřízení

---

²⁰³ Havel, T., Mucha, I.: *Krize hodnot okcidentální kultury v postmoderní společnosti*. In: *Acta Universitatis Carolinae Iuridica* č. 1/2014, str. 27–41.

²⁰⁴ Mucha, I.: *Vědění, jazyk a právo*. In: Gerloch, A., Tomášek, M. et al.: *Nové jevy v právu na počátku 21. století II. Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva*. Praha: Karolinum, 2010, str. 299.

²⁰⁵ Heywood, A.: *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, str. 128–132.

²⁰⁶ Aron, R.: *Esej o svobodách*. Bratislava: Archa, 1992, str. 28 an.

individuální vůle vůli obecné, *Karel Marx* předpokládal suverenitu lidu mimo stát. „Cílem tak není dosažení suverenity státu, v níž by se realizovala idea lidu, ale naopak uskutečnění suverenity lidu oddělením od státu. Jejím cílem však není úplné metodologické obrácení v tom smyslu, že namísto ideálního státu bude východiskem pouze empirická sociální realita jako jediný základ subjektivity.“²⁰⁷

Marx neplédoval pro zánik státu, avšak v duchu své historicko-materialistické dialektiky viděl lid jako nositele dějinného vědomí ve všech fázích filosofie dějin. Jde o určitou představu spojenou s chápáním lidu, který jde částečně proti státu.²⁰⁸ Z hlediska vědění pak např. *Alexis de Tocqueville* nechává odpovědnost za volbu mezi „demokracií“ a despocií přímo na lidech, zatímco *Marx* dává lidu toliko možnost podrobit se dialektice, postavit se jí na marný odpor nebo dokonce respektováním pravidel dialektiky zvýšit rychlost proměn filosofie dějin.²⁰⁹

Filosofové 19. století, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel* a *Karel Marx*, tak vyšli, možná poněkud překvapivě, ze společného východiska jednoty politiky a morality. Pochopitelně právě v tomto pojetí může být do určité míry spatřováno nebezpečí totalitarismu, jakkoliv i několikrát zmiňovaný *Thomas Hobbes* bývá někdy pokládán za předchůdce totalitarismu. Tematizace třídního vědomí nastává spojením filosofie a proletariátu.²¹⁰ Jak jsem uvedl ve shodě s *Aronovou* interpretací *Marxe*, problémem společnosti je odcizení lidské podstaty.

V historickém ohledu je marxismus posledním velkým pokusem, vyprávěním, o vytvoření společnosti založené na dějinné zákonitosti, která bude na zemi uskutečňována. Je to představa totalitní společnosti, do které bude všechno „zahrnuto“ jako syntéza momentů dějin. Jinak řečeno, oproti tomu je totalitarismus 20. století politickou praxí nespádající do sféry výše naznačeného chápání suverenity, jak to

---

²⁰⁷ Belling, V.: *Zrození suveréna. Pojem suverenity a jeho kritika v moderní politické a právní filosofii – Suverénita a normativní konstrukce reality I*. Brno: CDK, 2014, str. 321.

²⁰⁸ Cropsey, J.: *Karl Marx*. In: Strauss, L., Cropsey, J. (eds.): *History of Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987, str. 807–811.

²⁰⁹ Aron, R.: *Esej o svobodách*. Bratislava: Archa, 1992, str. 35.

²¹⁰ Viz *Straussovo* uvažování nad filosofií a lidem u *Aristotela* a v moderních společnostech. Strauss, L.: *Obec a člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2007, str. 44 an.

vidíme na příkladu ruských bolševiků již ve 20. letech 20. století, nelze tedy bolševická východiska spojovat s *Hegelem* nebo *Marxem*.

Podobně jako *Hegel* či *Marx* i ryzí nauka právní, resp. normativisté 20. století nevnímala rozdíl mezi vnitřní a vnější suverenitou.²¹¹ Nebylo tomu tak pochopitelně na základě dialektiky, resp. dialektiky dějin, ale zejména na základě kantovského noetického optimismu, spojeného s pojmy *Sein* a *Sollen*, tedy toho, co je, a toho, co má být. Ilustrativní je známý výrok *Hanse Kelsena*, že stát je právní řád, obdobně vyjádřený slovy *Františka Weyra*: „*My zde nepřisuzujeme svrchovanost ani státu, ani státní moci, nýbrž právnímu řádu a nerozumíme jí tudíž žádnou reálnou působivost, nýbrž toliko samozřejmou vlastnost každého normového souboru, má-li býti jednotným předmětem normativního poznávání.*“²¹²

Stran spíše minoritních názorů na pojem suverenita lze zmínit stoupence solidaristické doktríny v oblasti právní sociologie francouzského myslitele tvořícího na přelomu 19. a 20. století, *Léona Duguita*, který existenci suverenity popíral a argumentoval existencí toliko moci. Ostatně tato představa přináleží obecně k různým sociologicko-právním školám, neboť tyto kladou častokrát přílišný akcent na sociální realitu bez užší vazby na normativní základy, což kritizovali právě např. představitelé ryzí nauky právní.²¹³

Jak vidno, názorů na pojem suverenita můžeme najít celou řadu. Pro další bádání lze vyjít z předpokladu, že suverenita jako pojem je vyjádřena dvěma základními znaky. První chápe suverenitu jako „moc“, která je nezávislá na jiné mocenské struktuře, druhý jako „moc“ výlučnou.²¹⁴ Smíšená forma vlády v antickém Římě tak nemůže být

---

²¹¹ Viz např. Gábriš, T.: *Právo a dejiny. Právnohistorická propedeutika*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012 str. 277.

²¹² Weyr, F.: *Svrchovanost právního řádu*. In: Weinberger, O., Kubeš, V.: *Brněnská škola právní teorie (normativní teorie)*. Praha: Karolinum, 2003, str. 67.

²¹³ K tomu viz např. Gábriš, T., Macej, J.: *Suverenita ľudu a štátu v Československu rokov 1948–1989*. In: Bezák, M., Hauerlandová, I. (eds.): *Akademické akcenty 2011*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2012, str. 196. K otázce právně sociologického myšlení viz např. Maršálek, P.: *Právo a spoločnosť*. Praha: Auditorium, 2008, str. 181–185.

²¹⁴ Holländer, P.: *Základy všeobecné státovédy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 82.

vyjádřením suverenity lidu, neboť k rozhodování v politickém smyslu bylo třeba aristokratických vládnoucích elit. Na druhé straně drogové kartely v latinské Americe jistě disponují nezávislou „mocí“, ta však rozhodně není výlučná. Podle *Georga Jellineka* musíme uvažovat o nezávislé a výlučné moci ve smyslu právním, nikoliv faktickém.²¹⁵ Jde o výše naznačené chápání suverenity působící dovnitř státu i navenek,²¹⁶ přičemž má suverenita jako právní kategorie historický kontext a je součástí právního rámce státu.²¹⁷

Výlučnost však neznamená neomezenost; nad omezeními suverenity lidu v moderní demokratické společnosti uvažoval *Zdeněk Neubauer*. Podle něj vyplývají tato omezení z demokratické ideologie.²¹⁸ Zde však přichází další problematická otázka, čím je definována samotná demokracie, resp. demokratická ideologie.²¹⁹ Vráťme-li se k *Neubauerovi*, lze konstatovat, že omezení suverenity rozhodování lidu představuje samotná svrchovanost lidu, což v posledku znamená, že lid nemůže zvolit antisystémovou reprezentaci popírající svrchovanost lidu, ani reprezentaci, která by změnila stávající řád do podoby své neomezené²²⁰ vlády.²²¹ Jde o variaci na „podstatné náležitosti demokratického právního státu“. Je totiž sporné, zda lid nemůže zvolit antisystémovou reprezentaci. Buď ji fakticky zvolit nesmí, neboť je zakázána, nebo ji zvolit nechce, což však neznamená, že ji zvolit nemůže, kdyby chtěl. Spíše se nabízí možnost zvolení antisystémové reprezentace, tato však nesmí změnit ony „podstatné náležitosti“.

Druhé omezení suverenity lidu spočívá v tom, že „moc“ nesmí být vykonávána proti státu, který je společenskou platformou. „*Krátce: basí demokracie je stát. A tento stát a jeho resona nemohou připustiti, aby vůle lidu se postavila proti němu, aby lid*

---

²¹⁵ Jellinek, G.: *Všeobecná státověda*. Praha: Jan Laichter, 1906, str. 502.

²¹⁶ Filip, J., Svatoň, J.: *Státověda*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, str. 42.

²¹⁷ Jellinek, G.: *Všeobecná státověda*. Praha: Jan Laichter, 1906, str. 509.

²¹⁸ Neubauer, Z.: *Státověda a theorie politiky*. Praha: Jan Laichter, 1948, str. 426.

²¹⁹ Nabízí se např. *Dahlova* úvaha nebo *Neubauerova* definice.

²²⁰ Zejména časově; z toho se podává, že pro *Neubauera* bylo časové omezení mandátu jedním z klíčových prvků demokracie.

²²¹ Neubauer, Z.: *Státověda a theorie politiky*. Praha: Jan Laichter, 1948, str. 426–427.

*chtěl jeho rozbití a zánik, poškození nebo ponížení. Vždyť státní ústava a státní hranice jsou právně delegační normou vůle lidu. Bez nich by vůle lidu nebyla právně, tj. státně relevantní.*²²²

Uvedená omezení suverenity lidu považuje Zdeněk Neubauer za nesporná, přičemž v dalším výkladu uvažuje nad omezeními, jejichž nespornost již není tak samozřejmá. Jde o ochranu menšin, individuální svobodu a zásady spravedlnosti i mravnosti, které nemají být porušovány ani se souhlasem lidu. Jinak řečeno, Neubauer představuje teoretika omezené suverenity, kdy politická rozhodnutí, jakkoliv se opírají o většinový princip, nemohou přímo popírat suverenitu lidu a stát jako takový a zároveň je v konkrétních případech třeba reflektovat práva na ochranu menšin, individuální svobody, morálku a spravedlnost celkově.²²³ S jeho přístupem se lze v obecné rovině ztotožnit. Vrátime-li se k výlučnosti, lze ji také vyjádřit jako jedinečnost. Nikdo jiný než lid, v rámci paradigmatu suverenity lidu, nemůže být zdrojem moci, to však neznamená, že moc lidu nemá hranice.

O nalezení definičních znaků suverenity se pokouší také Jan Kysela, kdy suverenita je definována jako nikomu nepodřízená a nezávislá moc politicko-právní hierarchie, ovšem představa neomezené a nedělitelné suverenity je překonána. Suverenitu orgánů „poslední instance“, zejména soudní, však nemůžeme stavět nad zákon, naopak „hraniční“ orgán veřejné moci je zákonem vázán, jedná se však toliko o morální závazek.²²⁴

Naznačená omezení suverenity nás ve své podstatě navracejí k Holländerovým tezím, že suverenita představuje právo vyhlásit výjimečný stav, ve smyslu Schmittovy myšlenky „všechno, nebo nic“, resp. že suverenita je mimořádně upotřebitelná nebo bezcenná,²²⁵ že v případě suverenity lidu může lid realizovat jakékoliv rozhodnutí a že je suverenita limitována. Osobně jsem zastáncem přístupu posledního, jakkoliv může jít v určitých oblastech rozhodovací praxe soudů o koncept sporný.

---

²²² Tamtéž, str. 428.

²²³ Tamtéž, str. 429–433.

²²⁴ Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 148–149.

²²⁵ Schmitt, C.: *Politická theologie*. Praha: OIKOYMENH, 2012, str. 17 an.

Dovoluji si tak na tomto místě shrnout, že suverenita je pojem, který můžeme spojovat se suverenitou (státu) ve vnějších vztazích nebo v různých integračních procesech. Jako taková je předmětem především mezinárodního a evropského práva, přestože i tyto disciplíny musí vycházet z konkrétní ústavní teorie. „*Vnější stránka suverenity (nebo také vnější autorita státu) se v dnešním mezinárodním systému projevuje především v podobě zásady svrchované rovnosti, která se uplatňuje ve vztazích mezi suverénními státy. Současně je však nutno říci, že dynamika těchto vztahů je značná, neboť se do nich také prolínají konkurující moci států.*“²²⁶

Z hlediska vnitřního fungování státu, tedy suverenity směřující „dovnitř“ státu, v historickém vývoji převládla konstrukce suverenity lidu spojené s určitými omezeními, která mohou vycházet z přednosti moci ustavující nebo z různých přirozenoprávních přístupů, nejbližší je však učení *Johna Locka*, proměněnému různými vlivy. Vychází z konstruktů fiktivního lidu, omezeného morálně politickými argumenty.

Nelze přisvědčit *Hobbesově* myšlence o splynutí lidu a suveréna, ani *Rousseauově* myšlence podřízení se obecné vůli, ani myšlence jednoty politiky a morality v *Hegelově* učení, ani *Marxově* historicko-materialistické dialektice. Nutno dále podotknout, že výše uvedený výčet názorů je opět spíše kontextovou expozicí, kdy téma suverenity, resp. zejména suverenity lidu, bude zkoumáno na případové studii československých reálií.

3.5 Závěry k pojmu suverenita lidu

Úvodem jsem položil několik otázek. První se vázala k tomu, jak pracovat s pojmy lid a suverenita. Stran lidu spatřuji jako klíčové chápat jej zejména z hlediska politologického, možná dokonce částečně psychologického (dav) nebo kulturně

---

²²⁶ Filip, J., Svatoň, J.: *Státověda*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, str. 42. K pojetí suverenity státu dále viz např. Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 172–185; Belling, V.: *Legitimita v postmoderní době. Proč potřebuje Evropská unie členské státy?* Brno: Masarykova univerzita, 2009; Beaulac, S.: *The Power of Language in the Making of International Law*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2004.

antropologického, především tedy jako politického aktéra. *Carl Schmitt* ve svém klasickém díle *Pojem politična* uvažuje nad pojetím politiky ve spojení s binárním kódem přítele a nepřítele: „*Pojmy přítele a nepřítele je třeba pojímat v jejich konkrétním existenciálním smyslu, nikoli jako metaforu nebo symboly, nikoli jako pojmy promíšené a zeslabené ekonomickými, morálními a dalšími představami, a nejméně ze všeho je lze chápat psychologicky v privátním individualistickém smyslu jako výraz privátních citů a tendencí.*“²²⁷

Představy o úloze lidu, který chápeme jako politického aktéra, se však bez symboliky častokrát neobejdou. Stejně tak musíme pro další výklad navázaný na problematiku politických stran akcentovat psychologické úvahy spojené s různými teoriemi davu (*Le Bon*, *Ortega y Gasset*), s novými formami společenské organizace v období nástupu modernity a konečně s některými teoriemi elit.²²⁸

Výchozí premisa z hlediska státovědy či ústavní teorie pak směřuje k lidu jako fiktivnímu konstrukt, který je však jaksi metafyzicky přítomen a cítí potřebu, resp. nutnost, rozhodovat a být zastupován. Lid můžeme vnímat jako fiktivní těleso nebo v pozdějším období jako projev sociální imanence národa, tak jak tomu je u *Sieyèse*.

Otázka, zda je každá vláda, jež se zaštiťuje legitimitou pocházející od lidu, vyjádřením suverenity lidu, z pochopitelných důvodů předpokládá negativní odpověď. *Tomáš z Akvina* chápe stát jako společenství lidí, kteří jsou autonomní, přičemž moc je původně odvozena od Boha, nicméně „dobré vlády“ produkující „obecné blaho“ předpokládají akceptaci ovládaných; jestliže vládce uchvátí moc bez souhlasu ovládaných nebo vládne v jejich neprospěch, mají ovládaní právo na odpor. Předpokladem „dobré“ vlády je tedy souhlas lidu. O lidu jako o zdroji moci uvažoval také již *Marsilius z Padovy*, suverenita lidu však předpokládá, že lid není toliko zdrojem, ale zároveň i držitelem a vykonavatelem.

---

²²⁷ Schmitt, C.: *Pojem politična*. Brno, Praha: CDK, OIKOYMENH, 2007, str. 28.

²²⁸ Bellamy, R.: *The Advent of the Masses and the Making of the Modern Theory of Democracy*. In: Ball, T., Bellamy, R. (eds.): *The Cambridge History of Twentieth-Century Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, str. 71–73.

Lze tak učinit závěr, že každá lidová koncepce vlády není vyjádřením suverenity lidu, přičemž pro antickou společnost a filosofii nepředstavoval lid pojem mající reálný obsah ve spojení s podílem na vládě, jakkoliv můžeme v antické společnosti z dnešního pohledu vysledovat některé lidové prvky. Uvědomění lidu jako součásti vlády podle mého názoru „krystalizuje“ ve středověku, přestože o pojmu suverenity lidu hovoříme až v souvislosti se společenskou smlouvou.

Stran pojmu suverenity se jednoznačně ztotožňují s jejím dělením na vnitřní a vnější. Jakkoliv se pojem suverenity mění v kontextu proměn společnosti, nedomnívám se, že by to nutně muselo znamenat jeho zánik. Jinak řečeno, suverenity existuje, avšak v jiných právních a společenských podmínkách, než tomu bylo při zrodu poststředověké suverenity. Těžko můžeme někomu zazlívat, že suverenity chápe jako absolutní a věčnou moc nad republikou, ale na druhé straně stejně těžko můžeme v rámci takto odlišného myšlenkového přístupu najít společnou řeč, resp. společnou pojmovou řeč.

Musíme tak na suverenity nahlížet ve spojení se sociologickou reflexí procesů společenských změn. Zatímco tzv. I. ČSR vznikla krátce po etablování moderního státu, tedy v období, kdy, řečeno se *Samuelem Finerem*, kostely a aristokracie nezemřely, avšak staly se toliko mocnými zájmovými aktéry,²²⁹ a kdy struktura společnosti odpovídala postmonarchistické vertikální struktuře, „porevoluční“ česká společnost se musela a musí vyrovnávat s procesy společenských změn, které jsou spojeny s nástupem některých tzv. postmoderních²³⁰ jevů.²³¹

---

²²⁹ Finer, S. E.: *The History of Government From the Earliest Times. Volume III: Empires, Monarchies, and the Modern State*. Eastbourne: Oxford University Press, 2003, str. 1478.

²³⁰ V 60. letech vznikající postmoderní či postindustriální společnost pomalu opouští hodnotový konsenzus, založený na velko-vyprávěních. Přílišné zaměření na pokrokovou, vědeckotechnicky vyspělou společnost nezřídka vede k sociální anomii. Eroze moderní společnosti může jedince „uvrhovat“ do několika systémových rolí v rámci postmoderní společenské struktury.

²³¹ Viz např. Derrida, J.: *Síla zákona*. Praha: OIKOYMENH, 2002; Havel, T., Mucha, I.: *Krise hodnot okcidentální kultury v postmoderní společnosti*. In: *Acta Universitatis Carolinae Iuridica* č. 1/2014, str. 27–41. Nad proměnami modernity se zamýšlel také Martuccelli: „Odkouzlení světa a racionalizace způsobily, že se modernita postupně ve všech institucionálních sférách projevuje odosobněním sociálních

Při definování pojmu suverenity lze opětovně operovat s pojmy nezávislost a výlučnost. Suverenity, ať již vnější nebo vnitřní, je vystavena integračním procesům a zároveň snahám o decentralizaci moci v rámci různých historických útvarů, což můžeme v posledních letech pozorovat typicky na příkladu Katalánska nebo Skotska. *Eduard Bárány* v této souvislosti píše o tzv. funkcionální suverenitě,²³² kterou rozumí suverenitu pod vlivem různých difuzních strategií moci, přičemž takto definovaná suverenity představuje prostředek k uchopení fragmentace a dekonstrukce. V daném ohledu se tak jedná o pluralitní suverenitu: „*Suverenity je tedy vlastností spočívající v nezávislosti a obvyklém uposlechnutí subjektu vydávajícího relevantní pokyn.*“²³³

Tato myšlenka do jisté míry konvenuje mé představě suverenity, kdy vycházím ze systémové teorie horizontální diferenciacie společnosti. Nemusí jít nutně o funkcionální suverenitu, ale spíše o suverenitu rozhodování v rámci jednotlivých společenských subsystémů. „*Právo je celospolečenský normativní systém, který je možné hlavně prostřednictvím legislativy cíleně formovat. Až pomocí právní normy získává partikulární vůle tvůrců práva celospolečenskou závaznost. V postmoderní situaci naráží celospolečensky závazná partikulární vůle, tedy právo, na diverzifikovanou společenskou realitu, ve které společné a všeobecné ustupuje do pozadí. Jak tedy postupovat, když hromadnost ustupuje skupinové různosti až individuálnosti?*“²³⁴ Právní závaznost nemůže ustoupit skupinové různosti, jinak hrozí rozmělnění normativní roviny práva. Jde spíše o to, že různost společnosti zakládá velké množství systémových (častokrát odvětvových) suverenit.

Suverenity představuje nezávislou a výlučnou moc v rámci konkrétní interakce a zároveň znamená, že realizace, tj. uvedení „v život“, určitého opatření spočívá toliko ve vůli suveréna. Jako taková může být proaktivní nebo i reaktivní, v podobě hraničního orgánu disponujícího „blokační suverenitou“. To lze demonstrovat na příkladu

---

vztahů, nárůstem dominance techniky nad přírodou a společností a narůstající důležitostí kalkulu a specializace.“ Viz Martuccelli, D.: *Sociologie modernity. Itinerář 20. století*. Brno: CDK, 2008, str. 166.

²³² Bárány, E.: *Funkcionálna suverenity*. In: *Právny obzor* č. 3/2001, str. 177–181.

²³³ Tamtéž, str. 179–180.

²³⁴ Bárány, E.: *Právo v postmodernej situácii*. In: *Právny obzor* č. 1/1997, str. 8.

legislativního procesu, kdy žádný jiný orgán než parlament nemůže zákon schválit, na druhé straně ústavní soud může zákon pro rozpornost s ústavním pořádkem zrušit. Absolutní suverenitu nemá ani jeden z těchto orgánů, parlament disponuje tou proaktivní, oproti tomu ústavní soud tou reaktivní. Můžeme to vnímat jako omezenou suverenitu, sdílenou suverenitu nebo jako suverenitu v odlišných oblastech, tedy v oblasti normotvorby a v oblasti posuzování ústavnosti zákonů. Podobně tomu je v mezinárodních vztazích.

Z hlediska pojetí suverenity dovnitř státu vycházíme z ideje suverenity lidu. Zde se blíží pojetí *Zdeňka Neubauera*, které je spojeno s chápáním suverenity lidu jako suverenity částečně omezené. Je však potřebné zvážit, v jaké roli zde vystupuje lid. Hovoříme-li o lidu jako o zdroji, nelze popírat jeho výlučnost. Moderní demokratické společnosti opírají legitimitu vlády o suverenitu lidu. Mezi lidem, který je zdrojem moci, a tělesem vykonávajícím moc namísto lidu musí existovat identifikovatelný legitimizační řetězec. *Jan Wintr* k tomu píše: „Podle principu zastupitelské demokracie lid vykonává státní moc prostřednictvím svých přímo nebo nepřímo zvolených zástupců. Všichni představitelé státní moci musí mít demokratickou legitimitu, musí být tedy přímo voleni lidem nebo voleni či jmenováni státními představiteli, kteří lidem přímo nebo nepřímo voleni jsou. Legitimizační řetěz může být dosti dlouhý (náměstek ministra jmenovaný ministrem, ten jmenovaný prezidentem, ten zvolený Parlamentem, ten zvolený lidem), na jeho začátku však musí být lid.“²³⁵

Fakt, že lid je jediným zdrojem moci, však neznamena neomezenou suverenitu lidu. Vystupuje-li lid jako držitel a vykonavatel veřejné moci, musíme respektovat omezení, která vycházejí z rozdělení suverenity do jednotlivých oblastí. *Jiří Přibán* k tomu píše: „Lid musí zahrnovat všechny příslušníky politického národa, ale zároveň jeho vůle nebo vláda vychází pouze z principu politické reprezentace. Mezi vůlí lidu a reprezentací této vůle v politických orgánech existuje nepřekonatelné napětí. Otázka, kdo je lid, v sobě skrývá hlubokou nestabilitu, protože představa obecné vůle lidu, jejíž funkcí je vytvoření fiktivního politicky homogenního prostředí, neobstojí tváří v tvář

---

²³⁵ Wintr, J.: *Principy českého ústavního práva (s dodatkem principů práva evropského a mezinárodního)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, str. 22.

*heterogenní realitě občanské společnosti. Stabilita se mění v nestabilitu, jistota v nejistotu.*²³⁶

Principem realizace suverenity lidu, kdy lid chápeme jako držitele a vykonavatele moci, je demokratický princip, resp. demokratická ideologie v pojetí Zdeňka Neubauera. V návaznosti na Giovanniho Sartoriho klade Blanka Řichová pojem demokracie do spojení s uplatněním většinového principu při zachování ochrany menšin. Východiskem je možnost menšiny stát se většinou a ustavit k vládě novou elitu. *„Základem odlišnosti demokracie od jiných systémů tak není pouze legitimita vůdcovství, podpořená faktickou lidovou volbou či souhlasem lidu s danou vládou, ale především zpětná vazba.*²³⁷ Vedle většinového principu je podstatná ochrana menšin, a to ve vazbě na nemožnost získat neomezenou moc. *„Demokratický systém může přežívat pouze tehdy, pokud je princip „všechna moc lidu“ postupně modifikován tak, že se fakticky přibližuje k naplnění principu „všechna moc nikomu“. Jinými slovy, demokracie vyžaduje, aby nikdo neměl veškerou moc.*²³⁸

Demokracie je tedy definována jako stát (politický systém), kde jsou politická rozhodnutí činěna na základě souhlasu nebo aktivní účasti většiny lidí (lidu). Budu-li v dalším textu pracovat s pojmem demokracie nebo adjektivem demokratický, vycházím z chápání demokracie jako demokracie liberální, která je definována omezeními moci a garancemi individuálních práv, přičemž tato omezení a garance jsou vyjádřeny v určitých pravidlech. Každá vrchnostenská činnost je uvedenými pravidly poměřována a je také vázána ústavním řádem.²³⁹ Suverenita lidu se tedy realizuje v podmínkách demokracie.

Shrneme-li předchozí poznatky, musíme jako o svorníku k dalšímu textu, jehož předmětem bude tematizace politických stran ve vazbě na reprezentaci lidu včetně

---

²³⁶ Přibáň, J.: *Disidenti práva. O revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: SLON, 2001, str. 212.

²³⁷ Řichová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 37.

²³⁸ Tamtéž, str. 38.

²³⁹ Finer, S. E.: *The History of Government From the Earliest Times. Volume III: Empires, Monarchies, and the Modern State*. Eastbourne: Oxford University Press, 2003, str. 1568–1571.

zmíněné případové studie, uvažovat o lidu a suverenitě, resp. o suverenitě lidu, v období tzv. I. ČSR v kontextu moderní demokratické společnosti, která je uspořádána vertikálně a zároveň je legitimizována velko-vyprávěními. Postmoderna přinesla vedle popření schématu velko-vyprávění také mnohdy nesourodou kombinaci několika sociálních rolí v rámci funkcionalit autopoietických systémů.²⁴⁰

První republika působí jako zrcadlo modernity, přičemž tato úvaha nedosahuje toliko do oblasti sociologického myšlení. Podle *Karla Müllera* vznikala moderní společnost v několika fázích a na základě různých impulsů, kdy šlo zejména o alfabizaci, náboženskou pluralitu a sekularizaci, industrializaci, komercializaci, urbanizaci a demokratizaci.²⁴¹

Úvahy nad suverenitou lidu tak budu v následujícím textu chápat jako úvahy nad projevy suverenity lidu ve společnosti demokratické a moderní (I. ČSR) a ve společnosti demokratické a postmoderní či postindustriální (současná ČR). O úloze lidu v nedemokratických režimech jsem se již zmínil, přičemž k podobné charakteristice připadá i československý právní a politický vývoj v letech 1948–1989.²⁴²

Souhrnně řečeno, představuje metodologické východisko pro zkoumání příslušných dějinných období ze sociologického hlediska teorie evolučního vývoje společnosti (modernita a nastupující postmoderní jevy) a z hlediska politologického testování pojmem liberální demokracie, a to i ve spojení se všemi jejími variantami (typicky např. „souboj“ pluralismu a korporativismu, který evokuje starší organické pojetí lidu), resp. *Neubauerovým* pojmem „demokratická ideologie“.

---

²⁴⁰ Příbáň, J.: *Sociologie práva*. Praha: SLON, 1996, str. 135–143.

²⁴¹ Müller, K.: *Politická sociologie*. Praha: Portál, 2008, str. 115–138.

²⁴² Viz Gábriš, T., Macej, J.: *Suverenita lidu a státu v Československu roků 1948–1989*. In: Bezák, M., Hauerlandová, I. (eds.): *Akademické akcenty 2011*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2011.

4 Politické strany a stranické systémy

4.1 Politické strany a suverenita lidu

Problematika politických stran, včetně jejich vzniku, fungování a funkcí, tvoří do určité míry spojené nádoby s teoriemi společenské smlouvy, s ideou suverenity lidu, jakož i s principy fungování demokracie. Teorie společenské smlouvy totiž předpokládají jistou míru homogenity, která je spojena s ustavením státu a jeho fungováním, přičemž státu předchází některá z forem předstátního stavu. Alespoň tomu tak bylo při zrodu modernity, kdy společenská smlouva měla být základem pro politickou a morální jednotu. Ve své podstatě se však společenskou smlouvou vytvořil prostor pro uplatnění různých partikulárních vůlí, které vytvářejí obecně závazný rámec společnosti.²⁴³ Oproti tomu již z hlediska sémantického v sobě politické strany nesou štěpení společnosti, dělení do frakcí a prosazování zájmů parciálních, nikoliv univerzálních.²⁴⁴ Jaké je tedy pojítko mezi společenskou smlouvou a politickými stranami?²⁴⁵

Politické strany vznikaly ve spojení s moderní průmyslovou společností vystavěnou na principech racionalizace a modernizace, přičemž můžeme na vznik a vývoj politických stran hledět z různých interpretačních hledisek. Politologové vycházejí především z reflexe organizace politických stran, která má svoji oporu v teorii *Maurice Duvergera* pracujícího se vznikem politických stran a také v teorii tzv. *cleavages*, tedy konfliktních linií, tak jak o nich píše (nejen) norský politolog *Stein*

---

²⁴³ Přibáň, J.: *Disidenti práva. O revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: SLON, 2001, str. 15 an.

²⁴⁴ Ke vztahu univerzálního a partikulárního viz např. Žižek, S.: *Násilí*. Praha: Rybka Publishers, 2013, str. 147 an.

²⁴⁵ Viz Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 103 an.

Rokkan.²⁴⁶ Jak uvádí Andrew Heywood: „Pro fungování moderní politiky jsou politické strany natolik důležité, že se jejich úloha a význam berou často jako samozřejmost. Zapomíná se například, že strany jsou vynález poměrně nedávný. Jako politické nástroje k vyhrávání voleb a získávání vládní moci se objevily teprve počátkem 19. století.“²⁴⁷

Vedle politologického náhledu na vznik politických stran můžeme uvažovat v intencích chování lidí představujících masy, dav a zároveň zejména voličstvo.²⁴⁸ To souvisí s etablováním lidu jako reprezentované entity, metafyzické kategorie²⁴⁹ a s vytvářením elit ve společnosti, které může navozovat oprávněný dojem, že si lid sám nevládne.²⁵⁰ Dané východisko pak směřuje k binárnímu kódu ve smyslu my (lid) a oni (elity, reprezentanti).²⁵¹

Již z povahy teorie *cleavages* je patrná výchozí teze, že tyto odrážely dělení společnosti, a to ve smyslu čtyř základních konfliktních linií, tj. centra a periferie, církve a státu, města a venkova, jakož i vlastníků a pracujících. „Na základě konfliktní linie centrum–periferie vznikaly různé regionální formace („strany teritoriální obrany“). Konfliktní linie církev–stát vedla k vytvoření křesťanskodemokraticky

---

²⁴⁶ Viz např. Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 13–14.

²⁴⁷ Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 265.

²⁴⁸ Bellamy, R.: *The Advent of the Masses and the Making of the Modern Theory of Democracy*. In: Ball, T., Bellamy, R. (eds.): *The Cambridge History of Twentieth-Century Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, str. 80.

²⁴⁹ Viz Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 105 an.

²⁵⁰ Bellamy, R.: *The Advent of the Masses and the Making of the Modern Theory of Democracy*. In: Ball, T., Bellamy, R. (eds.): *The Cambridge History of Twentieth-Century Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, str. 87–94.

²⁵¹ V sociologické literatuře se již v díle Émila Durkheima a později Roberta Mertona objevil pojem anomie, který, řečeno obecně, vyjadřoval stav ztráty jednotného vzorce, univerzálního hodnotového přesvědčení o tom, co je základem smyslu lidského života. Anomii tak můžeme vztáhnout právě na moment odcizení mezi reprezentovanými a „jejich“ reprezentanty. Viz např. Merton, R.: *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press, 1968.

*a křesťanskosociálně orientovaných formací. Konfliktní linie město–venkov determinovala vznik agrárních stran, hájících zájmy venkovského, a tudíž převážně zemědělského obyvatelstva. Konečně konfliktní linie vlastníci–pracující dala vznik sociálnědemokratickým a socialistickým stranám, zastupujícím zájmy dělníků.*²⁵²

Na druhou stranu je potřebné přičinit poznámku, že politické strany odrážely společenské napětí, které vyústilo v revoluce – velkou průmyslovou a národní nevyjímaje. Změny společenské struktury se začaly výrazněji projevovat již v 18. století, což pozorujeme i na příkladu americké a francouzské revoluce, přičemž výsledkem té americké byla emancipace vůči králi a parlamentu, zatímco výsledkem té francouzské byla absolutní destrukce stávajícího společenského řádu. Tento „dvojitý typ“ revolucí vychází z toho, že severoamerické kolonie měly ustaveny vlastní orgány, zatímco ve Francii byla monarchie založena nikoliv na rovnosti a smluvní svobodě, ale na různých výsadách a privilegiích.²⁵³

Slovy Hannah Arendtové: *„Když proto muži Francouzské revoluce dosadili lid na místo krále, nespatořovali v něm v souladu se starou římskou teorií i v naprosté shodě s americkou revolucí jen pramen a místo veškeré moci, nýbrž zároveň i původ všech zákonů.*“²⁵⁴ Americká revoluce tedy přináší pojetí společenské smlouvy, které zároveň vytváří prostor pro politiku, realizovanou také politickými stranami. Lid musí být sjednocen při vzniku státu a tvorbě jeho základních principů.

„Je nesporné, že americkou revoluci potkalo jedinečné štěstí. Proběhla v zemi, která neznala nic z prokletí masové chudoby, a mezi lidem, který měl řadu zkušeností se samosprávou. K tomuto štěstí je nepochybně třeba přičíst i skutečnost, že revoluce vznikla ze sporu o „omezenou monarchii“. Vláda krále a parlamentu, od níž se kolonie odtrhly, neznala žádnou legibus potestas soluta, žádnou absolutní moc, která by byla vyvázána ze zákonů. Tvůrci amerických ústav proto sice věděli, že musí založit nový pramen zákona a navrhnout nový mocenský systém, nikdy jim však nepřišlo na mysl, že

---

²⁵² Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 21.

²⁵³ Arendtová, H.: *O revoluci*. Praha: OIKOYMENH, 2011, str. 177–192.

²⁵⁴ Tamtéž, str. 152.

*by se zákon a moc měly odvozovat ze stejného zdroje. Moc podle nich sídlila v lidu, zdrojem zákonů se však měl stát psaný dokument, ústava, tedy něco trvalého a objektivního, dokument, na nějž bylo sice možné nahlížet z mnoha různých úhlů, interpretovat jej mnoha různými způsoby a který byl podle okolností přístupný změnám a dodatkům, přesto však, na rozdíl od vůle, nikdy nebyl subjektivním stavem mysli.*²⁵⁵

Severoamerická společnost je vlastně prvním reálným projektem spojeným s aplikací společenské smlouvy na ustavení státu, jakkoliv se stále jedná o fiktivní konstrukt, který je založen na fikci lidu představujícího zdroj moci a zároveň tvůrce ústavy, přičemž ústava stanovuje mantinely realizace souboje partikulárních zájmů, také v podobě politického stranictví. Zákony jsou testovány ústavou, lid je zdrojem moci a politické strany agregují zájmy konkrétních společenských skupin. Lid je fiktivní, avšak ústava právně pozitivistická.²⁵⁶ Podobně soudí Jiří Přibáň: „*Obecná fikce společenské smlouvy je poučná, protože nám říká jednu důležitou věc, že totiž v moderní společnosti je demokratická vláda neoddělitelná od vlády práva a že demokratický právní stát funguje díky zdánlivému paradoxu – suverénní moc lidu, která konstituuje celý politický režim a podle definice je neomezená, je myslitelná pouze jako ústavní vláda, která je předem omezena platným ústavním a právním pořádkem.*“²⁵⁷

Vzhledem k uvedenému lze učinit závěr, že politické stranictví nestojí proti smluvní teorii,²⁵⁸ pokud vyjdeme z paradigmatu ústavní vlády, které je spojeno s oddělením moci a zákonů. Sféra politiky je dynamická, vyznačující se realizací a soubojem partikulárních zájmů, právo naopak symbolizuje stabilitu.²⁵⁹ Narušení tohoto konceptu představují na jedné straně spory v rámci napětí mezi mocí ustavující

---

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Nutno podotknout, že navzdory uvedenému se „otcové zakladatelé“ politických stran obávali. Přesto se první politické strany moderního typu objevily v USA, např. strana federalistů, která se později transformovala v republikánskou stranu. Viz např. Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 265 an.

²⁵⁷ Přibáň, J., Hvižd'ala, K.: *Tyranizovaná spravedlnost*. Praha: Portál, 2013, str. 192.

²⁵⁸ Tamtéž, str. 192 an.

²⁵⁹ Ke vztahu práva a politiky viz Maršálek, P.: *Právo a společnost*. Praha: Auditorium, 2008, str. 208 an.

a ustavenou a na druhé straně tzv. antisystémové strany, kdy jimi reprezentované partikulární zájmy odporují celkové systémové povaze stávajícího společenského řádu.

K otázce vztahu mezi suverenitou lidu a politickými stranami je dále klíčová tvorba legitimizačního řetězce a konkrétní fungování stranického systému. Na četných příkladech totiž můžeme identifikovat, že ústavní úprava nemusí nutně konvenovat politické praxi a „reálná“ politika může výrazným způsobem vychýlit systémové nastavení.²⁶⁰ Tento předpoklad je jistou obdobou „živého“ práva *Eugena Ehrlicha* nebo konceptu *law in action* amerického právního realismu.²⁶¹ Jinak řečeno, uvádí (nejen) činnost politických stran v život formálně právní ústavní instituty.

Legitimizační řetězec vychází v liberálních demokraciích, založených na ideji suverenity lidu, z předpokladu, že lid je zdrojem veškeré moci a zároveň jejím držitelem i vykonavatelem. Veškerá moc tedy vychází z lidu, proto musí být výkon veřejné moci, ale i výkon veřejné funkce svázán s lidem. V systému klasické reprezentativní demokracie to znamená především legitimizaci pomocí voleb, jakož i pomocí ustavení do funkce orgánem, který se, byť i zprostředkovaně, opírá o legitimitu pocházející od lidu.²⁶² V politické praxi však do onoho legitimizačního řetězce vstupují častokrát politické strany, především v politických a stranických systémech založených na volebním systému poměrného zastoupení. Volič jako součást fiktivního lidu tak sice vybírá své reprezentanty, ale toliko v mezích kandidátních listin, které jsou předkládány politickými stranami.

Vedle toho mnohdy dochází k situaci, kdy významný reprezentant politické strany sice není oficiálním představitelem státu a nositelem veřejné moci, avšak

---

²⁶⁰ Typickým příkladem je odlišné fungování prezidentského systému v Severní a Latinské Americe. K tomu viz např. Linz, J. J., Valenzuela, A. (eds.): *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1994.

²⁶¹ Příbáň, J.: *Sociologie práva*. Praha: SLON, 1996, str. 82 an. K Ehrlichovi viz zejm. Ehrlich, E.: *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2009.

²⁶² Wintr, J.: *Principy českého ústavního práva (s dodatkem principů práva evropského a mezinárodního)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, str. 22 an.

významně ovlivňuje politické procesy.²⁶³ Suverenita lidu, jakožto teoretický konstrukt, tak může být výrazně pozměněna politickou činností mimo ústavní instituce, přičemž ve chvílích odcizení mezi lidem a politickými stranami může dojít k pocitu anomie, který je nastolen především v okamžiku krize hodnot a je důsledkem nejen procesů sekularizace a nihilismu, ale také racionalizace a modernizace. Zároveň je téma anomie spojeno v obecné rovině i s rozvojem techniky a vědy, planetární technovy, obchodu, světového trhu. Pocit anomie jako rozporu mezi normou a hodnotou je tak dalším z faktorů narušujících legitimitu klasického reprezentativního přístupu.

Konečně pak poslední vyslovenou otázku představuje spojení politických stran a demokracie. Již *Alexis de Tocqueville* uvažuje nad demokracií jako negací aristokracie, stavem společnosti a zároveň společenským zřízením.²⁶⁴ Demokratické vládnutí je založeno na většinovém principu, kdy v kontextu reprezentativní demokracie politické strany většinu hledají a vytvářejí, např. v rámci koaličního vládnutí.²⁶⁵

Politické strany však nejsou příznačné jen pro „demokratické“ vládnutí. Pravdou je přesný opak. V režimech totalitních a autoritářských politické strany častokrát sehrávají klíčovou roli v rámci chápání primátu politiky. Totalitní strana zdůrazňuje znalost dějinných zákonitostí a „objektivně“ stanovuje zájmy lidu. Lid je sám o sobě neskutečný, neboť jeho pravá podoba může být přítomna pouze ve spojení s totalitní stranou. Stranické funkce mají přednost před veřejnými funkcemi právního panství. Jak ovšem píše *Pavel Holländer*: „*Podstatou demokratických koncepcí je odmítnutí apriorní autority, rozhodující o cílech a přijetí základního politického východiska, podle kterého společnost tvoří politicky rovnoprávní svobodní jednotlivci.*“²⁶⁶

V dalším výkladu budeme vycházet zejména z role politických stran, již hrají v demokratické politice. „*Podílejí se především na agregaci zájmů jednotlivců a skupin,*

---

²⁶³ Z českého prostředí připomeňme bývalého předsedu vlády České republiky Mirka Topolánka, kterému skončil senátní mandát 21. 11. 2004, přičemž poslancem Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky se stal „až“ 3. 6. 2006. Funkce předsedy Občanské demokratické strany mu nicméně umožňovala požívat významného politického vlivu.

²⁶⁴ Aron, R.: *Esej o svobodách*. Bratislava: Archa, 1992, str. 16 an.

²⁶⁵ Viz např. Říchová, B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000, str. 119–139.

²⁶⁶ Holländer, P.: *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 247.

tedy na konfrontaci jejich požadavků, potřeb, názorů a postojů. Na tomto podkladě pak dochází k nezbytnému vyjasnění stanovisek a vymezení preferencí a alternativ, jimž se má politická sféra přednostně věnovat. V tomto ohledu jsou politické strany důležitým politickým aktérem, ovlivňujícím vstupy do politického systému. Pro mocenskou sféru – tedy rozhodování a řízení – jsou nezbytné, byť tuto základní funkci mohou plnit i jiné subjekty (nejčastěji zájmové skupiny apod.).“²⁶⁷

4.2 Politické strany – pojem, typologie a funkce

Úvodem se nabízí nikoliv banální otázka, jak vlastně definovat pojem politická strana, a to především z hlediska politologického, resp. celkově v kontextu společenských věd a společnosti. Je zřejmé, že stejně jako např. pojem suverenita prošel pojem politická strana historickým vývojem od prvotních forem politické organizace po dnešní vnímání politických stran. „*Proto ani jedno z nejstarších vymezení obsahu pojmu politická strana jako „seskupení lidí, kteří se spojují, aby společnými silami prosazovali národní zájem, a to na základě nějakého konkrétního principu, na němž se všichni shodují“*“, jež bychom objevili na sklonku 18. století u E. Burka (1770), již současnému stavu bádání nevyhovuje. Důvodem jsou empirické poznatky o roli, kterou politické strany hrají v moderní společnosti. Ty vedou ke zpochybnění, či přímo k odmítnutí názoru na pozitivní vazbu politické strany na prosazování a uskutečňování „obecného dobra“, neboť se jednoznačně jedná o zjednodušující interpretaci skutečné funkce stran v životě společnosti.“²⁶⁸

Starší pojetí politické strany, tak jak je artikulováno např. u Edmunda Burka, pracující s chápáním politické strany jako volného uskupení, které není příliš organizováno,²⁶⁹ vycházelo z nutnosti hledání politické a morální jednoty, podobně jako

---

²⁶⁷ Říchová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 87.

²⁶⁸ Tamtéž, str. 88.

²⁶⁹ Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 266.

původní, poststředověký koncept společenské smlouvy. Obecné dobro a jednotící princip však nejsou totéž. Jestliže se jednotlivci nebo skupiny formují na podporu určitého principu, může to být také proto, že v utilitaristickém smyslu vyhovuje právě jim. Hledání obecného dobra jako metafyzické kategorie nebo nějaké formy obecné vůle může stát proti principům představujícím produkt prosazování partikulárních zájmů. Podstata politického stranictví tedy tkví v dělení do skupin, stran, resp. frakcí, za účelem hájení principů, třeba ideologických. Jinak řečeno, *Burke* velmi dobře předpokládal, že politické strany jsou spojeny s prosazováním zájmů, avšak jeho konzervativní přístup ztotožňoval zájmy se zájmy národními, přičemž národní zájem představuje zmíněné „obecné dobro“.

Podle *Josefa Aloise Schumpetera* je při definování pojmu politická strana nejpodstatnější mocenské hledisko.²⁷⁰ Politické strany jsou tedy charakterizovány důrazem na snahu o uchopení moci. Podobně *Andrew Heywood* uvádí, že „*politická strana je skupina lidí organizovaných s cílem získat vládní moc, a to volbami či jinak.*“²⁷¹ V tomto kontextu lze uvažovat nad některými politickými stranami vzdáleně připomínajícími téměř až recesistické projekty. Mnohdy se spekuluje, zda skutečně usilují o moc, což je otázka spíše psychologická, přičemž je možné, že skutečně usilují, avšak na její skutečné převzetí nejsou dostatečně personálně a strukturálně připraveny. Je nicméně evidentní, že mocenské hledisko s politickými stranami, jakož i s politikou celkově, souvisí významně.

Soudobé definice politických stran jsou traktovány od 60. let 20. století a v zásadě kombinují definiční přístup založený na prosazování stranických principů a idejí spolu s mocenským aspektem definování politických stran. Výhodiskem pro současné definování politických stran se stala teze *Maxe Webera*, podle níž jsou „*politické strany dobrovolně vzniklými sdruženými osob se společnými zájmy. Prioritou těchto sdružení je získat politickou moc, s cílem prosadit „věčné cíle“ či osobní výhody*

---

²⁷⁰ Říchová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 88.

²⁷¹ Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 266.

nebo obojí zároveň.²⁷² Weberova definice tak propojuje zájmové i mocenské hledisko, včetně rozlišení zájmů na partikulární a univerzální. V návaznosti na Webera se stala velmi oblíbenou tzv. minimální definice politické strany v podání *Giovanniho Sartoriho*,²⁷³ který politickou stranu definoval jako subjekt účastnící se voleb, jejichž prostřednictvím se snaží prosadit své kandidáty do veřejných funkcí.²⁷⁴

Jistou potíží vedle definování politické strany může být také snaha o odlišení politických stran a zájmových skupin. Jinak řečeno, cestou pro pojmovou definici politické strany může být pozitivní vymezení založené na ideově mocenském pohledu, doplněné negativním vymezením vůči zájmové skupině. Francouzský klasik otázek politického stranictví *Maurice Duverger* spatřuje rozdíl mezi politickými stranami a zájmovými skupinami v tom, že politické strany se snaží získat a vykonávat moc, kdežto zájmové skupiny usilují o vliv.²⁷⁵ V tomto případě však narážíme na problematické pojmové odlišení moci a vlivu. Už klasická *Weberova* definice²⁷⁶ akcentovala, že mocí rozumíme jakoukoliv možnost prosadit svoji vůli uvnitř sociálního vztahu, nicméně vedle moci se tradičně stavěl pojem autorita, resp. panství, který hledal zdroje své legitimacy.

Ve smyslu *Weberovy* definice pojmu moc je obtížné odlišit politické strany a zájmové skupiny.²⁷⁷ Vyjdeme-li však z definování pojmů moc a vliv u *Andrewa Heywooda*, podle něhož je „moc pojímána jako schopnost činit formální rozhodnutí, která jsou pro jiné nějak závazná – ať už jde o rozhodnutí učitelů ve třídě, rodičů v rodině nebo ministrů v celé společnosti. Vliv (influence) je naopak schopnost ovlivnit

---

²⁷² Říchová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 88.

²⁷³ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 11.

²⁷⁴ Sartori, G.: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976, str. 64.

²⁷⁵ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 11.

²⁷⁶ Weber, M.: *Metodologie, sociologie, politika*. Praha: OIKOYMENH, 1998.

²⁷⁷ Fiala, P., Strmiska, M.: *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal, 1998, str. 36.

obsah těchto rozhodnutí nějakým vnějším tlakem.“²⁷⁸ lze přitakat přiléhavosti *Duvergerova* vymezení. Politická strana tedy usiluje o přímý výkon moci, o možnost přímo se podílet na rozhodování, což ostatně také svědčí *Sartoriho* poznámce, že politická strana se účastní voleb, kdežto zájmová skupina se „spokojí“ s možností výsledné rozhodnutí nějakou formou, mocenskou nevyjímaje, ovlivnit.

Právě faktor volební účasti je patrně nejspolehlivějším pro odlišení politické strany a zájmové skupiny.²⁷⁹ *„Zatímco politické strany chtějí realizovat své cíle prostřednictvím voleb, zájmové skupiny se voleb neúčastní. Dělicí význam tohoto kritéria umožňuje elegantně řešit problém některých monotematických formací, které původně vznikly jako zájmové skupiny. Rozhodnutím kandidovat ve volbách se nesporně výrazně „posunují“ směrem ke kategorii politických stran.“*²⁸⁰ Dalším naznačeným rozdílem mezi politickými stranami a zájmovými skupinami je komplexnost programu a širší paleta programových zájmů a principů. Ta však není přítomna u monotematických stran, přičemž při rozlišování je opět účelnější vyjít z otázky volební účasti.²⁸¹

Pro shrnutí definice politické strany lze podle *Andrewa Heywooda* vyjít z toho, že politické strany usilují o přímý výkon politické moci, a to získáním konkrétních politických a veřejných funkcí, že představují útvary s formálním členstvím a jistou mírou organizace, že se zaměřují na širokou škálu problémů a jsou do jisté míry vnitřně sjednoceny.²⁸²

V otázce členství v politických stranách je potřebné upozornit na tzv. volební strany, které se vyznačují spíše vágní organizační strukturou bez formálního členství, tak jak je známe ze Spojených států amerických, kde se politické strany etablovaly jako relativně volná uskupení, jež se snaží organizovat podporu pro své kandidáty na místní a regionální úrovni a aktivizují se zejména každé čtyři roky během prezidentských

---

²⁷⁸ Heywood, A.: *Politická teorie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, str. 113.

²⁷⁹ Fiala, P., Strmiska, M.: *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal, 1998, str. 38.

²⁸⁰ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 12.

²⁸¹ Tamtéž, str. 11.

²⁸² Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 266.

voleb.²⁸³ Vedle členství jako pojmového znaku politické strany se jeví jako sporná také širší programového záběru, kterou nelze vypozařovat u monotematických stran.

Přesnější souhrnnou definici podává *Blanka Řířová*, podle níž „*politické strany jsou: dobrovolné, trvalé, otevřené organizace, jejichž členové mají společné představy a zájmy; usilují o politickou moc a této moci se snaží dosáhnout pomocí voleb.*“²⁸⁴ Při definování politické strany tak musíme vycházet ze společenských zájmů, idejí a představ členů, sympatizantů a voličů politické strany, jakož i ze snahy získat přímý výkon moci prostřednictvím voleb. Všechny tyto znaky jsou společným východiskem pro různé typy politických stran, tak jak se jim budeme věnovat v dalším výkladu.

V návaznosti na definování politické strany je potřebné odlišit od politické strany nejen zájmovou skupinu, ale i politické hnutí. *Michal Kubát* s odkazem na polského autora *Jerzyho Wiatra* uvádí, že politické hnutí je jednou z forem sociálního hnutí, které využívá politické metody obdobným způsobem jako politická strana. Základní rozdíl mezi stranou a hnutím však spočívá v širce „záběru“ a v míře institucionalizace a organizace.²⁸⁵ Jinak řečeno, s politickým hnutím se setkáváme zejména v dobách zásadních změn režimů, resp. obecně politických poměrů, přičemž představuje část širokého společenského hnutí, které užívá politických prostředků, zejména voleb, k prosazení svých zájmů a cílů. Vzhledem k uvedenému se ve vztahu k politické straně vyznačuje nižší mírou institucionalizace a organizace v rámci své struktury.

Nejen definicí, ale i typologií politických stran je celá řada. Vždy je však potřebné zasadit příslušný typ politické strany do vhodného historicko-společenského kontextu. *Maurice Duverger* přišel s dělením (typologií) politických stran na strany kádrů a strany masové, a to v zásadě podle způsobu, jakým politické strany vznikaly. „*Toto rozlišení vychází z už naznačeného parlamentního nebo mimoparlamentního*

---

²⁸³ Daalder, H.: *The Rise of Parties in Western Democracies*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001, str. 42.

²⁸⁴ Řířová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 89.

²⁸⁵ Kubát, M.: *Politická aktéři – zájmové skupiny a politické strany*. In: Cabada, L., Kubát, M. a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 226.

*původu stran. Termín kádrová strana je historicky spojen s prostředím neformální skupiny vůdců, působících na počátku éry masové politiky obvykle pouze na parlamentní půdě. Svým charakterem se jednalo o uzavřené politické kluby tvořené nezřídka převážně aristokraty, které neusilovaly o vytvoření početnější stranické základny, husté územní organizace ani o oslovení širšího spektra voličů. Vzhledem k omezenosti volebního práva to neměly zapotřebí. Právě proto se pro ně používají i termíny strany notáblů, honorační či elitní strany.*²⁸⁶

Podobně definuje kádrovou politickou stranu i *Andrew Heywood*, podle něhož byly kádrové strany původně stranami notáblů, bez většího důrazu na budování nějaké masové organizace. Zároveň pojem kádrová strana v dnešním pojetí představují politické strany známé z totalitních a autoritářských režimů 20. století, např. komunistické strany v Sovětském svazu nebo v Číně i nacionalistické strany v Itálii nebo v Německu mezi světovými válkami, přičemž je pro ně příznačná vysoká angažovanost a loajalita straníků, častokrát vyškolených profesionálů pod vlivem silné ideologické indoktrinace.²⁸⁷

Strana kádrů a honorační strana nicméně nejsou zcela totožným typem strany, kdy s pojmem honorační strana, jakožto nejstarším vývojovým typem politické strany, pracoval už počátkem 20. století *Max Weber*.²⁸⁸ Jde o základní typ politické strany, který je ve velké míře vystavěn na aristokratickém principu, jakkoliv se oba termíny častokrát užívají obdobně. Strany kádrové jsou v demokratické společnosti pojmově etablovány až po druhé světové válce právě *Duvergerem*, a to jako strany, které se musely přizpůsobit změně společnosti, rozšiřování volebního práva a celkově určitému otevření širším společenským vrstvám. Je však podstatné, že v případě kádrových stran se jedná o strany většinově založené na principu demokratického centralismu.²⁸⁹

---

²⁸⁶ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 14.

²⁸⁷ Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 267.

²⁸⁸ Daalder, H.: *The Rise of Parties in Western Democracies*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001, str. 48–49.

²⁸⁹ Říchová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 93.

Masové politické strany také prošly historickým vývojem, od vzniku mimoparlamentní cestou již před rokem 1900, zejména jako socialistické a katolické strany, tedy strany sociální integrace, po masové strany, tak jak je vnímáme někdy od 60. let 20. století ve spojení s nástupem fenoménu *catch all party*.²⁹⁰ „Masové politické strany se tak vyznačují nejenom početnějším členstvem než kádrové strany, ale zejména propracovanou organizační strukturou a fungujícím stranickým aparátem. Právě v prostředí masových stran má svůj původ výraz „stranická mašinerie“. Italský politolog Angelo Panebianco (1988) v této souvislosti výstižně místo pojmu masová strana pracuje s termínem masově-byrokratická strana.“²⁹¹

Orientace na určité sociální skupiny je spojena s označením masových stran jako stran sociální integrace, pocházejícím od *Sigmunda Neumanna*.²⁹² Předěl ve vývoji masových stran, který můžeme spatřovat někdy v období po druhé světové válce, vyjadřuje *Maurice Duverger* výrazy *partis-comité* (strana výboru) jako starší vývojový typ masové politické strany a *partis de masse* (strana mas) jako skutečně otevřená moderní masová strana blížíci se *catch all party*.²⁹³ Právě pojem *catch all party*, s nímž přišel v roce 1966 německý teoretik *Otto Kirchheimer*, do určité míry rozrušil dřívější dělení na strany kádrů a strany mas.²⁹⁴

Strany *catch all* mohou být jak pravicové, např. CDU v Německu, tak levicové, pokud se „zřekly“ socialismu, např. němečtí sociální demokraté či britští labouristé.²⁹⁵ Právě britská labouristická strana opustila socialismus v podobě slavného čtvrtého

---

²⁹⁰ Daalder, H.: *The Rise of Parties in Western Democracies*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001, str. 48–49.

²⁹¹ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 15.

²⁹² Tamtéž.

²⁹³ Daalder, H.: *The Rise of Parties in Western Democracies*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001, str. 48–49.

²⁹⁴ Viz např. Kubát, M.: *Politici aktéři – zájmové skupiny a politické strany*. In: Cabada, L., Kubát, M. a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 234–235.

²⁹⁵ Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 267. Němečtí sociální demokraté patří od roku 1959 přijetím godesberského programu. Viz Hloušek, V.: *Německy hovořící země*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 297.

článku stanov až v polovině 90. let pod taktovkou *Tonyho Blaira*. Definitivně se tak „odřízla“ od původního konceptu socialistické masové strany navázané na odborové hnutí, jakkoliv nadále členství odborových svazů převažuje nad členstvím individuálním.²⁹⁶ Stejně tak v USA považujeme republikány i demokraty za volební strany typu *catch all*.²⁹⁷

Orientace na širokou voličskou základnu také vedla k rozšíření programového záběru a k oslabení ideologického náboje.²⁹⁸ *Michal Klíma* spatřuje pět základních znaků *catch all party* v tom, že dochází k zásadnímu omezení ideologického náboje, zvyšuje se úloha stranického vedení, snižuje se význam individuálního členství, je kladen menší důraz na úzké dílčí zájmy a je zajištěn přístup k různorodým skupinovým zájmům.²⁹⁹

V rovině společenské, resp. sociologické, pak může souviset nástup širokých stran s postmoderními jevy. Jedním z typických znaků moderní společnosti průmyslového věku byla produkce věcí jak materiálních, tak i duchovních, myšlenek, idejí spojených s budováním zcela nového typu společnosti zaměřené na budoucnost, nesené přesvědčením o neustálém pokroku v nejširším slova smyslu. Opuštění velko-vyprávění a idejí do jisté míry *de facto* uvolnilo prostor pro „odideologizování“ politiky, samozřejmě ve spojení s jistou mírou dosažení antických ideálů společnosti dobré, spravedlivé, vzdělané a ekonomicky vyspělé.

Jedním z nejnovějších typů politických stran, který je stejně jako typ *catch all* možná „dítětem“ postmoderny, je tzv. strana kartelu. Tento typ strany je podle autorů pojmu *Richarda Katze* a *Petera Maira* vlastně prohloubením některých znaků *catch all party*.³⁰⁰ Kartelové strany jsou typické centralizací moci a *de facto* jsou řízeny

---

²⁹⁶ Jones, T.: *Remaking the Labour Party – From Gaitskell to Blair*. London: Routledge, 1996, str. 146 an.

²⁹⁷ Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 267.

²⁹⁸ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 16.

²⁹⁹ Klíma, M.: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 1998, str. 38.

³⁰⁰ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 17.

stranickými elitami. Krom toho pro kartelové strany není podstatné, zda deklaratorně náleží k pravici, nebo k levici.³⁰¹ „Organizované členství, formální struktura a těsné napojení na členy se stávají spíše přítěží. Kartelová strana, místo aby získávala prostředky na svoji činnost od svých členů, se zaměřuje na získávání státních dotací a přístupu do masových sdělovacích prostředků. Její propojení se státem se, ve srovnání s catch-all stranou, dále posiluje. V ideově-politické rovině se rozdíly mezi kartelovými stranami téměř stírají a politická obec je prostoupena všeobjímajícím konsenzem, v důsledku čehož mizí politická soutěživost.“³⁰²

Dalším možným kritériem pro rozdělení politických stran je dělení na ose pravice–levice, přičemž i tento faktor se vlivem změny diferenciací společnosti rozvolňuje. Podle *Norberta Bobbia* je rozdělení na pravici a levici dokonce anachronismem, kdy je předmětné členění v době voleb pragmatickým krokem ve snaze zajistit voliči alternativu. Pravice se stává alternativou (antonymem) levice a naopak.³⁰³

Tradiční dělení na pravicové a levicové strany bylo historicky spojeno s ideologií a s členěním stran na strany honorační (rodová aristokracie) a masové (dělnické, katolické) – to však postupem doby evidentně slábne pod různými vlivy. V poslední době je to především z důvodu zaměření na výkon a mnohost sociálních rolí.³⁰⁴ Vedle toho se strany výrazně posouvají do středu, jak jim velí pravidla *catch all*

---

³⁰¹ Fielding, S.: *The Labour Party*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2003, str. 117–118.

³⁰² Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 17.

³⁰³ Bobbio, N.: *Pravice a levice: důvod a smysl rozdělení politické scény*. Brno: CDK, 2003, str. 86.

³⁰⁴ Podle *Jeana-Françoise Lyotarda* každá kultura potřebuje své složky a rysy vyložit a obhájit tím, že je zařadí do svého velko-vyprávění, jež jim dává smysl a jež všichni její účastníci znají a uznávají. Velko-vyprávěním křesťanství jsou dějiny spásy a všechny křesťanské pojmy, instituce, obřady apod. se zdůvodňují a dostávají smysl tím, že se uvedou do nějakého vztahu k tomuto příběhu. Velko-vyprávěním marxistické ideologie je třídní boj, takže marxistické pojmy, instituce apod. dostávají smysl i oprávnění tím, že se ukáže jejich vztah k třídnímu boji. Velko-vyprávění je tedy všeobecně sdílené vyprávění o minulém, jež dává smysl i oprávnění současnému, přítomnému. *Lyotard* kritizoval právě tuto legitimující, zdůvodňující funkci velko-vyprávění, jež má podle něj sklon k totalitě. Byl také přesvědčen, že právě postmoderní kritika a dekonstrukce znamená konec všech velko-vyprávění, jež ztrácejí svoji

party, a velké tradiční evropské levicové strany se zřekly socialismu chápaného jako antipodu kapitalismu.³⁰⁵

S dělením politických stran na reprezentativní a integrační přišel *Sigmund Neumann*. Pro strany reprezentativní je příznačné, že se snaží veřejné mínění odrážet, nikoliv utvářet.³⁰⁶ Vzdůstá tak úloha průzkumů veřejného mínění a princip reprezentace nevede strany k mobilizaci mas. V souladu se zásadami *catch all* politiky se strany chovají výrazně pragmaticky a flexibilně. Právě vzhledem k pragmatismu při tvorbě politických programů a převažujícímu výskytu reprezentativních stran se v souvislosti s politikou obecně začalo politické chování modelovat na základě tzv. teorie racionální volby.³⁰⁷

„Teorie racionální volby se věnuje studiu politických rozhodnutí a procesu rozhodování v demokraciích, přičemž vychází z ekonomické teorie. V tomto kontextu je velmi často připomínána i její historická návaznost na mnohem starší koncept racionality, s nímž se v politickém myšlení setkáváme již u T. Hobbesa a D. Huma. Poválečný koncept racionální volby je však velmi úzce spjat s politickými názory stoupenců tzv. nové pravice. Proto mezi jejími nejvýznamnějšími stoupenci nalézáme především obhájce amerického konzervatismu (tzv. virginská škola, kterou reprezentují autoři jako J. Buchanan, W. Niskanen či G. Tullock).“³⁰⁸

Integrační strany se snaží o mobilizaci mas za účelem podpory vlastního programu, zároveň se snaží veřejné mínění utvářet a prosadit ve společnosti své předem artikulované ideologické principy. *„I když Neumann typickou mobilizující stranu chápal jako ideologicky ukázněnou stranu kádrovou, mobilizující tendence se mohou projevovat i u masových stran. Dokud je volební neúspěch neodradí, socialistické strany*

---

schopnost dávat smysl. Viz např. Škop, M.: *Právo v postmoderní situaci*. Brno: Masarykova univerzita, 2008.

³⁰⁵ Někdy se v této souvislosti hovoří o tzv. třetí cestě, která je nejvýrazněji spojena s britským sociologem *Anthonyem Giddensem*. Viz zejm. Giddens, A.: *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004.

³⁰⁶ Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 268.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ Říchová, B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000, str. 95.

se například snaží „získat“ voličstvo pro víru v prospěšnost veřejného vlastnictví, plné zaměstnanosti, sociálního zabezpečení atd.“³⁰⁹

Příkladem integrační strany zřejmě může být britská konzervativní strana v (počátcích) období vlády premiérky *Margaret Thatcherové*. Britská konzervativní strana přináležela v 80. letech 20. století k tzv. „Nové pravici“, která kombinovala liberalismus a konzervatismus spolu s kořeny v libertarianismu. Na první pohled jde spíše o nesourodou kombinaci, avšak *Thatcherová* dokázala přesvědčit stranu i voliče o nutnosti přechodu k méně regulované ekonomice v duchu ekonomického paradigmatu neoliberalismu. Šlo o politiku snižování úlohy odborů, privatizace a ekonomických škrtů. Konzervativní východiska pak uplatňovala v otázkách zahraniční politiky, morálky a obecně vztahů ve společnosti. Jde vlastně o paradox, kdy se „konzervativní“ politička rozhodla, že významně změní především ekonomické fungování společnosti, a to téměř až revoluční cestou.³¹⁰

Posledním dělením politických stran, jakkoliv se nejedná o uzavřený výčet, je dělení na politické strany ústavní a revoluční. Ústavní politické strany jsou založeny na respektu k právnímu státu, jakož i ke společenskému a ústavnímu zřízení. Zároveň respektují rozdíl mezi oblastí státu včetně jeho institucí a oblastí politiky, tedy i sférou politických stran, výsledky demokratických voleb nevyjímaje. „Naopak revoluční strany (*revolutionary parties*) jsou protisystémové nebo protiústavní, ať stojí nalevo nebo napravo. Snaží se uchopit moc a rozbít stávající ústavní strukturu, a to za použití taktiky sahající od otevřeného povstání a lidové revoluce ke kvazilegalismu, který praktikovali nacisté a fašisté.“³¹¹ *Andrew Heywood* používá pojem revoluční strana, v podobném kontextu, samozřejmě s mnohem nižší intenzitou „nepřátelství“ vůči stávajícímu řádu můžeme hovořit o tzv. antisystémových stranách. Jejich cílem nemusí být nutně revoluční, ale podstatná změna systému, např. přechod od reprezentativní demokracie na přímou či změna státního zřízení. Rozdělení revolučních

---

³⁰⁹ Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 268.

³¹⁰ Kavanagh, D.: *Ideas and Ideologies in British Politics*. In: Kavanagh, D. (ed.): *British Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2006, str. 72 an.

³¹¹ Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 268.

a antisystémových stran můžeme také spatřovat v naznačených prostředcích politického boje, přičemž strany revoluční již z hlediska sémantického směřují k „revoluci“.

Stran pochopení významu politických stran pro fungování stranického, ale i celkově politického systému je potřebné uvažovat nad funkcemi, které politické strany plní a plnily v politické praxi. V katalogu funkcí politických stran nalézáme poměrně širokou paletu, nicméně zamýšlíme-li se nad funkcemi politických stran, musíme vycházet z jejich významné odlišnosti v demokratických a nedemokratických systémech a zároveň z toho, že málokterá politická strana plní současně větší počet funkcí, což je dáno i rozdílností v ústavních a politických systémech.³¹²

Obdobně soudí *Michal Kubát*, že primárně musíme určit, zda uvažujeme nad funkcemi politických stran v demokracii nebo v režimech nedemokratických. „*V nedemokratických politických systémech politické strany plní na první pohled podobné funkce jako v systémech demokratických. Při bližším pohledu je však vidět zřetelný rozdíl. Tak například volební funkce politické strany zde má jiný význam. Politická strana vytváří spíše volební návyk a podtrhává ceremoniální charakter voleb, protože nemůže dojít k alternaci moci. Již zmíněné vytváření vazeb mezi lidmi a politickou mocí zde nabírá charakteru jednosměrné kontroly politické moci (zosobněné politickou stranou) nad občany, a to jak ve sféře veřejné, tak i soukromé (záleží na charakteru nedemokratického politického systému). Rovněž funkce rekrutování a formování politických elit zde probíhá jinak, protože strana obsazuje veřejné úřady na základě jiných principů, a to hlavně podle kritéria loajality.*“³¹³

Náhledy na funkce politických stran v demokraciích, a to i v ohledu kvantitativním, se různí. *Miroslav Novák* nebo *Michal Klíma* v návaznosti na strukturálně funkcionální analýzy *Gabriela Almonda* předkládají poměrně široký výčet funkcí politických stran.³¹⁴ Oproti tomu se v 80. letech 20. století *Klaus von Beyme*

---

³¹² Diamond, L., Gunther, R.: *Types and Functions of Parties*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001, str. 7.

³¹³ Kubát, M.: *Politici aktéři – zájmové skupiny a politické strany*. In: Cabada, L., Kubát, M. a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 238.

³¹⁴ Říchová, B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000, str. 91.

přiklání spíše k redukci výčtu funkcí politických stran, a to na funkci vymezení cíle, artikulace a agregace společenských zájmů, mobilizace a socializace občanů, jakož i rekrutování elit a vytváření vlády.³¹⁵ *Larry Diamond* a *Richard Gunther* sestavili poměrně reprezentativní výčet sedmi základních funkcí politických stran, a to i při respektování zvláštností jednotlivých forem vlády³¹⁶ a stranických systémů.³¹⁷ V dalším výkladu se budeme těmto sedmi funkcím věnovat podrobněji.

První tři funkce politických stran podle *Larryho Diamonda* a *Richarda Gunthera* je možné sloučit v jednu, neboť jde v zásadě o otázku užívání termínů. Jedná se o funkce výběru elit, volby kandidátů a mobilizace voličů.³¹⁸ Ve své podstatě jde o procesy, resp. funkce, které souvisejí s konstituováním „elit“, jakožto volených reprezentantů. V první řadě jsou budoucí „elity“ vybírány, dále podstupují „souboj“ o funkce v rámci politických stran a konečně v poslední fázi dochází k mobilizaci voličstva za účelem vítězství vlastních kandidátů. Je samozřejmě otázkou, jak kvalitní kandidáti jsou politickými stranami „vygenerováni“, přičemž v zájmu zachování jisté míry politického a morálního konsenzu nelze k pojmu elit přistupovat zcela mechanicky, jak o tom píše např. *Vilfredo Pareto*.³¹⁹ Pro vztah politické a občanské společnosti je tedy patrná důležitost těchto tří funkcí politických stran.

Čtvrtá, pátá a šestá funkce spolu také poměrně úzce souvisí. Jedná se o funkce reprezentace, agregace zájmů a formování a udržování vlády.³²⁰ Tvorba politické reprezentace prostupuje problematiku politického stranictví a ve velké míře je spojena

---

³¹⁵ Fiala, P., Strmiska, M.: *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal, 1998, str. 69–70.

³¹⁶ Pojem forma vlády užívám pro demokratické politické režimy dle vztahů mezi zákonodárnou a výkonnou mocí, tedy např. prezidentská nebo parlamentní forma vlády.

³¹⁷ Diamond, L., Gunther, R.: *Types and Functions of Parties*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001, str. 7–9.

³¹⁸ Tamtéž.

³¹⁹ Podle *Pareta* na elity nelze nahlížet pohledem sociálně ekonomických tříd, ale spíše psychologicky a politicky, přičemž pojem elita zároveň vyjadřuje faktický mocenský vztah, bez ohledu na mravní vlastnosti a intelektuální schopnosti vládnoucí vrstvy. Viz např. Mucha, I.: *Sociologie – základní texty*. Praha: Tiskárna a vydavatelství 999, 2004, str. 18–20.

³²⁰ Diamond, L., Gunther, R.: *Types and Functions of Parties*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001, str. 7–9.

i se suverenitou lidu a legitimizačním řetězcem.³²¹ Má-li politická strana řádně reprezentovat svůj elektorát, musí dostatečně srozumitelně a zřetelně agregovat zájmy skupin i jednotlivců, které reprezentuje. V tomto ohledu je situace odlišná v USA, kde k agregaci zájmů dochází již během přípravy na prezidentské volby, a v evropských parlamentních formách vlády, založených na volebním systému poměrného zastoupení a časté tvorbě vládních koalic. Koaliční vládnutí je povětšinou spojeno s reálnou agregací zájmů až po volbách, do kterých vstupují politické strany se svým programem v „ryzí“ podobě, teprve následně jsou agregovány zájmy reálně prosaditelné v rámci koalic.³²² Konečně pak formování a udržování vlády vychází z mocenského aspektu definování politické strany.

Sedmou funkcí podle *Larryho Diamonda* a *Richarda Gunthera* je funkce sociální integrace, která předpokládá, že politické stranictví nestojí proti jisté míře homogenity společnosti.³²³ Podobně shrnuje funkce politických stran i *Andrew Heywood*, a to do funkce reprezentace, formování a doplňování elity, formulování cílů, artikulace a agregace zájmů, socializace a mobilizace a organizování vlády.³²⁴ Osobně se domnívám, že pro traktování suverenity lidu a pro její konkrétní projevy v politické praxi je nejpodstatnější funkce reprezentační.

Lze tak zakončit slovy *Jana Kysely*: „*Pocity odcizení samozřejmě souvisejí i s kondicí politických stran. Z hlediska reprezentační teorie nejsou politické strany potřebné, ba co více jsou poněkud podezřelé.*“³²⁵ Abychom citát zasadili do kontextu, je třeba doplnit, že ona „nepotřebnost“ je spojena s klasickou reprezentační teorií končící zhruba 19. stoletím. V dalším vývoji se pak politické strany staly nedílnou součástí reprezentace v rámci jednotlivých politických a ústavních systémů. Jejich „kondice“, povaha a úloha se však v čase měnila a zřejmě i nadále mění.

---

³²¹ Viz Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 103 an.

³²² Diamond, L., Gunther, R.: *Types and Functions of Parties*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001, str. 7–9.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 270.

³²⁵ Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 110.

4.3 Stranické systémy – typologie

Pohledem systémové teorie představuje stranický systém funkční subsystém politického systému, přičemž je charakterizován počtem politických stran, jejich typologií a praktickým fungováním. Tato charakteristika vychází z moderního pojetí politického systému, který je např. podle *Davidu Eastona*³²⁶ nebo *Talcotta Parsonse* ovlivňován vnější i vnitřní činností; jelikož je pouze jedním z několika subsystémů, musí navíc prokazovat schopnost dosáhnout cíle. Z jiných subsystémů společnosti přichází do politického (a dále do stranického) systému impulsy ve formě tzv. vstupů. Aby byla zachována stabilita a funkčnost systému, musí být tyto vstupy zpracovány a přeměněny v politické požadavky. Ty jsou interpretovány na základě volebních výsledků, průzkumů veřejného mínění a dalších informací směřujících do politického systému.³²⁷

*„Informace o přijetí a zpracování vstupů jsou poté vyslány k dalším subsystémům, resp. systému jako celku ve formě výstupů. Ty jsou vlastním produktem politického systému. V případě, že vstupy a výstupy nejsou v rovnováze, dochází podle Parsonse k politické inflaci.“*³²⁸ Jinak řečeno, jde o představu fungování politického a stranického systému jako systému otevřeného, který je založen na komunikaci a na výrazné úloze politických stran, bez ohledu na to, zda se jedná o politické strany veřejné mínění, artikulované ve formě vstupů, odrážející nebo veřejné mínění, ve formě výstupů, utvářející. Teorie otevřených politických systémů také souvisí s ideologickým rozlišením politických stran a s metaforou politiky jako „obchodního centra“ idejí.³²⁹

K podobným závěrům dochází v návaznosti na myšlenky *Giovanniho Sartoriho* *Michal Kubát*: „Stranický systém je na jedné straně konfigurací politických stran

---

³²⁶ Viz zejm. Easton, D.: *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley, 1965.

³²⁷ Říchová, B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000, str. 48 an.

³²⁸ Tamtéž, str. 49.

³²⁹ Legutko, R.: *Ošklivost demokracie a jiné eseje*. Brno: CDK, 2009, str. 35–52.

v rámci politického systému, na straně druhé souborem vzájemných vztahů mezi politickými stranami a schémat chování, která jsou důsledkem mezistranické rivality determinované především bojem o hlasy voličů, a v případě většího počtu stran nutností hledání eventuálních partnerů připravených účastnit se procesu formování vládních koalic.³³⁰ Stranický systém je tak potřeba reflektovat z hlediska statického i dynamického, tedy nejen v závislosti na počtu a charakteru politických stran v systému, ale také v závislosti na jejich chování.

Maurice Duverger ve svém dnes již klasickém díle *Les partis politiques* z roku 1951 vyslovil předpoklad, že znalost fungování stranických systémů je nezbytnou podmínkou pro pochopení charakteru příslušných moderních politických režimů, bez ohledu na to, zda se jedná o režimy demokratické či nedemokratické.³³¹ Jean Blondel pak označil pět charakteristických znaků stranického systému, kterými jsou počet stran, jejich poměrná velikost a ideologické charakteristiky, sociální povaha jejich klientely a povaha jejich organizace i vedení.³³²

Všechny tyto přístupy vycházejí z předpokladu, že politické strany jsou významným politickým aktérem a že stranické systémy jsou svojí povahou dynamické. Jedná se o pohled kladoucí důraz na sociální indeterminismus v oblasti stranického systému, který má vlastní vývoj a je výraznou proměnnou celkově ovlivňující společenský systém.³³³ V opozici stojí zastánci teorie *cleavages*, tedy strukturálního determinismu, který „předpokládá, že stranický systém je výsledkem sociálních, politických a ekonomických změn v rámci daného politického systému.“³³⁴ Politické procesy jsou důsledkem štěpení společnosti, proto stranické systémy odrážejí evoluční proměny společnosti. „Znamená to, že stranický systém nemá vlastní logiku vývoje, ale

---

³³⁰ Kubát, M.: *Stranické systémy*. In: Cabada, L., Kubát, M. a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 242.

³³¹ Novák, M.: *Strany a stranické systémy*. In: Novák, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011, str. 564.

³³² Tamtéž, str. 565.

³³³ Kubát, M.: *Stranické systémy*. In: Cabada, L., Kubát, M. a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 245.

³³⁴ Tamtéž.

*je výslednicí takových faktorů, jakými jsou například politická kultura, struktura politických rolí uvnitř společnosti nebo také struktura systému sociální stratifikace.*³³⁵

Dalším paradigmatem rozrušujícím představu sociální dynamiky, komunikace a otevřenosti stranických systémů je paradigma autopoietických, tedy sebe-referenčních systémů, které je podstatné zejména ve vazbě na výklad k současnému stranickému systému České republiky. Princip spočívá v rozvíjející se autonomii systémů, která probíhá formou binární kodifikace, přičemž se komplexita musí redukovat podle systémově řešitelných problémů. *„V každém autopoietickém systému probíhají procesy binární kodifikace v důsledku působení médií přiměřených každému z nich. U politického systému probíhá binární kodifikace díky médiu moci. Systém se rozvíjí podle toho, jak dalece je schopen dále rozvíjet diferenciaci systému podle prosazování moci a vyloučit projevy, které se definované moci přičí nebo se stávají bezmocnými. Politický systém vymezuje své hranice na základě toho, že jasně postaví proti sobě moc a bezmoc.*³³⁶

Hranice politiky tedy splývají s hranicemi moci, jakožto jejího ústředního tématu. Autopoietický politický systém se odlišuje od politického systému, jak jej popsali Easton s Parsonsem, tím, že vstupy a výstupy mezi dalšími subsystémy ztrácí na významu při opouštění koncepce vertikální diferenciaci založené na ideologické racionalizaci. Nové paradigma vycházející z teorie autopoietických systémů do značné míry navazuje na tradiční systémové pojetí společnosti složené z jednotlivých subsystémů. Existuje zde však jeden podstatný rozdíl – „ochrana“ integrity systému není založena na eliminaci rušivých vlivů prostřednictvím chování jednotlivých subsystémů (práva, politiky, ekonomiky apod.), právě naopak se jednotlivé subsystémy postupně osamostatňují a posilují svou vzájemnou nezávislost. Pro politický a stranický systém to znamená fixaci na získávání a upevňování moci, a to i ve vazbě na původně „nepolitické“ oblasti lidského života. Naopak slábne vazba na další systémy, např. na

---

³³⁵ Tamtéž.

³³⁶ Mucha, I., Bystřický, J.: *Simulace, systémy a kontingence*. Praha: Tiskárna a vydavatelství 999, 2002, str. 156.

morálku, ale i vazba na ideje, které byly prostředkem k získání moci v moderní společnosti.

Typologie stranických systémů se do své současné podoby ustálila po druhé světové válce a vychází z předpokladu, že stranický systém je systémem otevřeným, který má vlastní vývoj a zákonitosti fungování. „*Souhrn charakteristik politických stran a vztahů mezi nimi – ať pozitivně, či negativně ovlivňujících utváření politického života společnosti – je východiskem typologie stranických systémů.*“³³⁷ V nejobecnější rovině pak můžeme stranické systémy rozdělit na systém jedné strany (monopartismus), systém dvou politických stran (bipartismus) a systém více než dvou politických stran (multipartismus). Ona obecná rovina vychází z formálního součtu politických stran v systému. *Miroslav Novák* v této souvislosti upozorňuje, že pro racionální rozdělení stranických systémů je potřebné primárně definovat, zda je systém soutěživý či nikoliv, přičemž operuje s termínem pluripartismus, který zahrnuje soutěživý bipartismus i multipartismus.³³⁸

V souladu s uvedeným názorem *Miroslava Nováka* považuji při klasifikaci stranického systému, jakož i politického systému celkově, za klíčové vyjít z předpokladu, zda je politický systém demokratický či nedemokratický a zároveň zda je stranický systém soutěživý či nesoutěživý. Jedním ze základních znaků demokracie je totiž možnost menšiny stát se většinou, byť se jedná o možnost, nikoliv o nutnost.

Nesoutěživý stranický systém nemusí nutně svědčit nedemokratickému politickému a ústavnímu systému. V teoretické a formální rovině může existovat toliko jedna politická strana, což implikuje nesoutěživý stranický systém, avšak jedna politická strana zde existuje proto, že jiné strany nevznikly, ačkoliv tomu nebránily žádné právní ani faktické překážky. Naopak ve druhé polovině 20. století v politických režimech tzv. východního bloku existovaly formálně stranické systémy o více subjektech, avšak reálně a častokrát i právně byly založeny na jedné politické straně.

---

³³⁷ Říchová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 97.

³³⁸ Novák, M.: *Strany a stranické systémy*. In: Novák, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011, str. 565.

Dostáváme se tak k myšlence, že při charakteristice stranického systému nelze vyjít jen z kritéria počtu politických stran, ale je potřebné zvažovat i reálnou povahu, úlohu a činnost stran.

Maurice Duverger vycházel ve své typologii stranických systémů především z počtu stran v systému,³³⁹ přičemž dále upozorňoval, že dynamika a těžiště systému jsou založeny na přirozeném politickém dualismu. Ten se v bipartijních systémech projevuje „soubojem o střed“ a snahou získat nevyhraněné voliče ze soupeřova tábora. Zároveň dochází k více či méně pravidelné alternaci obou stran.³⁴⁰

*„Poněkud jinak však vypadá dynamika multipartijního systému, kde podle Duvergera nevedou dostředivé tendence k dostatečné alternaci. Dualismus se zde projevuje jednak mezi stranami (existence levicových a pravicových stran) a současně je přenesen i dovnitř stranických struktur (projevuje se jako boj mezi dvěma extrémy – křídly umírněných a radikálů). V systému tak je podle Duvergera výrazně oslaben centristický názor. Ten je fakticky tvořen pouze umírněnými křídly opozičních stranických uskupení. Dynamika stranického systému je tedy do značné míry výrazem vnitrostranické dynamiky.“*³⁴¹

Giovanni Sartori sice při své klasifikaci stranických systémů vychází obdobně z kritéria počtu stran, ale oproti *Duvergerovi* zdůrazňuje také „relevanci“ stran, tj. jejich koaliční nebo vyděračský potenciál,³⁴² kdy se hlavní strany zaměřují na vládnutí a strany menší jsou spíše okrajové. Krom početního kritéria a kritéria relevance uplatnil *Sartori* ještě třetí kritérium spočívající v programovém vztahu (průnik či míjení) mezi relevantními stranami, tedy kritérium ideologické polarizace, která do určité míry vypovídá o míře shody na základních principech fungování společenského systému.³⁴³

---

³³⁹ Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 276.

³⁴⁰ Říchová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 98.

³⁴¹ Tamtéž, str. 98–99.

³⁴² Sartori, G.: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976, str. 122–123.

³⁴³ Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 277.

Koaliční potenciál představuje schopnost strany najít s jinými stranami ideologickou shodu, jde tedy o potenciál účasti na vládě; vyděračský potenciál pak představuje schopnost politické strany ovlivnit parametry a taktiku politické soutěže.³⁴⁴ Kritérium počtu politických stran ve stranickém systému tedy vychází z předpokladu, že počítáme toliko strany relevantní. Krom toho se koaliční a vyděračský potenciál stran v čase pochopitelně mění, a to nejen v závislosti na volebních výsledcích, ale i v závislosti na představitelích politické strany, programovém vývoji apod.

*„Uplatnění obou kritérií demonstroval Sartori na své rodné Itálii. Italská komunistická strana (PCI) získávala ve volbách po druhé světové válce pravidelně okolo čtvrtiny hlasů a někdy i více. Ostatními aktéry ale byla považována za antisystémovou, a nebyla tedy považována za možného vládního partnera. Naproti tomu volebně slabá levicově-centristická liberální Italská republikánská strana (PRI) se účastnila většiny poválečných italských vlád, a dokonce dvakrát získala post premiéra. Její předností bylo umístění blízko středu politického spektra, což zvyšovalo její strategický význam. Měla tedy mnohonásobně větší koaliční potenciál než komunisté, a to bez ohledu na mnohonásobně nižší volební výsledek. Avšak komunisté byli stranou s velkým vyděračským potenciálem, protože jejich volební výsledky zásadně měnily směr stranické soutěže.“*³⁴⁵

Na italském případě můžeme dobře dokumentovat fenomén spojený s koaličním potenciálem středových stran. Miroslav Novák zmiňuje v této souvislosti příklad Izraele ve spojení s váhou velmi malých stran, oproti tomu ve Velké Británii může být i poměrně velká strana irelevantní (za měřítko velikosti strany považujeme v parlamentní formě vlády počet křesel v dolní komoře parlamentu).³⁴⁶ V českém

---

³⁴⁴ Sartori, G.: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976, str. 122–123.

³⁴⁵ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 43. K italskému stranickému systému viz zejm. Morlino, L.: *The Three Phases of Italian Parties*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001, str. 109–143.

³⁴⁶ Novák, M.: *Strany a stranické systémy*. In: Novák, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011, str. 569.

prostředí je jako politická strana s výrazným koaličním potenciálem zmiňována v mediálním diskursu, nejspíše pejorativně, Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová, která se podílela na osmi ze třinácti českých vlád.³⁴⁷ Na první pohled se jedná o vysoké číslo, vyplývající však zejména z toho, že v letech 2002–2006 formálně existovaly tři vlády, které byly reálně založeny na identické koaliční spolupráci. Vysoký koaliční potenciál lze přesněji doložit na spolupráci KDU-ČSL s velkými stranami na pravici i levici, tedy s Občanskou demokratickou stranou a s Českou stranou sociálně demokratickou (ve střednědobém časovém období).

Častokrát však dochází k určité záměně pojmů, s nimiž pracuje klasická politická teorie. Středová strana nemusí být nutně malá, obzvláště od 60. let pod vlivem fenoménu *catch all*, stejně tak malá strana nemusí být středová. Koaliční potenciál by tak měl vyplývat z programové šíře, nikoliv z předpokladu, že horší volební výsledek legitimuje ústup z programových principů.³⁴⁸ Téma vyděračského potenciálu a silné komunistické strany českému prostředí také není vzdáleno, protože východiskem českého stranického systému po roce 1992 je 20–40 poslanců Komunistické strany Čech a Moravy bez otevřeného koaličního potenciálu.³⁴⁹

Kritérium ideologické polarizace diferencuje *Sartori* v návaznosti na to, zda zkoumáme pluralitní stranický systém či nikoliv. „*V pluralitních stranických systémech je to polarizace, tj. ideologická (eventuálně i jiná) vzdálenost mezi nejvzdálenějšími relevantními stranami. Pokud jde o monokratické stranické systémy bez svobodné soutěže, tam samozřejmě kritérium ideologie nemůže nabýt podoby ideologické vzdálenosti (od jaké jiné strany by byla „vzdálena“ jediná strana?), ale intenzity ideologie. Podle stupně ideologické intenzity od nejvyšší k nejnižší tak např. jediná*

---

³⁴⁷ V případě „úřednické“ vlády premiéra Josefa Tošovského však nešlo o klasickou koaliční vládu.

³⁴⁸ Opět českým příkladem může být Unie svobody, která se deklarovala jako liberální pravicová strana. Svodům koalice s ČSSD v roce 1998 odolala, v roce 2002 už nikoliv. Obdobně Strana zelených a její programově sporné působení ve druhé vládě premiéra Mirka Topolánka.

³⁴⁹ Osobně jsem přesvědčen, že vyděračský potenciál KSČM dosáhl svého vrcholu při prezidentské volbě v roce 2003, která umožnila uplatnit „tajně“ vysoký počet hlasů komunistických poslanců. Od chvíle, kdy ČSSD relativně otevřeně připouští spolupráci s KSČM na bázi tolerance menšinové vlády, disponují čeští komunisté jakýmsi *quasi* koaličním potenciálem.

strana může být a) totalitární (vysoce ideologická), b) autoritářská, c) pragmatická.³⁵⁰

Míra polarizace v pluralitních stranických systémech směřuje k jejich základnímu rozdělení na umírněný a polarizovaný pluralismus. S menší mírou polarizace spojujeme stabilnější systémy, kde dochází k více či méně časté alternaci mezi vládou a opozicí, z čehož vyplývá i pocit lidu spojený s pluralitou a možností změn. Strany se sice liší, ale shodnou se na základních parametrech systému. Oproti tomu polarizovaný pluralismus se vyznačuje existencí antisystémových stran, častokrát na pravici i levici. To vede k nutnosti větší kooperace systémových stran a volič se pak může uchýlovat k extrému, neboť se domnívá, že nemá alternativu.³⁵¹

Stejně jako kritérium relevance i kritérium ideologické polarizace nelze aplikovat izolovaně. Na základě popsaných kritérií tak *Giovanni Sartori* stanovil několik typů stranických systémů, jejichž analýza bude předmětem následujících řádků. Právě proto, že daná analýza vychází z několika kritérií, stala se velmi oblíbenou při zkoumání povahy stranických systémů, které můžeme podle *Sartoriho* rozdělit na sedm základních typů, tj. systém jedné strany, systém hegemonní strany, systém s převládající stranou, bipartijní systém, multipartijní systém umírněného pluralismu, multipartijní systém polarizovaného pluralismu a multipartijní systém atomizovaného pluralismu.³⁵²

Zastřešující pojem systém jedné strany člení *Sartori* dále na tři stranické systémy, tj. systém jedné strany v užším smyslu, systém s hegemonní stranou a systém s převládající stranou.³⁵³ První dva uvedené stranické systémy řadíme mezi nesoutěživé, přičemž systém jedné strany v užším smyslu představuje stranický systém, kde formálně vzato existuje toliko jedna politická strana. Oproti tomu systém s hegemonní stranou je typický např. pro země tzv. bývalého východního bloku, Československo nevyjímaje, kde formálně existovalo několik politických stran, avšak reálně šlo o vládu

---

³⁵⁰ Novák, M.: *Strany a stranické systémy*. In: Novák, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011, str. 568.

³⁵¹ Tamtéž, str. 569.

³⁵² Sartori, G.: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976, str. 131–201.

³⁵³ Tamtéž.

jediné, komunistické strany. S typologií stranického systému s hegemonní stranou přišel ještě před *Giovannim Sartorim* polský sociolog *Jerzy Wiatr*, ale právě *Sartori* jej popsal otevřeněji a podrobněji,³⁵⁴ včetně rozdělení na dva podtypy, tj. systém s ideologicko-hegemonickou stranou (např. zmíněné Polsko) a systém s pragmaticko-hegemonickou stranou (Mexiko v 70. letech 20. století). Za kritérium tohoto rozdělení stanovil *Sartori* sílu či naopak slabost ideologie v daném režimu, jakož i míru kontroly nad satelitními stranami.³⁵⁵

Charakteristika stranického systému s převládající stranou (*predominant party*)³⁵⁶ někdy může působit pojmové, resp. překladatelské potíže, proto považují za účelné věnovat se jí o něco podrobněji a v širším kontextu. Stranický systém s převládající stranou je pluralitním soutěživým systémem, kde jedna (převládající) politická strana získá alespoň třikrát po sobě nadpoloviční většinu v dolní komoře parlamentu a může tak sestavit jednobarevnou většinovou vládu.³⁵⁷ V politické teorii však musíme pojem převládající politická strana oddělit od dominantní politické strany, která podle *Sartoriho* „*nesplňuje kritéria predominantní strany. Pouze výrazně a dlouhodobě předstihuje všechny své soupeře, ovšem nezískává absolutní většinu*

---

³⁵⁴ Novák, M.: *Strany a stranické systémy*. In: Novák, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011, str. 568.

³⁵⁵ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 50.

³⁵⁶ Sartori, G.: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976, str. 192–196. Termín převládající strana používá pro překlad *Sartoriho predominant party* Blanka Řichová – viz Řichová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 102. Obdobně pracuje s pojmem převládající strana Miroslav Novák – viz Novák, M.: *Strany a stranické systémy*. In: Novák, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011, str. 568. Michal Kubát se drží doslovného termínu predominantní strana – viz Kubát, M.: *Stranické systémy*. In: Cabada, L., Kubát, M. a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 258.

³⁵⁷ Sartori, G.: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976, str. 192–196.

*mandátů. Dominantní strana se může vyskytovat v různých typech stranických systémů a není tedy vázána na jeden konkrétní typ.*³⁵⁸

Krom *Sartoriho* s pojmem dominantní strana pracuje v trochu jiném smyslu *Jean Blondel*,³⁵⁹ přičemž dominantní stranou chápe politickou stranu v soutěživém multipartijním systému, která dlouhodobě získává podporu nad 40 % voličských hlasů a zároveň dlouhodobě vládne, ať již formou většinové či menšinové jednobarevné vlády, nebo je hlavním článkem vládní koalice.³⁶⁰ Příkladem *Blondelova* multipartismu s dominantní stranou může být stranický systém skandinávských zemí, vyjma Finska, na konci 60. let 20. století.³⁶¹

Andrew Heywood v souvislosti s pojmem dominantní strana zmiňuje japonskou Liberálně demokratickou stranu (do roku 1993), indickou Stranu kongresu nebo Africký národní kongres v Jihoafrické republice. Z jeho výkladu je však patrné, že nečiní výše popsaný pojmový rozdíl a stranickým systémem s dominantní stranou rozumí soutěživý systém, který je ovládán jedinou významnou stranou.³⁶² Lze tak shrnout, že *Giovanni Sartori* pracuje s pojmem převládající strana v rámci soutěživého monopartismu, zároveň pak podle něj existují ještě dominantní strany, jež se mohou vyskytovat ve všech typech stranických systémů. *Jean Blondel* oproti tomu spojuje dominantní stranu s jedním z typů multipartismu. Jako účelné se tedy jeví doporučení *Miroslava Nováka* nahradit pojem dominantní strana u *Blondela* pojmem strana dominující.³⁶³

Vrátíme-li se nicméně k analýze *Sartoriho* typologie stranických systémů, platí, že bipartijní systém neboli bipartismus je definován jednoznačněji. Základním

---

³⁵⁸ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 49.

³⁵⁹ Blondel, J.: *Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies*. In: *Canadian Journal of Political Science* č. 2/1968, str. 180–203.

³⁶⁰ Tamtéž.

³⁶¹ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 41.

³⁶² Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 280 an.

³⁶³ Viz Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 41.

definičním znakem bipartismu je alternace dvou stran, tedy situace, kdy pouze dvě politické strany mají reálnou šanci na vítězství ve volbách, vítězná strana má možnost vytvořit většinovou jednobarevnou vládu a zároveň „neúspěšná“ druhá strana může v budoucnu získat vládní pozice,³⁶⁴ jinak řečeno, „*střídání vlád různé orientace neboli alternace zůstává pravděpodobnou eventualitou*.“³⁶⁵

Na základě těchto definičních znaků lze mezi příklady bipartismu řadit stranické systémy Velké Británie, USA či Nového Zélandu,³⁶⁶ jakkoliv považují za spornou možnost identifikovat bipartismus v jeho ryzí (teoretické) podobě. „*Ve Spojených státech se od roku 1861 opakují dlouhé cykly, v nichž jedna strana ovládá vládní posty po dobu delší, než je jedno volební období. Podobný jev se vyskytuje i u britského stranického systému, kde poslední vláda Konzervativní strany trvala plných 18 let (1979–1997)*.“³⁶⁷ Naopak po roce 1997 se ve Velké Británii ujali vlády na 13 let labouristé a po parlamentních volbách v roce 2010 došlo k vytvoření vládní koalice konzervativců a liberálů, což směřuje spíše k modelu dvou a půl strany. Na základě čisté početní empirie tak nelze jednoznačně diferencovat mezi bipartismem a monopartismem s převládající stranou. Ono rozdělení patrně nespočívá „čistě“ v tom, zda jedna politická strana třikrát po sobě dosáhne absolutní většiny ve volbách do dolní komory parlamentu, ale spíše v pravděpodobnosti alternace dvou stran, přičemž ve střednědobém výhledu právě Velká Británie tyto podmínky charakterizující bipartismus splňuje.

Právě britský model opírající se o disciplinované hlasování poslanců je podle *Maurice Duvergera* jediným dobře fungujícím bipartijním modelem, a to i v kontradikci k politickému a stranickému systému USA, který je charakteristický volebními stranami, spojenými s flexibilní sociální a ideologickou bází. Prezident Spojených států

---

³⁶⁴ Říchová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 105.

³⁶⁵ Novák, M.: *Strany a stranické systémy*. In: Novák, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011, str. 571.

³⁶⁶ Říchová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 105.

³⁶⁷ Tamtéž.

amerických tak má tradičně obtížné postavení při prosazování legislativy, a to častokrát i v situaci shodné většiny v oblasti výkonné a zákonodárné moci.³⁶⁸ Na druhou stranu je srovnání stranického systému v USA a ve Velké Británii srovnáním dvou odlišných forem vlády, takže je vcelku příznačné, že britská parlamentní forma vlády předpokládá rigidnější vazbu mezi vládou a její parlamentní většinou. Stejně tak u amerického systému očekáváme volné vztahy mezi prezidentem a „jeho stranou“, která není klasickou politickou stranou evropského střihu.³⁶⁹ „Skutečným bipartismem je podle Duvergera tedy jen „tuhý“ (rigidní) bipartismus britského typu, kde každá strana ukládá svým poslancům hlasovací kázeň, kdežto americký „pružný“ (flexibilní) bipartismus je jen „pseudobipartismem“, který v praxi dospívá k podobným výsledkům jako skutečný multipartismus.“³⁷⁰

Poslední poznámka směřující k bipartismu je opět spojena se jménem *Jeana Blondela*,³⁷¹ který pracuje s dělením na nedokonalý a dokonalý bipartismus. Pro nedokonalý bipartismus platí, že se u moci pravidelně alternují dvě strany, avšak ani jedna z nich nemůže vytvořit většinovou vládu sama. Naopak dokonalý bipartismus chápe obdobně jako *Sartori* nebo *Duverger*.³⁷² Dokonalý bipartismus je charakteristický tím, že dvě hlavní strany dohromady získávají pravidelně 90 % hlasů při volbách do dolní komory parlamentu. Oproti tomu nedokonalý bipartismus je vlastně systémem

---

³⁶⁸ Novák, M.: *Strany a stranické systémy*. In: Novák, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011, str. 572.

³⁶⁹ Viz např. Samuels, D. J., Shugart, M. S.: *Presidents, Parties, and Prime Ministers. How the Separation of Powers Affects Party Organization and Behavior*. New York: Cambridge University Press, 2010, str. 7–12.

³⁷⁰ Novák, M.: *Strany a stranické systémy*. In: Novák, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011, str. 572.

³⁷¹ V samotném textu se primárně zabývám *Sartoriho* typologií, avšak přesahy k *Blondelovi* předpokládají alespoň ve stručných konturách představit uceleně i jeho typologii stranických systémů, které rozdělil na bipartismus, systém dvou a půl strany, multipartismus s dominující stranou a multipartismus bez dominující strany. Viz zejm. Blondel, J.: *Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies*. In: *Canadian Journal of Political Science* č. 2/1968, str. 180–203.

³⁷² Novák, M.: *Strany a stranické systémy*. In: Novák, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011, str. 573–574.

dvou a půl strany, tedy systémem velké pravicové a velké levicové strany, kde působí jako jakýsi jazýček na vahách malá centristická strana.

*„Tato třetí malá politická strana má ovšem výrazně větší význam, než by odpovídalo jejím volebním ziskům. Ani jedna ze dvou velkých stran totiž obvykle nedosahuje ve volbách takových mandátních výsledků, aby mohla samostatně sestavit vládu. Zdrojem síly této třetí pivotální strany je tedy její postavení ve středu stranického systému. To ji činí akceptovatelnou a současně nezbytnou pro sestavení vlády s vítězem voleb.“*³⁷³ Za klasický příklad systému dvou a půl strany bývá označováno Německo od 50. do 90. let 20. století. Podle Víta Hlouška trval v Německu systém dvou a půl strany do roku 1983,³⁷⁴ přičemž se stal mezníkem vstup zelených do parlamentu. Osobně bych definitivní tečku za pomyslným „koncem“ německého systému dvou a půl strany spatřoval spíše v roce 1998, kdy zelení vstoupili do koalice se sociální demokracií.

Konečně posledním typem stranického systému v typologii *Giovanniho Sartoriho* je multipartismus, tedy systém více než dvou relevantních stran. *„Sartori rozlišil dva typy multipartijního systému, které nazval umírněný pluralitní systém a polarizovaný multipartijní systém.“*³⁷⁵ Umírněný pluralismus je definován spíše menší ideologickou vzdáleností mezi relevantními stranami, přičemž dochází k podobné alternaci jako u bipartismu, avšak počet relevantních stran je vyšší. Alternují tak nikoliv dvě strany, ale koalice či bloky. Dále v systému nenajdeme antisystémové strany, *„neboť všechny strany jsou orientovány na vládu (dostředivost je zde stejně jako u dvoustranického systému přítomna); nenajdeme tu ani bilaterální opozici, tedy umístění vládní koalice či strany v těžišti, mezi dvěma opozičními póly. V typu umírněného pluralismu tvoří opoziční strany protiváhu vládnoucí koalici (případně straně).“*³⁷⁶

---

³⁷³ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 40–41.

³⁷⁴ Hloušek, V.: *Německy hovořící země*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 289.

³⁷⁵ Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 282.

³⁷⁶ Říchová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 106.

Zjednodušeně řečeno, opakem umírněného multipartismu je multipartismus polarizovaný, vyznačující se vysokou ideologickou polarizací, včetně existence antisystémových stran,³⁷⁷ což vede ke ztížení systémové alternace. Systémové strany se totiž vzhledem k existenci bilaterální opozice musí „semknout“ a antisystémové strany tak působí v roli jediné „autentické“ alternativy.³⁷⁸ Dále polarizovaný multipartismus charakterizuje převaha dostředivých tendencí, která je spojena s politickým oslabováním středu, zvýšená ideologizace témat, což souvisí s vyhraněností antisystémových stran a jejich neochotou k (nejen) pragmatickým kompromisům, a také zvýšená nezodpovědnost opozičních stran spojená s malou šancí dostat se k vládě ve stávajícím společenském řádu.³⁷⁹

Vedle umírněného a polarizovaného multipartismu *Sartori* popsal ještě multipartismus atomizovaný, který je spojen s vysokým počtem relevantních stran a je tak výrazně fragmentovaný, „že prakticky neexistují žádná platná pravidla hry, jimiž by se systém řídil. Jediným a rozhodujícím „pravidlem politické hry“ je snaha politických stran okupovat mocenské posty, resp. systém jako celek. Takové podmínky nedávají příliš velkou šanci snahám o posílení soutěživého charakteru stranického systému a ve svém důsledku vedou k uzavření prostoru pro politickou soutěž.“³⁸⁰

Lze shrnout, že *Sartoriho* typologie stranických systémů není sice jediná, avšak je velmi hojně využívána, neboť vhodně kombinuje několik kritérií. Vedle toho můžeme pracovat s typologií *Duvergerovou* nebo *Blondelovou*, ale vždy si musíme uvědomit, že každý z uvedených autorů vycházel z určité představy a zkušenosti a zároveň že parametry všech předestřených typologií nelze aplikovat na nějaký

---

³⁷⁷ Antisystémové strany podle *Sartoriho* požadují nahrazení stávajícího společenského řádu. Viz *Sartori, G.: Parties and Party Systems. A Framework for Analysis.* Cambridge: Cambridge University Press, 1976, str. 132–133.

³⁷⁸ Fiala, P., Strmiska, M.: *Teorie politických stran.* Brno: Barrister & Principal, 1998, str. 151.

³⁷⁹ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě.* In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy.* Praha: Portál, 2005, str. 46–47.

³⁸⁰ Říchová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů.* Praha: Portál, 2002, str. 107.

konkrétní systém zcela mechanicky, bez znalosti historie daného systému a určité míry predikce budoucího vývoje, sociálně-kulturní kontext nevyjímaje.³⁸¹

4.4 Shrnutí problematiky politických stran

Politické strany představují významného činitele, který má potenciál měnit v praktické politice princip suverenity lidu. K jejich definování můžeme přistoupit pozitivním vymezením ve spojení ideového základu a snahy o zisk moci, jakož i vymezením negativním vycházejícím z odlišení od zájmových skupin a politických hnutí. V rámci těchto úvah pak platí, že pro suverenitu lidu má největší význam funkce politických stran spočívající v agregaci zájmů a jejich reprezentaci v praktické politice.

Typologie politických stran se mění v čase, stejně jako se mění a vyvíjí společnost, což pochopitelně vyplývá z úlohy, kterou politické strany ve společnosti hrají. Postupná evoluce společnosti spojená se změnou její diferenciací mění i charakter politiky, takže politické strany např. spojené s rodovou aristokracií musely změnit svoji strukturu i program. V čase se ale měnily i tzv. masové strany, původně založené na propracované byrokracii jednotlivých stranických buněk, resp. odborových výborů. V souvislosti s proměnami společnosti v 60. letech 20. století dochází ke vzniku fenoménu *catch all* stran, které jsou založené na odideologizování, širokém rozpětí programu a otevřenosti.

Každá oblast společenského života hledá svoje nové, resp. staronové, ideály. Ideálem politiky je liberální demokracie chápána jako projev vlády dostatečně osvícené většiny spolu s respektováním práv menšin. Ideálem ekonomie je bohatství národů, bez ohledu na příslušnost k ekonomické škole. Jenže společnost v postmoderní situaci (tedy takové, která již nespolehá na procesy racionalizace a modernizace) je poněkud odlišná.

---

³⁸¹ Můžeme také zmínit širší dělení stranických systémů, které uplatňuje *Raymond Aron* podle toho, zda se jedná o systém ústavně pluralitní nebo o systém monopolní strany. Viz *Aron, R.: Demokracie a totalitarismus*. Brno: Atlantis, 1993, str. 59–176. Ve stručné podobě viz *Novák, M.: Strany a stranické systémy*. In: *Novák, M. et al.: Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011, str. 566–568.

V podmínkách současného života se však vztah společnosti a moci proměňuje. V této souvislosti je zajímavý a asi i k další diskusi příhodný fakt, že dle dostupných informací se stále větší bohatství (rozuměj hmotné bohatství) soustřeďuje do rukou stále menšího počtu lidí.

Optikou paradigmatu postmodernismu můžeme nahlížet na vývoj stranického systému, který je od druhé světové války definován jako systém otevřený a komunikující se svým okolím. Stranický systém vnímáme jako funkční subsystém systému politického, přičemž je definován počtem, charakterem a činností politických stran, jakož i vztahy mezi nimi. V politické teorii najdeme několik typologií stranických systémů, zpravidla vycházejících z empirických zkušeností a teoretických přístupů jednotlivých autorů, jako jsou např. *Raymond Aron*, *Maurice Duverger*, *Jean Blondel* nebo *Giovanni Sartori*. Společným jmenovatelem všech přístupů je nicméně rozlišení, zda stranický systém funguje jako soutěživý v demokratickém politickém a ústavním systému či nikoliv.

Vedle toho politická teorie druhé poloviny 20. století intenzivně zkoumala vliv „okolí“ na stranický systém, např. v podobě vazby podoby stranického systému na systém volební. V tomto ohledu *Maurice Duverger* artikuloval své slavné sociologické zákony,³⁸² přičemž se tomuto tématu věnoval a věnuje i *Giovanni Sartori*.³⁸³ Pro následující charakteristiku stranického systému československého a českého bude však nejpodstatnější vybrat a aplikovat ty typologie politických stran a stranických systémů, které odpovídají historickému a společenskému vývoji, a to i ve vazbě na ústavní systém.

Jak jsem již naznačil, kondice politických stran významně souvisí s bojem proti anomii ve společnosti, neboť v moderní společnosti politická reprezentace stojí především na politických stranách. „*Ve svém slavném projevu, jímž se v roce 1774 obrátil na voliče v Bristolu, Edmund Burke svým potenciálním voličům sdělil, že „váš*

---

³⁸² Viz např. Říchová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 99.

³⁸³ Sartori, G.: *The Party Effects of Electoral Systems*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001, str. 90 an.

reprezentant je vám povinen nejen svou pílí, ale i svým úsudkem; nejen že vám nebude sloužit, ale naopak vás zradí, jestliže svůj úsudek obětuje vašemu“. Pro Burka podstatou reprezentace bylo sloužit voličům uplatňováním „zdravého úsudku“ a „osvíceného vědomí“. Reprezentace je – stručně řečeno – morální povinnost: ti, kdo byli obšťastněni vzděláním a rozumem, mají jednat v zájmu těch, kterým se tak nepoštěstilo. Podle Burka je tento postoj dán obavou, že kdyby poslanci jednali jako vyslanci, které jejich voliči vybavili instrukcemi, parlament by se změnil v bojiště, kde by spolu soupeřily místní zájmy a nikdo by nemluvil jménem národa.“³⁸⁴

Vzhledem k fikci společenské smlouvy a k fikci lidu, který je držitelem moci, se zdá být reprezentace nutností. Na případové studii dvou stranických systémů můžeme zkoumat všechny její možné projevy, včetně určitého popření klasické reprezentační teorie formulované již právě *Edmundem Burkem*, kdy se moc od lidu dostává místo k ústavně zakotveným reprezentantům do sekretariátů politických stran.

---

³⁸⁴ Heywood, A.: *Politická teorie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, str. 201.

5 Československo v letech 1918–1938

5.1 Východiska zkoumání stranického systému

Aplikace předchozích teoretických poznatků a konceptů na období tzv. I. ČSR, tedy na období ohraničené vznikem samostatného československého státu a mnichovskou dohodou, předpokládá výklad zasazený do kontextu historického, geografického a sociologického. Některé z popsaných přístupů k analýzám stranických systémů pocházejí především z období pro 2. světové válce, takže je jejich aplikace možná jen ve spojení s určitým nadhledem. Krom toho je také nezbytná tematická restrikce vztahující se k výkladu politického stranictví ve zkoumaném období. Pokud bychom se totiž detailně zajímali o popis a charakter stranického systému v celých dvaceti letech, včetně zájmu o jednotlivé (hlavní) politické strany, vydalo by to na samostatnou a obsáhlou disertační práci. Za podstatný tak považují pokus o charakteristiku systému v celkových konturách, včetně sledování vazby vytčené v názvu práce, tj. vazby na suverenitu lidu.

V roce 1918 vzniká Československo „revolucí“, přičemž stát zakládá „lid“.³⁸⁵ „První světová válka dala českému politickému usilování poprvé od vytvoření moderního politického programu příležitost k jeho realizaci. Konečně se objevila možnost, aby Češi využili této světové konflagrace k dosažení oněch cílů, které se nepodařilo dosáhnout masovým politickým tlakem v 60. letech a usilovnou parlamentní prací od konce 70. let v 19. století. Konečně se rýsovala možnost dosáhnout uspokojení státoprávních nároků českého národa, jeho samostatnosti, na kterou spoléhal Fr. Lad. Rieger a politikové jeho generace, očekávající, že řešení české otázky bude možné jen jako otázky evropské.“³⁸⁶

---

³⁸⁵ Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 103.

³⁸⁶ Malý, K.: *Vznik ČSR*. In: Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2002, str. 264.

Státním zřízením nového státu se stala republika, zároveň došlo k detronizaci habsburské dynastie a ke zrušení šlechtických řádů a titulů.³⁸⁷ Formálně vzato se k republikánské formě vlády hlásila I. ČSR zpočátku implicitně, přičemž Národní výbor jako vykonavatel státní svrchovanosti jménem československého národa stanovil, že „*státní formu československého státu určí národní shromáždění ve srozumění s Československou Národní radou v Paříži. Orgánem jednomyslné vůle národa a také vykonavatelem státní svrchovanosti je Národní výbor.*“³⁸⁸ Posléze se v listopadové prozatímní ústavě pracuje s prezidentem republiky jako hlavou státu a s vyhlášováním rozsudků jménem republiky.³⁸⁹ Fikce společenské smlouvy spojené s politickou a morální jednotou se v právním textu jasně zrcadlí v podobě „jednomyslné vůle národa“, tedy národ československý splývá v lid jako zdroj veškeré moci, suverenity, kterou vykonává Národní výbor, a po nabytí účinnosti prozatímní ústavy Národní shromáždění.

Vznik samostatného státu neměl důsledky jen ryze formálně-právní, nýbrž šlo o celkově výraznou společenskou proměnu, spojenou se změnou stratifikace a diferenciací společnosti.³⁹⁰ Spolu s přechodem na republiku založenou na ideji suverenity lidu vzrostla úloha politických stran, chápeme-li je jako neformální součást legitimizačního řetězce, přičemž je však nutné podotknout, že do přijetí ústavy v roce 1920 lze charakterizovat Československo jako stát s konvenční formou vlády.³⁹¹ Stranicko-politický systém pak představoval kontinuitu při přechodu na nový ústavní, politický a společenský systém, avšak toliko optikou českých politických stran, kdy se

---

³⁸⁷ Zákon č. 61/1918 Sb., jímž zrušují se šlechtictví, řády a tituly.

³⁸⁸ Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého.

³⁸⁹ § 7 a § 13 zákona č. 37/1918 Sb., o prozatímní ústavě.

³⁹⁰ Rodová aristokracie byla nahrazena průmyslníky, přičemž titul „továrník“ se běžně objevuje v dobových týdenících. Pěkné literární vyličení podává román *Vladislava Vančury Konec starých časů*, zfilmovaný neméně pěkně *Jiřím Menzelem*.

³⁹¹ Viz např. Vodička, K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. Praha: Portál, 2007, str. 22–23.

výraznou dynamikou změn vyznačovaly strany německé, jakož i stranický systém na Slovensku a Podkarpatské Rusi.³⁹²

Pokud se vrátíme k formě vlády, která je výraznou součástí charakteristiky politického, a tedy potažmo i stranického systému, prošlo Československo do přijetí ústavy v roce 1920 přes klasickou konvenční formu vlády k jistému mezistupni, a to na základě novely prozatímní ústavy v květnu roku 1919,³⁹³ přičemž podle *Václava Pavlíčka* šlo již jednoznačně o parlamentní republiku.³⁹⁴ Onen mezistupeň vnímám s ohledem na fakt, že právě do přijetí ústavy v roce 1920 a do řádných voleb vycházela veřejná moc z revolučního orgánu. Jde nicméně spíše o drobnou odlišnost spojenou s čistě státoprávní charakteristikou u *Václava Pavlíčka* a mým pohledem na charakter klasické parlamentní republiky, včetně spojení s principem suverenity lidu. Podle ústavy z roku 1920 lze pak definitivně uvažovat o formě vlády v Československu jako o parlamentní republice. Svědčí tomu především postavení československého Národního shromáždění, odpovědnost vlády parlamentu³⁹⁵ či nepřímo volený prezident.³⁹⁶ Krom toho můžeme vyjít i z negativního vymezení ve spojení s definičními znaky prezidentského a polo-prezidentského systému, přičemž o něco obtížnější je z pochopitelných důvodů vymezení vůči polo-prezidentskému systému, neboť vymezení vůči systému prezidentskému je zjevné.³⁹⁷

---

³⁹² Harna, J.: *Konsenzus a kompromis. Budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, str. 22.

³⁹³ Zákon č. 271/1919 Sb., kterým se mění zákon o prozatímní ústavě.

³⁹⁴ Pavlíček, V.: *Počátek československé státnosti a ústavnosti*. In: Pavlíček, V. a kol.: *Ústavní právo a státopráva. II. díl. Ústavní právo České republiky. Část 1*. Praha: Linde, 2001, str. 25.

³⁹⁵ Viz zejm. Wintr, J.: *Odpovědnost vlády vůči parlamentu očima československé právní vědy 1918–1989*. In: Klíma, K., Jirásek, J. (eds.): *Pocita Jánů Gronskeho*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, str. 93–105.

³⁹⁶ Viz např. Vodička, K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. Praha: Portál, 2007, str. 23 an.; Pavlíček, V.: *Československá ústava z roku 1920*. In: Pavlíček, V. a kol.: *Ústavní právo a státopráva. II. díl. Ústavní právo České republiky. Část 1*. Praha: Linde, 2001, str. 46 an.

³⁹⁷ Společným znakem obou systémů je závislost vlády na parlamentu, i když v polo-prezidentském systému je vláda nadto více závislá i na prezidentovi. Dalším znakem může být někdy i přímá volba prezidenta, která se v některých parlamentních režimech vyskytuje, a v obou systémech prezident jmenuje

Další důležitý aspekt hodnocení československého systému představuje způsob obsazování Národního shromáždění, původně revolučního orgánu, který se následně stal dvoukomorovým parlamentem v Československu. „*Národní výbor a na jeho základě vzniklé Národní shromáždění se konstituovaly z delegací politických stran. Zastoupení českých politických stran bylo stanoveno podle výsledků voleb do Říšské rady z roku 1911. Podle § 1 zák. č. 37/1918 Sb., o prozatímní ústavě bylo stanoveno, že Národní shromáždění se rozšiřuje způsobem a dle klíče, jak vznikl Národní výbor. Výrazy „způsob a klíč“ znamenaly, že výkonné výbory českých politických stran vysílaly své představitele do tohoto Národního shromáždění. Z toho se dovozovalo, že politické strany mají právo je i odvolat.*“³⁹⁸ Počet členů Národního shromáždění byl původně stanoven na 250, ale po dalším vyjednávání došlo ke zvýšení na 256.³⁹⁹ Po ústavní novele z března 1919 se ustálil počet českých a slovenských členů Národního shromáždění na 270,⁴⁰⁰ kdy z nejvýrazněji zastoupených stran můžeme jmenovat agrárníky, sociální demokraty, státoprávní demokraty a socialisty.⁴⁰¹

---

vládu. Mezi odlišné znaky se řadí postavení prezidenta, kdy v polo-prezidentském systému by měl mít prezident silné postavení a v parlamentarismu naopak spíše jen reprezentativní, ovšem může to být i naopak. Zatímco v parlamentarismu má klíčovou funkci parlament a vládne strana „parlamentní většiny“, v polo-prezidentském systému převažuje výkonná moc nad zákonodárnou a vládne prezident spolu s premiérem. Prezidentovy pravomoci v parlamentním režimu většinou vyžadují kontrasignaci člena vlády nebo jsou jinak podmíněny, v polo-prezidentském systému by měl mít prezident více nepodmíněných pravomocí. Pro podrobnější výklad viz zejm. Kubát, M.: *Jak definovat poloprezidentský režim?* In: *Acta Universitatis Carolinae Iuridica* č. 1/2014, str. 137–153.

³⁹⁸ Pavlíček, V.: *Počátek československé státnosti a ústavnosti*. In: Pavlíček, V. a kol.: *Ústavní právo a státnověda. II. díl. Ústavní právo České republiky. Část I*. Praha: Linde, 2001, str. 26–27.

³⁹⁹ Kudrna, J.: *Ke způsobu ustavení zákonodárných orgánů při vzniku samostatného Československa a Polska*. In: Klíma, K., Jirásek, J. (eds.): *Pocita Jánu Gronskému*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, str. 366–367.

⁴⁰⁰ Tamtéž, str. 27. Obdobně viz Klímeček, A.: *Počátky parlamentní demokracie v Československu*. In: Valenta, J., Voráček, E., Harna, J.: *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. Praha: AV ČR, 1999, str. 113.

⁴⁰¹ Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 25.

Svobodné parlamentní volby se konaly 18. dubna 1920 a přinesly určitou změnu rozložení politických sil, avšak v rámci sledovaného dílčího tématu je podstatnější, že se volilo čistě poměrným volebním systémem s využitím *Hareovy* a *Hagenbach-Bischoffovy* metody volební kvóty ve třech skrutiniích.⁴⁰² Následně došlo k určitým korekcím volebního systému v roce 1925,⁴⁰³ nicméně volební systém zůstal po celou dobu existence I. ČSR systémem poměrného zastoupení bez uzavírací klauzule vyjádřené v procentech.⁴⁰⁴ Hodnocení prvorepublikového volebního systému, jako systému „čistě“ poměrného, svědčí i interpretace českého Ústavního soudu: „*Je nepochybné, že volební soustava pro Poslaneckou sněmovnu první republiky vycházela z čistě proporcionálního systému a skutečně neobsahovala žádné významnější omezení s výjimkou nepatrné deformace tohoto principu v důsledku nezbytnosti druhého skrutinia.*“⁴⁰⁵

K některým aspektům volebního systému po roce 1918 se lze stavět kriticky, a to i ve vazbě na systém stranický. Moment odcizení mezi lidem, resp. voliči, a volenými reprezentanty může být akcelеровán nízkou mírou možnosti ovlivnit výběr konkrétních reprezentantů. Používání přísně vázaných kandidátních listin v Československu je nepochybně takovýmto případem.⁴⁰⁶ „*Jak uvádí jeden z reformátorů, bývalý pokrokář a pozdější senátor za národní socialisty Otakar*

---

⁴⁰² Antoš, M.: *Rovnost volebního práva v Československu v období 1918–1938*. In: Klíma, K., Jirásek, J. (eds.): *Pocita Jánu Gronskému*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, str. 60.

⁴⁰³ Zákon č. 205/1925 Sb., kterým se mění řád volení do poslanecké sněmovny ze dne 29. února 1920, č. 123/1920 Sb.

⁴⁰⁴ Novotná, T.: *Volební systémy v první ČSR, v ČSFR a v ČR*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 166–176. § 51 zákona č. 123/1920 Sb., kterým vydává se řád volení do poslanecké sněmovny, stanovil, že kterým kandidátním listinám se nepřihlíží: „*Při druhém skrutiniu přihlíží se toliko k hlasům stran, které alespoň v jednom volebním kraji dosáhly nejméně 20 000 hlasů nebo volebního čísla (§ 46), je-li nižší než 20 000, a ohlásily k druhému skrutiniu kandidátní listinu. Nejmenovala-li strana v některém volebním kraji tolik kandidátů, kolik mandátů by jí podle výsledku prvního skrutinia příslušelo, nepřihlíží se ke zbytku jejich hlasů z tohoto volebního kraje (§ 47, odst. 2).*“

⁴⁰⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 2. dubna 1997, sp. zn. Pl. ÚS 25/96, vyhlášený pod č. 88/1997 Sb.

⁴⁰⁶ § 38 ve spojení s § 40 zákona č. 123/1920 Sb., kterým vydává se řád volební do poslanecké sněmovny.

*Krouský, systém přísně vázaných (či správněji závazných) listin se v Evropě používal pouze v Německu, Polsku, Rakousku, Československu, Gdaňsku a Klajpedsku. Mimoto se ve výše zmíněných zemích kandidátní listiny pro druhé a třetí skrutinium ohlašují již před začátkem voleb, takže volič dopředu ví, kdo bude případně zvolen na základě zbytkových hlasů.*⁴⁰⁷

Současně platí, že jednou z podstatných funkcí politických stran je tvorba elit a výběr kandidátů, což je součástí vnitřního procesu politických stran. Je však zjevné, že zdaleka ne všichni kandidáti politické strany v systému poměrného zastoupení jsou pro voliče přijatelní, a zejména ne v pořadí, jaké sestavila právě politická strana. Hezky to vystihuje dialog z filmu *Obecná škola*, jehož scénárista Zdeněk Svěrák do něj promítl zážitky ze svého dětství krátce po skončení 2. světové války, tedy z období do jisté míry kopírujícího meziválečného stranického ducha. Chlapec se zde ptá svého tatínka, zda je pan *Chroust* lidovec, přičemž odpovědí mu je, že pan *Chroust* je blbec, a otec pokračuje vysvětlením, že jsou i lidovci, kteří jsou chytrí, třeba pan *Ludvík*. Závěrem scény otec hovoří o politických stranách, kde jsou lidé chytrí, ale i blbci, stranu lidovou nevyjímaje.

Odstoupíme-li od populárních forem vyprávění příběhů, platila během I. ČSR volební povinnost, jakkoliv byla provázena poměrně širokým výčtem osvobození.⁴⁰⁸ Jde o další faktor posilující odcizení voličů, kteří „díky volební povinnosti nemohli dát ani najevo svůj nesouhlas neúčastí ve volbách, což nepřispívalo ke spokojenosti s politickým systémem. Volební zákon tak mohl být jedním z faktorů nestability meziválečné situace a pozdějšího růstu preferencí extrémních stran.“⁴⁰⁹ Oproti uvedenému nicméně např. *František Weyr* považoval za problematický nikoliv volební

---

⁴⁰⁷ Novotná, T.: *Volební systémy v první ČSR, v ČSFR a v ČR*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 178.

⁴⁰⁸ § 6 zákona č. 123/1920 Sb., kterým vydává se řád volení do poslanecké sněmovny. V odlehčeném duchu upozorňují také na „prohibici“ během voleb, viz § 32 téhož zákona: „V den před volbou a v den volby jest zakázáno prodávati, čepovati nebo podávati nápoje, obsahující alkohol.“

⁴⁰⁹ Novotná, T.: *Volební systémy v první ČSR, v ČSFR a v ČR*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 182.

systém jako takový, ale systémové chování jeho aktérů, tedy politických stran.⁴¹⁰ Jde vlastně o další z variant předpokladu *Maurice Duvergera*, že skutečné fungování systému můžeme zkoumat toliko ve spojení s chováním jeho aktérů.⁴¹¹

Optikou pojetí lidu je k prvorepublikovému systému potřebné uvést základní tezi, že se idea suverenity lidu odráží v dikci § 1 odst. 1 československé ústavní listiny z roku 1920, který stanoví, že „*lid je jediným zdrojem veškeré státní moci v Republice československé*“,⁴¹² přičemž z tohoto ustanovení dovozujeme, že žádný jiný subjekt krom lidu nemůže být zdrojem státní moci, tedy že lid je zdrojem veškeré státní moci. Neexistuje státní moc bez legitimizačního řetězce svázaného s lidem. Tato maxima je vyjádřením demokratického principu státu odmítajícího absolutismus, ale i totalitarismus či autoritářství založené na vládě jedince nebo skupiny.

Vzhledem k nepochybné modernosti ústavní úpravy první československé republiky platilo, že lid je pevným ukotvením legitimizačního řetězce. Toliko připomínám, že v republikánských demokraciích lid vykonává moc pravidelně buď přímo, nebo formou tzv. reprezentativní demokracie. V tomto ohledu cituji ještě druhý odstavec § 1 československé ústavní listiny, který stanovil, že „*ústavní listina zaručuje, kterými orgány svrchovaný lid si dává zákony, uvádí je ve skutek a nalézá právo. Ona také vytyčuje meze, jichž tyto orgány nesmějí překročit, aby se nedotkly ústavně zaručených svobod občanských*.“⁴¹³ Jednalo se o explicitní vytčení principu dělby moci, přičemž z hlediska forem vládnutí směřovala tato úprava v souladu s výše uvedeným k tzv. parlamentní formě vlády. V otázce legitimizačního řetězce se tak stalo klíčovým orgánem Národní shromáždění, složené ze dvou parlamentních komor a volené lidem na základě rovného, přímého a tajného práva hlasovacího.

Suverenita lidu nebyla v roce 1920 v podmínkách snah české politické reprezentace něčím zcela novým, idea suverenity lidu byla zakotvena již

---

⁴¹⁰ Weyr, F.: *Ústava Československé republiky*. In: Kolektiv autorů: *Československá vlastivěda díl V. Stát*. Praha: Sfinx, 1931, str. 124 an.

⁴¹¹ Viz např. Novák, M.: *Strany a stranické systémy*. In: Novák, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011, str. 564.

⁴¹² Zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

⁴¹³ Tamtéž.

v kroměřížském návrhu ústavy z poloviny 19. století, kdy byl klíčovým obhájcem principu suverenity lidu zejména *František Ladislav Rieger*.⁴¹⁴ „*Při obhajobě principu suverenity lidu byl klíčovým Riegerův projev 10. ledna 1849 v plénu sněmovny. Vysvětloval, že „ve stavu prvotním“ neexistovalo právo a tato skutečnost přivedla „lidi ku přesvědčení, že je nutno dávat zákony, aby se stanovila práva.“ Rieger zdůraznil, že zásada svrchovanosti lidu je zásadou lidské svobody a základem ústavnosti. Svrchovanost „čili nejvyšší mocnost ve státě“ má „jediný pramen, a ten jest: veškerenstvo lidu.“ Lid svojí svobodnou vůlí částečně přenes tuto svou moc na panovníka.*“⁴¹⁵

Pro další, spíše politologickou analýzu můžeme tedy konstatovat, že stranický systém I. ČSR existoval a vyvíjel se v podmínkách parlamentní formy vlády založené na dělbě moci na moc zákonodárnou (dvoukomorové Národní shromáždění), moc vládní a výkonnou (vláda a prezident republiky) a moc soudní. Obě parlamentní komory, tj. poslanecká sněmovna a senát, byly voleny systémem čistě poměrného zastoupení, poslanecká sněmovna konkrétně na 6 let a senát na 8 let.⁴¹⁶ Hlavou státu byl na 7 let nepřímo volený prezident, který jmenoval vládu odpovědnou poslanecké sněmovně.⁴¹⁷ „*Soudní moc vykonávaly nezávislé soudy. Vedle obecných, civilních a trestních soudů existovaly např. soud ústavní, volební, nejvyšší správní soud a mimořádné civilní soudy, dále pak státní soud a soudy vojenské.*“⁴¹⁸

Československá ústavnost od roku 1920 vycházela krom zmíněného principu dělby moci také z principu suverenity lidu ve spojení s ideou čechoslovakismu, vyjádřenou v preambuli ústavy, přestože sporná teorie čechoslovakismu nedostatečně

---

⁴¹⁴ Adamová, K.: *Úsvit moderního konstitucionalismu*. Praha: Havlíček Brain Team, 2007, str. 84.

⁴¹⁵ Tamtéž.

⁴¹⁶ Adamová, K.: *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*. Praha: C. H. Beck, 2000, str. 120.

⁴¹⁷ V podrobnostech viz zejm. Wintr, J.: *Odpovědnost vlády vůči parlamentu očima československé právní vědy 1918–1989*. In: Klíma, K., Jirásek, J. (eds.): *Pocta Jánů Gronskeému*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, str. 93–105.

⁴¹⁸ Adamová, K.: *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*. Praha: C. H. Beck, 2000, str. 120.

reflektovala politické, historické a kulturní rozdíly mezi Čechy a Slováky.⁴¹⁹ Vedle suverenity lidu byla prvorepubliková ústavnost založena na principech omezené vlády, svrchovanosti práva, legality, konsenzu a legitimacy, jakož i na principu politického pluralismu.⁴²⁰ Jednalo se tak o právní úpravu představující mantinely pro stranický systém, jehož popis a charakteristika budou předmětem následujících řádků.

5.2 Vznik, etablování a charakteristika stranického systému

Přestože samostatný stát vznikl „revolucí“, procházel stranický systém meziválečného Československa od roku 1918 evolučním vývojem ve vazbě na charakteristické rysy stranického systému českého, pocházejícího ještě z dob Rakouska-Uherska.⁴²¹ Tento fakt je patrný také na způsobu vzniku Československa, jakož i na způsobu obsazení klíčového orgánu, Národního shromáždění. Jako až téměř revoluční se však jeví nová úloha politických stran, dříve tradičně zaměřených na opoziční roli.

„Vládě ministerského předsedy Karla Kramáře v prvních měsících chyběla opozice. Programy všech stran se výrazně radikalizovaly, dokonce i konzervativní státoprávní (od ledna 1919 národní) demokraté uvažovali o vyvlastňování majetků. Socialisté a sociální demokraté, sdružení od 12. listopadu v Socialistickém bloku, stejně jako agráři a státoprávní demokraté deklarovali ochotu budovat republiku v součinnosti s ostatními stranami. Byla připravena koncepce pozemkové reformy, již v prosinci 1918 byla zavedena osmihodinová pracovní doba. Heslem dne se stala

---

⁴¹⁹ Vodička, K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. Praha: Portál, 2007, str. 24–25.

⁴²⁰ Adamová, K.: *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*. Praha: C. H. Beck, 2000, str. 120.

⁴²¹ Malíř, J.: *Systém politických stran v českých zemích do roku 1918*. In: Malíř, J., Marek, P. a kol.: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005, str. 34–44.

*nutnost jednoty národa. Stranou dění zůstal jen politický katolicismus, který stále zůstával roztržštěn.*⁴²²

Poměrně záhy však deklarovaná politická a morální jednota dostala jisté trhliny, a to v relaci k souboji politických stran. Dynamiku proměn stranického systému určovala částečně také dynamika proměn jednotlivých politických stran, což je ostatně podle *Maurice Duvergera* příznačné pro multipartismus.⁴²³ Velké vnitřní napětí můžeme sledovat v případě sociální demokracie, zejména ve vztahu k rostoucí nespokojenosti „komunistického“ křídla vedeného *Bohumírem Šmeralem*, ale i na příkladu dvou poslanců, *Františka Modráčka* a *Josefa Hudce*, kteří odešli ze sociálnědemokratické strany, za což byli zbaveni poslaneckých mandátů⁴²⁴ a následně založili Sociální stranu československého lidu pracujících⁴²⁵. Jakkoliv se tento případ může celkovou optikou sporů v rámci stranického systému jevit jako banální, vede k zamyšlení ústavněprávní i politologické povahy.

Z hlediska politické analýzy lze ve zkoumané věci učinit závěr, že se prvorepublikové politické strany přihlásily k představě, že mandáty patří jim, nikoliv osobám, které jsou jejich nositeli, přičemž ovšem respektovaly revoluční ustavení Národního shromáždění. Návrhu na zbavení mandátů ostatně předcházela návrh, aby byl počet členů Národního shromáždění zvýšen na 272, což vyvolalo bouřlivou debatu nad celkovými počty poslanců i nad dříve vytčenou otázkou, zda mandát patří straně, nebo jednotlivci.

Zajímavé je v tomto ohledu vystoupení poslance za Československou národní demokracii *Jaroslava Brabce* v rámci parlamentní rozpravy: „*Když však uvážíme, že počet mandátů v Národním shromáždění až dosud byl stanoven dohodou stran a že byl rozdělen podle určitého způsobu a klíče, a když nyní se má stát rozmnožení počtu toho proti vůli jedné ze stran, totiž národní demokracie, pak velectění pánové, celá otázka*

---

⁴²² Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 25.

⁴²³ Viz např. Řichová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, str. 98–99.

⁴²⁴ Harna, J.: *Konsenzus a kompromis. Budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, str. 62.

⁴²⁵ Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 26.

nabývá zcela nového rázu, jest daleko důležitější a zajisté musí býti s tohoto hlediska jakožto otázka zásadní posuzována. Jest známo, že k návrhu zavedl podnět případ rozkolu, který nastal v určité politické straně, a sice ve straně sociálně demokratické tím, že vystoupili ze strany pp. Modráček a Hudec. Já mám za to a myslím, že nebude mezi námi nikoho, kdo by popíral, že je to vnitřní záležitost strany sociálně-demokratické (Tak jest!), do které zajisté žádná strana nemá práva se míchat a kterou ani já nebudu se zabývat. Tím však, že tento rozkol nastal pouze ve straně, zůstávají pro nás kolegové Modráček a Hudec tak dlouho poslanci, dokud sami tohoto svého postavení se nevzdali (Výborně!).“⁴²⁶

Politický souboj se tedy odehrával na půdorysu sporu o počet zástupců jednotlivých stran v Národním shromáždění ve smyslu ustanovení § 1 a 2 prozatímní ústavy,⁴²⁷ přičemž v zájmu zachování křehké rovnováhy došlo ke zbavení mandátů uvedených poslanců. Ohledně daného kroku však narážíme na druhou otázku, která směřuje k jeho právnímu hodnocení, a to ve spojení s interpretací § 3 prozatímní ústavy, kdy je podle jazykového výkladu zjevné, že poslance bylo možné zbavit mandátu pouze v případech, kdy ztratil svéprávnost nebo byl odsouzen pro trestný čin, který způsoboval ztrátu volitelnosti. O ztrátě mandátu přitom rozhodovalo Národní shromáždění dvoutřetinovou většinou přítomných poslanců.

Na potřebu řídit se ustanovením § 3 prozatímní ústavy upozorňovali i někteří poslanci, např. výše zmíněný *Jaroslav Brabec* nebo *Antonín Hajn*, avšak ústavní výbor, na základě jehož stanoviska, jakož i na základě žádosti výkonného výboru sociální demokracie byli *Modráček* a *Hudec* zbaveni výrokem předsedy (presidenta) Národního shromáždění *Františka Tomáška* mandátů, opřel svoji argumentaci o teleologický výklad § 1 a 2 prozatímní ústavy a rozšířil tak možnosti zániku mandátu poslance nad rámec ustanovení § 3 prozatímní ústavy: „Prozatímní ústavu ze dne 13. listopadu 1918 sluší vykládati tak, že výkonným výborům stran, které mají právo vysílati do Národního

---

⁴²⁶ Viz <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/056schuz/s056005.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴²⁷ Pro doplnění uvádím, že původně byl tzv. *Švehlův* klíč konfrontován s variantou rozdělit národ na polovinu socialistickou a polovinou měšťanskou, jak to navrhoval *Bohuslav Vrbenský*. Viz např. Krejčí, O.: *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 200.

*shromáždění zástupce (poslance), přísluší i právo tyto členy i proti jejich vůli a bez udání důvodů odvolati a za ně vyslati zástupce nové.*⁴²⁸

Představa faktického chápání poslaneckého mandátu jako mandátu vázaného ve vztahu k politickým stranám tak našla svůj odraz nejen ve sféře politických argumentů, spojených s chápáním politické strany jako nositelky idejí a legitimacy,⁴²⁹ ale i ve sféře dosti extenzivní právní argumentace.

Vystoupení dvou poslanců ze sociální demokracie a jejich následné zbavení mandátů nemělo pochopitelně dosah jen do sféry zkoumaného tématu suverenity lidu, ale bylo též předzvěstí dalšího politického vývoje, jehož vyjádřením byly obavy z radikalizace sociální demokracie a ze socialistického převratu a celkově napětí v *Kramářově* vládě, vyhocené zejména demisemi národnědemokratických ministrů *Rašína* a *Stránského*. Posledním spouštěcím mechanismem této dílčí krize byly demonstrace z 22. května 1919, které směřovaly proti vysokým cenám a lichvě.⁴³⁰

*„Národně demokratičtí zástupci v parlamentu využili nepokojů jako záminky k přerušení koaliční spolupráce. Vyzvali „své“ ministry Rašína a Stránského, aby rezignovali na svá místa ve vládě. Zároveň ale jim oběma i Karlu Kramářovi, dlicímu na mírové konferenci v Paříži, klub vyslovil důvěru. Jmenovaní ministři podali bezprostředně nato demisi, prezident ji však poté, kdy vyslechl názory zástupců všech stran podílejících se na vládě, odmítl přijmout a požádal dotyčné ministry, aby ve vládě setrvali.“*⁴³¹ Krize tedy byla zažehnána zásahem a autoritou prezidenta republiky.

Definitivní tečkou za *Kramářovou*⁴³² vládou byly nicméně volby do obecních zastupitelstev konané 15. června 1919, které přinesly vítězství sociální demokracie.

---

⁴²⁸ Viz <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/056schuz/s056009.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴²⁹ V uvedené parlamentní rozpravě to vyjadřoval rozrušenými výkřiky např. sociálnědemokratický poslanec *Ferdinand Jirásek*. Viz <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/056schuz/s056005.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴³⁰ Harna, J.: *Konsenzus a kompromis. Budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, str. 61.

⁴³¹ Tamtéž.

⁴³² Podrobně k osobě prvního ministerského předsedy viz Bílek, J., Velek, L. (eds.): *Karel Kramář (1860–1937): život a dílo*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2009.

Naopak národní demokraté se z pětice vlivných politických stran umístili na posledním místě.⁴³³ Změna poměrů znovu otevřela tematizaci korekce zastoupení v Národním shromáždění, nicméně takovému přeskupení bránila původní dohoda odrážející se v ustanoveních § 1 a 2 prozatímní ústavy. Výsledkem tak byla změna vlády, když se 4. července 1919 ministerská rada usnesla na podání demise celé vlády *Karla Kramáře*⁴³⁴ a prezident *Masaryk* jmenoval 8. července vládu *Vlastimila Tusara*,⁴³⁵ tzv. vládu rudo-zelené koalice, označovanou takto tradičně na základě spolupráce socialistických stran s agrárníky.⁴³⁶

Rudo-zelená koalice, resp. „první“ *Tusarova* vláda, představuje určitý zlom ve vývoji stranického systému, neboť je opuštěn princip celonárodní vlády a vytváří se přirozené napětí mezi vládou a opozicí, jakkoliv vzhledem k situaci v sociální demokracii existovalo častokrát značné napětí i v samotné koalici. Nálada ve společnosti, vyjevená prostřednictvím komunálních voleb, nalezla svůj odraz při sestavování vlády. V dubnu 1920 pak proběhly volby⁴³⁷ do obou komor Národního shromáždění, na jejichž základě se ustavila již „druhá“ vláda rudo-zelené koalice *Vlastimila Tusara*.⁴³⁸

„Ochotu k účasti ve vládě projevovaly jen obě socialistické strany a jaksi samozřejmě strana agrární. Československá strana lidová vstup do koalice odmítla, stejně jako národní demokracie, která nedokázala prosadit na místo ministra financí Aloise Rašína. Strany národnostních menšin nadále setrývaly na negativistickém

---

⁴³³ Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 26.

⁴³⁴ Harna, J.: *Konsenzus a kompromis. Budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, str. 62.

⁴³⁵ Viz <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/062schuz/porad.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴³⁶ Harna, J.: *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*. In: Malíř, J., Marek, P. a kol.: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005, str. 547.

⁴³⁷ Sociální demokracie získala výrazných 74 mandátů v Poslanecké sněmovně, následována s velkým odstupem lidovci (33 mandátů), německou sociální demokracií (31 mandátů) a agrárníky (28 mandátů). Viz <https://www.czso.cz/csu/czso/vysledky-voleb-do-poslanecke-snemovny-v-letech-1920-2006>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴³⁸ Viz např. Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 26.

*stanovisku vůči republice, i když již tehdy měl pověřený premiér zájem vtáhnout do koalice alespoň německou sociální demokracii. Za těchto podmínek nezbylo, než obnovit vládu rudozelené koalice.*⁴³⁹

Vzhledem ke skutečnosti, že se k marxistickému křídlu v sociální demokracii hlásilo 23, zatím koaličně-loajálních,⁴⁴⁰ poslanců, šlo v případě „druhé“ Tusarovy vlády vlastně o vládu menšinovou,⁴⁴¹ což je nepochybně zajímavé s ohledem na ideový rozměr politiky. Nebýt národnostních nevraživostí a rozdílů, mohli bychom konstatovat, že v roce 1920 jednoznačně zvítězil sociálnědemokratický proud, tvořený 109 poslanci.

Premiér Vlastimil Tusar si toho byl dobře vědom, avšak svůj jednoznačný postoj nezměnil, jak plyne z úvodního slova při představování vlády 1. června 1920, a trval na správnosti a legitimitě přechozích kroků české politické reprezentace: *„Dříve nežli promluví o programu vládním, považují za vhodné stručně odpovědět na výtky pronesené proti činnosti předešlého Národního shromáždění a vlády s hlediska nacionálně politického. Počínám s výtkou, že pravomoc presidentova jest příliš veliká a přímo nedemokratická. Dovolují si odkázati na mínění německého státovědce, jenž před několika dny připustil ve zdejším německém listě – třeba že jeho úsudek jest jinak velmi příkrý – že se zákonodárství o presidentovi s republikánskou ústavou dá srovnati. Hlavní námitka obrací se však proti samému zbudování našeho státu. Tato výtky jest namířena zároveň také proti celé dohodě. Vznik Československé republiky, rozpadnutí Rakousko-Uherska a pohroma ústředních mocností vůbec jest událost tak světodějná, tak ohromná a tak velkého dosahu, že nemůže býti mým úkolem objasňovati zde vznik a vývoj velké války a dokazovati, proč centrální mocnosti podlehly. Každý z nás cítí tu velkou přeměnu, cítí skoro na vlastním těle, že zaniká svět starý a tvoří se svět nový. My*

---

⁴³⁹ Harna, J.: *Konsenzus a kompromis. Budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, str. 78.

⁴⁴⁰ Je otázkou, zda důvodem oné „loajality“ nebyla představa, že „komunistické“ křídlo ovládne celou sociální demokracii. K tomu viz např. Peroutka, F.: *Budování státu III. 1920*. Praha: Lidové noviny, 1991, str. 1759.

⁴⁴¹ Harna, J.: *Konsenzus a kompromis. Budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, str. 78.

*Čechoslováci postavili jsme se na stranu světa nového, porozuměli jsme historickému okamžiku a vítězství spojenců nám dalo za pravdu.*⁴⁴²

Z obsáhlé citace Tusarova vystoupení vyplývá, že premiér a jeho vláda jednoznačně odmítli přistoupit na koncept spojený s jakoukoliv formou kritiky vzniku československého státu, jakkoliv by to mohlo znamenat získání určité podpory zejména od německých stran. Národnostním a stranickým problémům navzdory nakonec vládní prohlášení schválilo 140 poslanců; mimo vládní koalici hlasovali pro také živnostníci a maďarští sociální demokraté (údajně na základě přímého přání prezidenta Masaryka),⁴⁴³ němečtí sociální demokraté, stejně jako národní demokraté opustili během hlasování sál. Již v září 1920 však sílící tlak a obavy z bolševické revoluce přinesly odchod sociálních demokratů a agrárníků z koalice,⁴⁴⁴ jakož i vznik historicky první úřednické vlády Jana Černého, kterého vybral prezident Masaryk na základě Tusarova doporučení a po konzultaci s Antonínem Švehlou.⁴⁴⁵

*„Vláda závislá na parlamentu nemohla přirozeně rozhodovat autonomně, bez ohledu na rozložení politických sil. Spíše naopak. Rozhodující strany se nevzdaly podílu na řízení státu a ministerský předseda Jan Černý tuto skutečnost plně respektoval.”*⁴⁴⁶ Před poslaneckou sněmovnu předstoupil premiér Černý, hledající širokou politickou podporu, 26. října 1920, přičemž v úvodním projevu zdůraznil své chápání úřednické vlády jako vlády vycházející z lidu a fungující v koexistenci s parlamentem a také jako vlády dočasné, věcné a pracovní: *„Z některých míst označena byla vláda naše jako vláda úřednická. Jest však podstatný rozdíl mezi tak zvaným úřednickým kabinetem*

---

⁴⁴² Viz <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/stenprot/002schuz/s002001.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴⁴³ Harna, J.: *Konsenzus a kompromis. Budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, str. 82.

⁴⁴⁴ Viz <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/014schuz/s014001.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴⁴⁵ K tomu viz např. Peroutka, F.: *Budování státu III. 1920*. Praha: Lidové noviny, 1991, str. 1919. Dále stručně viz také Harna, J.: *Konsenzus a kompromis. Budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, str. 78. Podrobně k proměnám české levice viz Cabada, L.: *Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890–1939*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005.

⁴⁴⁶ Harna, J.: *Konsenzus a kompromis. Budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, str. 85.

*demokratické republiky a mezi úřednickými kabinety starého Rakouska. Nynější vláda, vedená muži vyššími z lidu, ovládána je jen jedinou zásadou: sloužiti občanstvu, sloužiti občanstvu poctivě, nezištně a věrně. Proto také nemíní vláda dopouštěti se chyb všech úřednických vlád starého Rakouska, jež za první úkol svůj pokládaly, zaříditi se natrvalo a používaly všech prostředků, aby si vybudovaly pevnou majoritu. I naše vláda chce a musí pracovati v nejužší shodě s parlamentem, ale prosí o podporu stran ne pro sebe, nýbrž pro své činy a své jednání a na základě svých činů a jednání vždy v zájmu státu a jeho občanstva. Jako vláda zákona a právního pořádku nemáme pro poměr státu k jednotlivci jiného měřítko než zákon a právní řád. Toto měřítko platí také pro poměr vlády k národnostem našeho státu. Stejná zákonná práva, ale také stejné zákonné povinnosti. Bude naší upřímnou snahou, aby na tomto podkladě nastalo brzy reální sblížení a soulad všech našich národů.*⁴⁴⁷

Na sklonku roku 1920 se tak setkáváme s fenoménem „úřednických“ vlád, který provází československý a později také český politický i stranický systém v mnoha variacích vnímání tohoto pojmu. V případě vlády *Jana Černého* můžeme mluvit o úřednické vládě, která je založena na široké parlamentní podpoře a reflektuje požadavky politických stran, o jejichž důvěru se uchází, např. i v oblasti personální. Vedle toho *Černého* vláda hledala podporu i u německých stran, zejména u německých agrárníků a katolických sociálů.⁴⁴⁸ Výsledkem těchto snah nakonec bylo opětovné „semknutí“ stran původně tvořících širokou celonárodní koalici, přičemž opozici představovalo toliko „komunistické“ křídlo sociální demokracie a strany národnostních menšin. Zároveň se *Jan Černý* výrazně distancoval od konceptu rakouských úřednických vlád, kdy vedle parlamentního charakteru své vlády zdůrazňoval v úvodním slově důležitost zákona a právního řádu, a to především ve spojení s rovností před zákonem ve vztahu k právům a povinnostem bez ohledu na národnost.⁴⁴⁹

---

⁴⁴⁷ Viz <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/014schuz/index.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴⁴⁸ Např. jmenování katolicky orientovaného *Martina Mičury* ministrem s plnou mocí pro Slovensko, namísto sociálního demokrata *Ivana Dérera*. Viz např. Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 28–29.

⁴⁴⁹ Viz <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/014schuz/index.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

Krom snah o hledání široké podpory pro vládu, došlo také k výrazným snahám o nalezení efektivního modelu pro komunikaci a rozhodování mezi nejdůležitějšími, alespoň tedy z hlediska výsledků voleb, *de facto* českými politickými stranami. Jistým impulsem byla patrně zdravotní indispozice prezidenta *Masaryka*,⁴⁵⁰ což je možná jen podpůrný argument, nicméně v průběhu roku 1921 se zformoval orgán označovaný jako „Pětka“, který tvořili *Rudolf Bechyně, Jiří Stříbrný, Jan Šrámek, Antonín Švehla* a *Alois Rašín*. Existenci Pětky provázely a dodnes provázejí diskuse, spory a polemiky, a to zejména ve vztahu k otázce, zda nedošlo ustavením Pětky k porušení principů parlamentní demokracie a potažmo tedy i principu suverenity lidu, což je ovšem otázka spojená s následným charakterizováním celkových kontur prvorepublikového stranického systému.⁴⁵¹

Komplikovaný zrod vlády *Edvarda Beneše*, která vystřídala vládu *Jana Černého* k 27. září 1921, provázely dlouhé diskuze.⁴⁵² *Benešova* vláda vznikla z evidentní potřeby ustanovit konečně opět vládu plně politickou, založenou na jasné odpovědnosti koaličních stran, v tomto případě stran Pětky. Na druhou stranu určitá možnost držet se stranou, zejména co do případné odpovědnosti, byla pro politické strany poměrně lákavá. Vznikla tak vláda „poloúřednická“, složená ze straníků, jakož i z nezávislých „odborníků“, jakkoliv většina z nich byla blízká některému z politických subjektů Pětky.⁴⁵³ Na složení vlády si také můžeme všimnout, že jediným předsedou koaliční strany ve vládě byl lidovec *Jan Šrámek*, který byl podle některých výkladů přesvědčen,

---

⁴⁵⁰ Harna, J.: *Konsenzus a kompromis. Budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, str. 90 an.

⁴⁵¹ Vodička, K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. Praha: Portál, 2007, str. 28–27. Dále viz např. Harna, J.: *Politické strany a formování politického systému v Československu po roce 1918*. In: Kolektiv autorů: *Politický systém a státní politika v prvních letech existence Československé republiky (1918–1923)*. Praha: Historický ústav, 1990, str. 31 an.

⁴⁵² Viz <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/086schuz/s086001.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴⁵³ Viz např. Harna, J.: *Konsenzus a kompromis. Budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, str. 99–106.

že svou přímou účastí ve vládě dokáže zlepšit komunikaci se slovenskými poslanci a zabráni odluce církve od státu.⁴⁵⁴

Vládní prohlášení premiér Beneš představil 18. října 1921: „*Nebudu se zabývati historií vzniku této vlády. Podrobnosti jsou známy z novin. Dlužno jen zdůrazniti, že po roce vlády úřednické ujímá se vedení státu vláda parlamentní, vzniklá z dlouhého a vážného jednání zástupců pěti politických stran. Nová vláda bude tudíž výrazem nových poměrů v parlamentě a bude důsledně a loyálně plniti program, smluvený mezi zástupci stran. Je to tedy parlament, který má rozhodovati a bude rozhodovati. S plným vědomím a s plnou rozhodností se na toto stanovisko stavíme. Činíme to však také s plnou důvěrou a nadějí, neboť věřím pevně, že strany budou důsledně, rozhodně a plně podporovati vládu parlamentní nově v život vyvolanou.*“⁴⁵⁵

V tomto úvodním prohlášení nelze pominout Benešův akcent na parlament jako na hlavního aktéra „nových“ poměrů, tedy jasné přihlášení se k parlamentní formě vlády. Zda bylo jeho záměrem pokusit se vymanit z rozhodování Pětky, nebo se jednalo o toliko deklaratorní prohlášení, se dnes můžeme pouze domnívat.⁴⁵⁶ Podobné je to s odkazem na loajalitu a důsledné plnění dohodnutého programu. V rámci jisté míry abstrakce můžeme uvažovat také nad snahou o vydobytí legitimacy a volného prostoru v podání premiéra, který v době uvedení do funkce nebyl členem žádné politické strany⁴⁵⁷, což odůvodňuje jeho kladení důrazu na rozhodování v parlamentu.

Vláda Edvarda Beneše ukončila činnost zhruba po roce svého působení 7. října 1922,⁴⁵⁸ přičemž hlavním důvodem byla patrně velká vytíženost premiéra Beneše

---

⁴⁵⁴ Olivová, V.: *Politika československé buržoasie v letech 1921–1923*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, str. 19 an.

⁴⁵⁵ Viz <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/086schuz/s086004.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴⁵⁶ Krom toho nelze pominout Benešův dlouhodobě negativní postoj vůči politickým stranám. Viz např. Beneš, E.: *Povaha politického stranictví*. Praha: Státní školský knihosklad, 1920.

⁴⁵⁷ K podrobným dějinám etablování československé strany socialistické viz např. Harna, J.: *Česká strana národně sociální*. In: Malíř, J., Marek, P. a kol.: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005, str. 395–412.

⁴⁵⁸ Viz <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/edvard-benes/prehled-ministru-24663/>. (Citováno 21. února 2016.)

v zahraniční politice a také rozhodnutí *Antonína Švehly* přijmout významnou část odpovědnosti za vládnutí oficiálně, z pozice předsedy vlády. Stejně jako *Švehla* k celé věci přistoupili i další členové Pětky *Stříbrný*, *Bechyně* a *Rašín*. Vznikla tak vláda na oficiálním půdorysu stran Pětky, která deklaratorně navazovala na předchozí *Benešovu* poloúřednickou vládu,⁴⁵⁹ což ostatně dokumentují slova *Antonína Švehly* při jejím uvedení v poslanecké sněmovně: „*Politické a parlamentní poměry našeho státu nedoznaly od loňského podzimního zasedání, v němž ohlásila tehdy nová vláda, nastoupivší po vládě neparlamentní, své programové směrnice, podstatné změny. Proto trváme na programu, prohlášeném zde jménem vlády ústy mého předchůdce dne 18. října m. r. Jedním z nejpřednějších úkolů vlády jest péče o zabezpečení klidného rozvoje vnitřních, politických, hospodářských a sociálních poměrů, čemuž sloužiti především musí účelná zákonodárná činnost a bezvadná veřejná správa, přihlížející k zájmům všech složek obyvatelstva.*“⁴⁶⁰

Z terminologického hlediska je zajímavé *Švehlovo* označení vlády úřednické jako vlády neparlamentní, neboť *Černého* vláda se opírala o poměrně širokou parlamentní podporu, alespoň v době své vzniku. První vláda *Antonína Švehly*, vládoucí až do prosince 1925, tedy vlastně završila cestu od revoluční vlády národního sjednocení, přes rudo-zelené koalice a úřednickou vládu zpět ke konceptu široké podpory hlavních stran. Zároveň koncept parlamentní Pětky převedla v jisté míře i do exekutivního rámce, přičemž jsem podrobnější rozbor zkoumaného období zvolil s ohledem na fakt, že v letech 1920–1925 dochází k etablování stranického systému. Krom toho se z hlediska vládnutí realizovaly prakticky všechny možné modely, tj. modely politické, poloúřednické i úřednické vlády. Vedle toho je však nutné připomenout, že do roku 1925 nevznikla politická vláda na čistě programově a ideově blízké bázi, na druhou stranu křehkost nového státu a procesy změn to patrně příliš neumožňovaly.

---

⁴⁵⁹ Viz <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/159schuz/s159002.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴⁶⁰ Tamtéž.

Stranický systém se sice do roku 1925 etabloval, nicméně všechny politické strany „sdružené“ do Pětky prošly štěpením, což nenahrávalo přílišné stabilitě vlád.⁴⁶¹ Po volbách konaných právě v roce 1925⁴⁶² se opět ustavila vláda složená z politických stran Pětky rozšířené o stranu živnostensko-obchodnickou,⁴⁶³ fungovala ale jen zhruba 4 měsíce, aby následně nastoupila osvědčená varianta v podobě „druhé“ úřednické vlády Jana Černého,⁴⁶⁴ která jednoznačně deklarovala pokračování v programovém prohlášení předchozí vlády politické: *„Slavná sněmovno! (Výkřiky posl. Muny.) Parlamentní vláda podala prosbu o zproštění z úřadu, když její velezasloužilý předseda Švehla (Výkřiky komunistických poslanců.) na radu lékařů nucen byl na čas přerušiti blahodárnou činnost veřejnou a odebrati se do ciziny dokončiti své léčení. Dekretem pana presidenta republiky ze dne 18. března t. r. jmenována byla pak vláda, v jejímž jméně mám čest zde mluvit. Z příčin demise vlády a ze způsobu jmenování vlády nynější je zřejmo, že vláda, již si slavné sněmovně představití za čest pokládám, pokračovati bude v provádění programu, jež p. min. předseda Švehla ve schůzi této slavné sněmovně dne 18. prosince 1925 zevrubně vyložil. (Výkřiky komunistických poslanců.) O programu tom provedla slavná sněmovna zevrubnou rozpravu ve schůzích dne 18., 19. a 20. prosince 1925 a schválila programové prohlášení to usnesením svým ze dne 21. prosince 1925. K pokračování v tomto slavnou sněmovnou schváleném programu potřebuje vláda účinné podpory slavné sněmovny. O podporu k této státu a lidu sloužící práci tímto slušně žádáme. (Potlesk. – Výkřiky na levici.)“*⁴⁶⁵

Pro český stranický systém nastala nová situace po ukončení činnosti „druhé“ Černého vlády spolu s nástupem „třetí“ vlády Švehlovy, která byla poprvé

⁴⁶¹ Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 30.

⁴⁶² V rámci vyrovnaných výsledků zvítězili agrárníci před komunisty, lidovci a sociálními demokraty. Viz <https://www.czso.cz/csu/czso/vysledky-voleb-do-poslanecke-snemovny-v-letech-1920-2006>. (Citováno 21. února 2016.) Viz také Harna, J.: *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*. In: Malíř, J., Marek, P. a kol.: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005, str. 547.

⁴⁶³ Viz <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/001schuz/s001003.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴⁶⁴ Viz <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/017schuz/s017001.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴⁶⁵ Tamtéž.

vládou ideově spřízněných pravicových stran tzv. občanské nebo panské koalice,⁴⁶⁶ přičemž spolupráci zmínil a vyzdvihl ve svém úvodním slově právě Antonín Švehla: „*V našem státě, který je přímo klasickým příkladem úzkého styku různých kultur národních, sestupujeme se dnes ke společné práci pro vytvoření harmonického soužití v rámci daném hranicemi našeho státu a jeho velkým historickým posláním ve středu Evropy. (Výkřiky posl. Mikulíčka.) Celá dlouhá desetiletí byla vyplněna pokusy o zjednání lepšího způsobu spolužití. Tyto pokusy byly však řízeny činiteli zevními, neznalými našich poměrů, a proto také nikdy nevedly k cíli. Dnes, díky vítězství myšlenky demokracie, můžeme jednat v našem státě jako svobodní občané bez cizí patronance, přímo, otevřeně, jako rovný s rovným. Jsme si vědomi, že difference plynoucí z různých národních kultur nezmizí, ale to, oč jde a o čem jsme přesvědčeni, je možnost a nutnost změnit k lepšímu způsob vyřizování a odklízování diferencí a sporů. (Výborně! Potlesk. – Výkřiky komunistických poslanců.)*“⁴⁶⁷

V dalším výkladu by bylo možné obdobným způsobem popisovat a analyzovat další československé vlády od 1. února 1929, kdy končí funkční období „třetí“ Švehlovy vlády, nicméně stranický systém se evidentně etabloval tak, jak je popsáno výše.⁴⁶⁸ „*Po Tukově aféře a odchodu Hlinkovy strany z koalice pak nezbylo než kombinovat dosud vyzkoušené modely „národní“ a „občanský“ v podobě koncentračních vlád zahrnujících všechny české a německé demokratické prosystémové strany nehledě na jejich ideologickou orientaci. Proti takto křehkým vládám utápějícím se ve stranických sporech stály stále silnější opoziční strany s nedemokratickým či radikálním programem – KSČ, HSLS a od roku 1935 zejména Sudetoněmecká strana. Multipartismus ve spojení s výraznou „stabilitou“ elit se tak postupně dostal do hluboké krize, která se záhy po přijetí Mnichovského diktátu přelila ve vlnu hluboké skepse vůči politickému stranictví a demokracii jako takové.*“⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ Viz <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/042schuz/s042001.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

⁴⁶⁷ Tamtéž.

⁴⁶⁸ Harna, J.: *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*. In: Malíř, J., Marek, P. a kol.: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005, str. 548.

⁴⁶⁹ Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 30.

Stranický systém se vyvíjet nepřestal, avšak z jeho, již více či méně etablované, povahy do roku 1929 lze vytáhnout některé shrnující politologické charakteristiky. Přestože teoretické přístupy k traktování jednotlivých typů stranických systémů nabírají na intenzitě až v 60. letech 20. století, stranický systém I. ČSR velmi odpovídá parametrům polarizovaného multipartismu, jak jej charakterizoval *Giovanni Sartori*.⁴⁷⁰ Proti systémové alternaci stála radikální levice v podobě KSČ, z pravé části politického spektra pak na semknuté systémové strany „útočila“ HSLS a od roku 1935 zejména Sudetoněmecká strana. Krom toho polarizovaný multipartismus charakterizuje převaha dostředivých tendencí, která je spojena s politickým oslabováním středu, zvýšená ideologizace témat, což souvisí právě s vyhraněností antisystémových stran a jejich neochotou k (nejen) pragmatickým kompromisům, a také zvýšená nezodpovědnost opozičních stran spojená s malou šancí dostat se k vládě ve stávajícím společenském řádu.⁴⁷¹ Všechny tyto charakteristiky můžeme do určité míry během existence I. ČSR pozorovat. Jako o něco polemičtější úvaha se však jeví otázka, zda taková charakteristika stranického systému byla nevyhnutelná, nebo ji některé subjekty záměrně či nevědomě akcelerovaly.

Již v podobě vlády tzv. rudo-zelené koalice a následně na příkladu drtivé většiny dalších vlád během vývoje I. ČSR vidíme sice částečnou nutnost spolupráce mezi ideologicky vzdálenými stranami, avšak paralelně vedle toho vzniká platforma Pětky, která rozhodně nepůsobí dojmem nutnosti. Zde se tak dostáváme k jádru politologického definování meziválečného stranického systému. Potřeba pragmatického a pevného spojení tzv. systémových stran byla reakcí na způsob vzniku Československa a etablování stranického systému. Krom charakterizování stranického systému jako stranického systému polarizovaného multipartismu můžeme uvažovat také o stranickém systému atomizovaného multipartismu, a to vzhledem k volebnímu systému bez uzavírací klauzule vyjádřené v procentech.

---

⁴⁷⁰ Sartori, G.: *Parties and party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976, str. 132–133.

⁴⁷¹ Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 46–47.

Zmiňované semknutí některých politických stran tak jistě mělo důvody právní, resp. právně-politické. Mezi ty právní patří zejména volební systém, který neumožňoval vytvoření pevných, většinových koalic, složených z několika málo subjektů. V rovině politické analýzy je nicméně nejpodstatnější existence několika paralelních stranických systémů podle národností, jak jsem demonstroval na volebních výsledcích z roku 1920, kdy z programového hlediska jednoznačně převážil sociálnědemokratický proud, přesto byla československá sociální demokracie nucena ke spolupráci s pravicovými agrárníky.

Vzájemná koexistence několika „národních“ stranických systémů, spojená s neschopností hlavních českých politických stran vytvořit strukturu a základnu na Slovensku za účelem získání alespoň deklaratorní podpory čechoslovakismu, jakož i s neschopností navázat úspěšnou spolupráci s německými programovými partnery, vedla k jisté zahleděnosti do sebe, že vládne pětice vlivných stran, které však reálně nebyly stranami československými. Jakou vazbu měl tento politologický aspekt stranického systému na suverenitu lidu, budu zkoumat na následujících řádcích, a to zejména s ohledem na vazbu mezi lidem, parlamentem a politickými stranami, což ostatně souvisí s čtveřicí dílčích témat: s tématy referenda, resp. přímé demokracie, kandidátních listin, povahy mandátu a využití tzv. úřednických vlád.

5.3 Suverenita lidu v období I. ČSR

Koncept společenské smlouvy můžeme v rámci zkoumání období I. ČSR opřít směrem k suverenitě lidu o naprosto opačnou představu, než ze které vychází teorie *Abbého Sieyèse*, neboť podle něj lid musí zahrnovat všechny příslušníky politického národa, avšak vláda a vůle lidu vychází z principu politické reprezentace.⁴⁷² Je samozřejmě otázkou, co myslíme politickým národem a zda se opíráme o představu

---

⁴⁷² Příbáň, J.: *Disidenti práva. O revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: SLON, 2001, str. 27 an. Obdobně viz také Holländer, P.: *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 82 an.

deklaratorní, nebo vycházející z politické praxe, nicméně oním politickým národem při zrodu Československé republiky byl národ československý, což bylo následně potvrzeno prostřednictvím preambule ústavy z roku 1920.⁴⁷³

Stranický systém, který představoval praktické vyjádření ústavních principů, však vycházel především z existence několika „národních“ stranických systémů a krom toho neexistoval ani „skutečný“ československý stranický systém. *Sieyès*ova představa, vycházející z fikce jednoty politického národa, proti níž stojí partikulární rozhodování několika reprezentantů, byla vlastně transformována do prvotní heterogenity národa. Je tak evidentní, že I. ČSR byla po dobu své existence trvale vystavena tlaku původní nejednotnosti, kterou nadále posilovala činnost diferencovaných skupin reprezentantů. Situace, kdy politický národ tvoří jen část obyvatelstva, ale političtí reprezentanti zastupují všechny zájmové, resp. voličské, skupiny, s jistou mírou nadsázky připomíná římské soužití patricijů a plebejců. Československý politický národ jako lid zakládající stát, němečtí obyvatelé Československa jako „ti druzí“, k nimž a jejich politickým stranám je třeba přistupovat z pozice nedůvěry. Nutno však podotknout, že německé politické strany neměly jednoznačný cíl vytvářet dojem opačný. Podstatný, a do velké míry problematický rozdíl ve zmíněné paralele představuje fakt, že v římské republice měly původně obě znesvářené skupiny „své“ orgány, zatímco v I. ČSR bylo potřeba rozhodovat na půdě celostátního Národního shromáždění.

Dalším problematickým bodem je pojetí prvorepublikové reprezentativní demokracie. Legitimizační řetězec, jako součást moderní politické fikce, předpokládá vazbu mezi lidem a jeho volenými reprezentanty. Zde se dostáváme k otázce povahy mandátu, která se v politické a ústavní praxi I. ČSR utvořila do podoby, kdy lid reprezentovaly politické strany zastupované v ústavních orgánech lidem volenými zástupci. V tomto ohledu můžeme odkázat na § 19 odst. 1 ústavy z roku 1920, který

---

⁴⁷³ Je otázkou, zda stojí preambule na pojetí národa ve smyslu etnickém, nebo politickém. Osobně se kloním spíše k etnickému pojetí národa, což ostatně potvrzuje *Ján Grons ký*, podle kterého je v etnickém smyslu československý národ národem Čechů a Slováků. Pro uplatnění politických práv je však podle něj Čechoslovákem každý občan Československa, tedy i etnický Němec nebo Maďar. Jde tak o konstrukci etnického národa ve spojení s politickými právy menšin. Viz *Grons ký, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914–1945*. Praha: Karolinum, 2005, str. 71.

vnesl do československého ústavního pořádku volební soud,⁴⁷⁴ v jehož kompetenci bylo primárně rozhodování o platnosti voleb, přičemž podrobnosti měl do budoucna stanovit zvláštní zákon, konkrétně zákon publikovaný pod číslem 125/1920 Sb., o volebním soudě. V obsáhlém úvodním slově vyslovil tehdejší zpravodaj ústavního výboru *Ivan Dérer* důvody, které směřovaly k výběru mezi anglickou cestou vyloučit volební soudnictví z pravomoci parlamentu a cestou francouzskou, která naopak ponechávala otázku volební problematiky v kompetenci parlamentu.⁴⁷⁵

Z hlediska teleologického výkladu můžeme dovodit, že účelem přijetí zákona o volebním soudě bylo posílit důvěru v právo, svěřit rozhodování o otázkách s politickým přesahem nezávislému soudu a zároveň ochránit parlamentní těleso před jistou formou blamáže spojenou s vyhocenými spory. Pohříchu často bývá vznik některých nešťastných institutů dlážděn veskrze dobrými úmysly. Volební soud, zbavující „přeběhlíky“ mandátů ve chvílích, kdy z důvodů „nečestných a nízkých“ opustili politické strany, na jejichž kandidátních listinách byli zvoleni, spolu s poslaneckými reversy a volebním systémem přísně vázaných kandidátních listin nepochybně přispěl k vytvoření systému, který založil vysokou míru závislosti poslanců a senátorů na „svých“ politických stranách. Zároveň existence volebního soudu narušila ústavní princip volného mandátu, jednoznačně vyjádřený v § 22 odst. 1 prvorepublikové ústavní listiny, a potvrdila předchozí praxi extenzivního výkladu při zbavování členů Národního shromáždění mandátů, tedy představu, že mandáty patří politickým stranám, nikoliv voleným představitelům lidu. Fakticky se tak jednalo o vázaný mandát, nicméně ona vázanost nebyla směřována vůči lidu, nýbrž k politickým stranám. V daném případě tedy nešlo o právní kategorii vázaného mandátu. Ve své podstatě můžeme ústavní a politický systém I. ČSR definovat jako systém, kdy je lid zdrojem veškeré veřejné

---

⁴⁷⁴ Volební soud se skládal z prezidenta, 12 přísedících a potřebného počtu referentů. V tomto ohledu je nutné připomenout, že oněch 12 přísedících bylo voleno poslaneckou sněmovnou Národního shromáždění, a to vždy pro příslušné volební období, přičemž platilo, že se nesmělo jednat o členy Národního shromáždění nebo župních zastupitelstev. Viz ustanovení § 1 a 2 zákona č. 125/1920 Sb., o volebním soudě.

⁴⁷⁵ Viz <http://www.snemovna.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/125schuz/s125009.htm>. (Citováno 21. února 2016.)

moci, přičemž ovšem představu lidu spojujeme s československým politickým národem. Krom toho moc lidu reprezentují politické strany, neboť poslanci a senátoři, kteří měli být právě těmito reprezentanty, jsou *de facto* zástupci politických stran, a to i politických stran, které se nehlásí k čechoslovakismu.⁴⁷⁶

Vrátíme-li se k funkcím politických stran a klasickému pojetí legitimizačního řetězce, platí, že politické strany bývají pravidelně neformální a zprostředkovatelskou součástí legitimizačního řetězce a vytvářejí jistý mezistupeň mezi lidem, tedy v tomto případě voliči, a volenými reprezentanty. Tato představa souvisí zejména s funkcemi politických stran vytvářet elity a mobilizovat voliče.⁴⁷⁷ V návaznosti na silnou závislost volených reprezentantů na politických stranách se však mohou politické strany přeměnit z mezistupně v pevnou součást legitimizačního řetězce, což je však v rozporu s prvorepublikovými ústavními principy reprezentace. Vedle toho můžeme na popsaném politickém systému z hlediska suverenity lidu pozorovat s jistou mírou autorské licence prvky *Leviatana* a jeho symboliky, neboť ve smyslu *Hobbesova* myšlení, traktovaného právě ve spisu *Leviatan*, dochází společenskou smlouvou ke splynutí suveréna a lidu, přičemž vůle suveréna je vůlí každého jednotlivce a společenská smlouva je smlouvou o jasně vymezeném zřízení, je smlouvou nevypověditelnou, definitivní. Samozřejmě jde jen o nadsázku, protože prvorepublikový systém nijak nepotlačoval demokratické prvky spočívající v pravidelně se opakujících volbách, nicméně oním *Leviatanem* mohla být do určité míry dlouhodobě vládnoucí Pětka, která vznikla z jisté nutnosti dané charakterem stranického systému, jak jsem popsal výše.

Naznačená paralela spíše směřuje k ilustraci realizace suverenity lidu v podmínkách, kdy nelze ovlivnit výběr politických reprezentantů jinak než výběrem politické strany, do obou komor parlamentu se volí systémem poměrného zastoupení, což brání možnosti regionálně či celostátně významných osobností kandidovat bez stranické podpory, členové parlamentu mají fakticky vázaný mandát směrem ke

---

⁴⁷⁶ K tomu také z právního hlediska viz § 22 odst. 2 ústavy z roku 1920.

⁴⁷⁷ Diamond, L., Gunther, R.: *Types and Functions of Parties*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001, str. 7–9.

„svým“ politickým stranám a stranický systém, který je polarizovaným multipartismem, nutí hlavní politické strany ke spolupráci, přičemž dochází i k její částečné, byť neformální, institucionalizaci do podoby Pětky. V exekutivní oblasti se přesto někdy politické strany „zříkají“ své odpovědnosti ve prospěch tzv. úřednických vlád, které však mají oporu v parlamentu a jsou opět jen, leckdy skrytou, prodlouženou rukou stranických sekretariátů. Není tak vlastně příliš rozhodné, kdo vládne v ústavních institucích, ale především v mimoústavních centrech moci.

O nutnosti existence politických stran nepochyboval již *František Weyr*,⁴⁷⁸ nicméně existují různé pohledy na jejich fungování během let 1918–1938. Je zřejmé, že popsaný systém byl založen na kumulaci několika pravidel vyplývajících z právního systému, která nebyla zcela vhodná, jakož i z určitého přeformulování těchto pravidel v politické praxi. Na straně kritiků můžeme jmenovat např. jednoho ze zakladatelů československé právní sociologie *Emanuela Chalupného*, který hodnotil negativně především neexistenci pro-systémové opozice, což ve svém důsledku *de facto* umožňovalo zejména stranám Pětky realizovat „libovolnou“ politiku. *Chalupného* názory v určitém ohledu připomínají jistou rozpačitost nad upřímností a potřebností realizace tzv. „opoziční“ smlouvy v roce 1998.⁴⁷⁹ Opačný názor artikuluje *Josef Harna*: „*Případnému nebezpečí monopolizace moci v Československu však kromě konkurenčních vztahů mezi „vládnoucími“ stranami bránily ještě další, historicky podmíněné faktory. Na prvním místě je třeba uvést vliv tzv. zahraniční akce z let první světové války, tj. seskupení vlivných politiků soustředěných kolem osobnosti T. G. Masaryka (viz k tomu jednání v Ženevě s E. Benešem na přelomu října a listopadu 1918). Z tohoto okruhu vykryštovalo během doby neformální mocenské centrum známé pod názvem Hrad, které působilo jako jistá protiváha vůči koaličním*

---

⁴⁷⁸ Weyr, F.: *Paměti 3 – Za okupace a po ní (1939-1951)*. Brno: Atlantis, 2004, str. 94 an.

⁴⁷⁹ Chalupný, E.: *Politické soustavy v Československu*. In: *Sociologická revue* č. 3/1932, str. 219–226.

stranám.“⁴⁸⁰ Krom vnitro-koaličního „pnutí“ a Hradu uvádí *Josef Harna* jako další protiváhu Pětky také členitou občanskou společnost.⁴⁸¹

Kritickou poznámku však uplatňuje i *Harna*, a to směrem k faktu, že české, resp. posléze československé, politické strany před rokem 1918 suplovaly některé funkce státních institucí ve veřejném prostoru, což se přeneslo i do I. ČSR. Mimo parlament tak vlastně panoval poměrně „vyostřený“ politický boj a každý občan patřil k některému z táborů i mimo sféru politické společnosti, tedy zejména v oblasti kulturní, sportovní apod. „*Důsledkem těchto skutečností však bylo citelné štěpení společnosti na poměrně ostře vyhraněné, stranicky zabarvené segmenty, což někdy, přiznejme, komplikovalo stranickým vůdcům úkol zdůvodnit před masou svých stoupenců zaujetí kompromisního stanoviska v konkrétních koaličních seskupeních.*“⁴⁸²

Suverenita lidu se pochopitelně nerealizuje jen v podmínkách reprezentativní demokracie, ale také prostředky demokracie přímé. Československá ústava z roku 1920 zakotvila do československého ústavního a politického systému poměrně zajímavý institut fakultativního referenda, které se mělo konat v případech, kdy Národní shromáždění zamítlo vládní návrh zákona a vláda se jednomyslně⁴⁸³ usnesla, že se obrátí za účelem rozhodnutí na lid.⁴⁸⁴ Zmíněnou zajímavost spatřuji v referendu chápaném jako řešení sporu mezi vládou a parlamentem, což není příliš obvyklé v parlamentní formě vlády, kde vláda vychází právě z parlamentu, resp. se opírá o jeho důvěru. Jakkoliv považuji za účelné posilovat ve většině parlamentních forem vlády roli exekutivy v legislativním procesu, prvorepubliková ústavní úprava se vymykala ze systematiky československého ústavního pořádku. Krom toho by parlament mohl vládě

---

⁴⁸⁰ Harna, J.: *Konsenzus a kompromis. Budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, str. 21.

⁴⁸¹ Tamtéž, str. 21–22.

⁴⁸² Tamtéž, str. 18–19.

⁴⁸³ § 46 odst. 1 ústavy z roku 1920 je speciálním ustanovením k § 80 téhož právního předpisu, podle kterého vláda rozhoduje nadpoloviční většinou všech ministrů.

⁴⁸⁴ Viz např. Pechanec, P.: *Přímá demokracie v České republice*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, str. 28–29 nebo Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914–1945*. Praha: Karolinum, 2005, str. 84–85.

vyslovit nedůvěru, pokud by pomocí přímé demokracie prosadila právní předpis parlamentu navzdory.

Během trvání I. ČSR se sice referendum nikdy nekonalo, ani k této problematice nebyl přijat prováděcí právní předpis,⁴⁸⁵ nicméně optikou suverenity lidu je ke zvážení, jak se vyrovnat s otázkou, proč by měl mít v daném případě přednost „lid hlasující v referendu“ před „parlamentem zvoleným lidem“. Pro uplatnění principu reprezentace by bylo patrně vhodnější vymezit oblasti, kde rozhoduje lid přímo a kde rozhodují lidem volení reprezentanti. Podle *Vojtěcha Bellinga* pak aplikace přímé demokracie dokonce odporuje principu reprezentace.⁴⁸⁶ Nic to ale nemění na konstatování, že jistý rozpor mezi lidem jako do jisté míry fiktivním zdrojem moci a lidem jako jejím vykonavatelem je často přítomný, přičemž základní teze směřuje k tomu, jak tento rozpor v politické praxi pokud možno odstranit nebo alespoň zmírnit.

Dějiny I. ČSR jsou velkými vyprávěními o vzniku samostatného československého státu a jejich interpretace je možná z mnoha úhlů pohledu. Historik *Josef Harna* oceňuje především snahu o nalezení kompromisu a nevnímá tak široké koalice, jakož i vytváření mimoústavních mocenských center negativně. Jinak se k tomu staví zmíněný *Emanuel Chalupný*, což svědčí existenci dvou pověstných stran téže mince. Jsou Pětka, Národní fronta nebo tzv. „opoziční“ smlouva mocenskými kartely, nebo projevy vrcholného konsenzu? Každé z těchto tří uskupení pochopitelně vzniklo v určité době, za určitých podmínek a nelze je zcela směřovat. Stejně tak bychom mohli uvažovat nad prostupováním prvorepublikových politických stran do kultury nebo sportu, jehož prostřednictvím docházelo k silnému štěpení společnosti. Dnešní postmoderní doba však politické strany zcela vytrhla z celkového společenského dění a zacyklila je do samovývoje.

Těžko hodnotit, jaký systém je „lepší“, nebo „horší“; v tomto ohledu je po mém soudu potřebné vystupovat z pozic právních a postavit se k legitimačnímu řetězci,

---

⁴⁸⁵ Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914–1945*. Praha: Karolinum, 2005, str. 84–85.

⁴⁸⁶ K tomu podrobněji viz Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 106.

jakož i ke stranickému systému v období první republiky kriticky. Není to však výhrada hodnotová, ale systémová, mající své kořeny v oblasti právní i mimoprávní. Pro změnu systému je však potřeba delší časové období, které chybělo. Lze tak uzavřít hodnocením Petra Pitharta: *„K důkazům, že tu ve druhé půli dvacátých let naděje byla, přiřazuji i celostátní oslavy svatováclavského milénia (1929). Při přípravách na ně se do poslední chvíle vedly těžké zásadní spory, přetlačovalo se, vyhrožovalo se, ale nakonec nejen celonárodní, ale celostátní oslavy proběhly, a to úspěšně. Byli u toho prakticky všichni. I přes Masarykovo pojetí českých dějin, přes napjaté vztahy s Vatikánem a československo-německé tenze to dopadlo dobře. Zajímavé: v národě už tehdy hodně ateistickém to byla postava světce, která přivedla všechny k sobě. Snad i proto přivedla, že se nedalo říci, že to byl světec katolický. Ani protestanský. A český, slovenský ani německý národ v dnešním smyslu ve Václavově době ještě neexistovaly... Možná že jsme tehdy skutečně byli nějaký čas na správné, nadějně cestě.“*⁴⁸⁷

---

⁴⁸⁷ Pithart, P., Zikmund, M. T.: *Ptám se, tedy jsem*. Praha: Portál, 2010, str. 112.

6 Česká republika po roce 1993

6.1 Vývoj a charakteristika stranického systému

K problematice vzniku stranického systému samostatného českého státu existuje celá řada propracovaných textů a studií.⁴⁸⁸ Lze se proto omezit na základní kontextovou expozici doby nedávno minulé, jejíž strukturální analýza si patrně vyžádá větší časový odstup. Stejně jako v roce 1918 ani po roce 1993 nevzniká český stranický systém žádnou revoluční cestou, naopak do roku 1998 v zásadě prochází vývojem založeným už v letech 1990–1992. Jak upozorňuje Vít Hloušek, v letech 1991–1992 se „vyčerpaly“ tradiční konfliktní linie artikulované teorií *cleavages* a štěpení stranického systému kopírovalo především socioekonomickou konfliktní linii transformace, což také odpovídalo dělení na ose levice a pravice, přičemž pravici reprezentovala vládní koalice ODS, ODA a KDU-ČSL a levici ČSSD, KSČM nebo LSU.⁴⁸⁹ Je otázkou, nakolik můžeme hovořit o KDU-ČSL jako o klasické pravicové straně, nicméně je zřejmé, že právě v průběhu volebního období 1992–1996 došlo k jejímu posunu do středu, a to zejména artikulováním tzv. sociálně-tržní ekonomiky.⁴⁹⁰

„Vzhledem ke kulturní a národnostní homogenitě české populace nebyla již žádná jiná konfliktní linie v této etapě relevantní. Konsolidaci socioekonomické

---

⁴⁸⁸ Viz např. Hloušek, V.: *Česko*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 438–453; Novák, M.: *Utváření stranického systému v českých zemích*. In: *Politologický časopis* č. 2/1999, str. 133–145; Novák, M.: *Geneze a problémy českého stranického systému*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 253–289.

⁴⁸⁹ Hloušek, V.: *Česko*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 443. Obdobně viz Novák, M.: *Geneze a problémy českého stranického systému*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 272–282.

⁴⁹⁰ Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 125–126.

*konfliktní linie transformace jako základního dělítky české stranické scény napomohly procesu integrace stran na pravici (symbolicky vyjádřitelné sloučením ODS a KDS) a snad ještě více konsolidaci na levici. Tam vedle KSČM, vůči níž byla uplatňována neformální, o to však důslednější dohoda o vyloučení, hegemonizovala prostor prosystémová levice ČSSD, což se projevilo ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 1996.*⁴⁹¹

Do roku 1998 také můžeme pozorovat trend snižování počtu politických stran zastoupených v poslanecké sněmovně, přičemž po volbách v uvedeném roce bylo zastoupeno ve sněmovně pět politických stran. Spolu s vývojem během let 1993, resp. 1992, až 1998 se stranický systém etabloval do podoby, která vykazuje znaky někde mezi umírněným a polarizovaným multipartismem. Definice polarizovaného multipartismu předpokládá, že jsou pro-systémové strany semknuty ve středu a čelí tlaku extrémní levice i pravice, přičemž volič postrádá pro-systémovou alternativu. Do roku 1998 sice byli ve sněmovně krajně pravicoví republikáni a na levici trvale držela své pozice KSČM, avšak republikáni po volbách v roce 1998 již do sněmovny nevstoupili a krom toho pro-systémovou alternativu představovala ČSSD. Na druhou stranu však nejde ani o klasický příklad umírněného multipartismu, protože existovaly již zmíněné antisystémové strany a především ČSSD sice byla alternativou, nicméně alternativou *de facto* bez přirozeného partnera,⁴⁹² jakkoliv jím případně mohla být

---

⁴⁹¹ Hloušek, V.: *Česko*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 443. Stran levicové části politického spektra lze upozornit na jisté české specifikum spočívající v zachování komunistické strany hlásící se výrazněji k období před rokem 1989, tedy strany spíše „neobrozené“, a v obnovení sociální demokracie. Historické „křivdy“ a zásadní názorové neshody stran systému napříště neumožnily spolupráci na levici, přičemž jistý posun vidíme až od vlády Jiřího Paroubka. K tomu viz také Novák, M.: *Geneze a problémy českého stranického systému*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 264.

⁴⁹² Na sjezdu v Bohumíně v roce 1995 se ČSSD rozhodla zapovědět spolupráci se subjekty jako SPR-RSČ nebo KSČM. Viz např. Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 173.

KDU-ČSL, přestože ta se nemohla zcela „distancovat“ od svých angažmá ve vládách *Václava Klause*.

Rok 1997 zároveň přinesl také návrat k prvorepublikovému konceptu úřednické vlády, kterou je v daném případě v souladu s *Mirolavem Novákem* vhodné nazývat spíše poloúřednickou vládou.⁴⁹³ V této vládě *Josefa Tošovského* bylo ze 17 členů toliko 7 nestraníků,⁴⁹⁴ přičemž v tomto ohledu připomíná spíše poloúřednickou vládu *Edvarda Beneše* z října 1921. Společným principem těchto dvou vlád byla poměrně silná podpora od stran v parlamentu,⁴⁹⁵ a to i od stran, které se na vládě nepodílely, osoba premiéra-nestraníka, a také snaha zajistit určitou formu přechodu k „čistě“ politické vládě, resp. k předčasným volbám. „*Aby mohly být tyto mimořádné volby svolány v dohodnuté době, prosadila ČSSD spolu s ODS, která se také obávala, aby prozatímní Tošovského vláda neučinila nějak důležitá nevratná opatření, ústavní zákon o zkrácení mandátu sněmovny.*“⁴⁹⁶

Složení sněmovny po volbách v roce 1998, resp. jeho základní statické kontury, se příliš nezměnilo až do roku 2010. Stranický systém byl složen ze čtyř až pěti relevantních politických stran, kdy je otázkou, do jaké míry můžeme KSČM považovat za relevantní politickou stranu. Vedle KSČM v rámci systému působily pravicová ODS, středová KDU-ČSL, levicová ČSSD a vždy jedna strana zaměřená zejména na liberální městské voliče, která měla také poměrně blízko k osobě *Václava Havla*. V letech 1998–2006 byla touto stranou US (později US-DEU), po roce 2006 pak Strana zelených, částečně spíše navzdory tradici zelených stran v podmínkách evropských stranických rodin, jakož i navzdory velké části členské základny, což vedlo k tomu, že zelení po roce 2010 ze sněmovny odešli.

---

⁴⁹³ Novák, M.: *Typy vlád a jejich utváření: ČR v komparativní perspektivě*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 328–329.

⁴⁹⁴ Tamtéž.

⁴⁹⁵ Vládě *Josefa Tošovského* vyslovila důvěru ČSSD. Viz např. Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 132.

⁴⁹⁶ Novák, M.: *Typy vlád a jejich utváření: ČR v komparativní perspektivě*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 329.

Z pohledu statického se tedy systém v zásadě stabilizoval do podoby umírněného multipartismu s výhradou pozice KSČM, avšak osobní problémy spojené především se štěpením ODS, volební výsledek neumožňující vznik programové koalice ČSSD a KDU-ČSL a jistá nechuť předsedů ČSSD a ODS ke spolupráci s „malými“ stranami vedly k menšinové vládě ČSSD tolerované ODS na základě tzv. „opoziční“ smlouvy.⁴⁹⁷ *„ODS tím nevstoupila do nové vlády, ani se nezavázala podporovat menšinovou sociálně-demokratickou vládu v parlamentu při hlasování o jejích návrzích. Spokojila se jen s tím, že uznala právo nejsilnější strany vytvořit menšinovou vládu a zavázala se nezúčastnit se hlasování o důvěře vládě, dále pak nevyvolat ani nepodpořit vyjádření nedůvěry vládě, a tím umožnit, aby se (v případě oboustranného dodržení zmíněné smlouvy) menšinová vláda sociální demokracie udržela u moci po celé legislativní období.“*⁴⁹⁸ S opoziční smlouvou končí období štěpení na ose levice a pravice, krom toho „velké“ strany, tedy ČSSD a ODS, připravují kroky ke změně volebního a potažmo také stranického systému, patrně do podoby dokonalého či nedokonalého bipartismu.

V předchozím textu jsem již zmínil jistou paralelu mezi opoziční smlouvou a prvorepublikovou Pětkou, pročez považuji za účelné rozebrat naznačenou paralelu podrobněji. Pro politické strany sdružené v Pětce i v opoziční smlouvě bylo podstatné přesvědčit lid, voliče, že spojení programově vzdálených subjektů je nezbytné, vhodné a prospěšné. Zde však podobnost končí, neboť meziválečný stranický systém v zásadě jiné varianty neumožňoval. Další velký rozdíl pak spočívá ve faktu, že politické strany Pětky se spojily bez větší ambice změny systému,⁴⁹⁹ jejich snahou nebylo zbavit se rivalů, resp. se nespojily za účelem zbavení se rivalů. Vedle toho strany Pětky vyjma určitých období úřednických vlád participovaly na výkonné moci společně. Opoziční

---

⁴⁹⁷ Viz např. Hloušek, V.: *Česko*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 445.

⁴⁹⁸ Novák, M.: *Typy vlád a jejich utváření: ČR v komparativní perspektivě*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 331.

⁴⁹⁹ K tomu podrobněji viz Novotná, T.: *Volební systémy v první ČSR, v ČSFR a v ČR*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 177–182.

smlouva představovala projekt rozdělení sféry vlivu i mimo parlament a vládu, např. v oblasti kontroly veřejnoprávních médií. Zároveň byla připravena volební reforma, která měla potvrdit silné postavení ČSSD a ODS.⁵⁰⁰

Krom uvedeného mohly ČSSD a ODS uzavřít standardní vládní koalici, jako je tomu např. v Německu v případě nemožnosti sestavit jinou standardní koalici. Mimo tzv. velkou koalici se nabízela ještě středo-pravicová koalice ODS, US a KDU-ČSL nebo koalice ČSSD, US a KDU-ČSL, která vznikla o čtyři roky později.⁵⁰¹ Lze usuzovat, že někteří „mobilizovaní“ voliči ODS měli jisté pochopení pro nechuť *Václava Klause* ke spolupráci s US nebo KDU-ČSL, avšak poněkud překvapivá byla „rychlost“, s jakou se dohodli dříve nesmiřitelní rivalové *Miloš Zeman* a *Václav Klaus*.⁵⁰² Reakcí na opoziční smlouvu byla integrace zbylých pro-systémových stran, tedy KDU-ČSL a US s mimoparlamentní ODA a DEU do projektu tzv. Čtyřkoalice.⁵⁰³

*„Motivací k jejímu utvoření byla kritika opoziční smlouvy. Ta byla těmito formacemi prezentována jako účelová kartelová dohoda s cílem omezit demokratické instituce v České republice (narážely zejména na předpokládané ústavní změny a úpravy volebního zákona směrem k posílení jeho většinových účinků).“*⁵⁰⁴ Čtyřkoalice však do poslaneckých voleb v roce 2002 nevydržela semknutá, a to vzhledem k určitým vnitřním sporům spojeným např. s finančními problémy ODA, ale také s proměnou

---

⁵⁰⁰ Podrobněji viz např. Vodička, K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. Praha: Portál, 2007, str. 146 an. Dále pak zejména Filip, J.: *Volební systém pro poslaneckou sněmovnu a nález Ústavního soudu č. 64/2001 Sb.* In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 386–400.

⁵⁰¹ Viz např. Novák, M.: *Typy vlád a jejich utváření: ČR v komparativní perspektivě*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 329–330.

⁵⁰² Velmi pěkně to vystihuje divadelní představení *Po sametu* autorů *Ivana Lampera* a *Jiřího Adámka*, kde v jedné pasáži herci představují výroky *Miloše Zemana* a *Václava Klause* o tom druhém, a to před volbami 1998 a po nich. Není nutné příliš zdůrazňovat, že výroky hraničící s vulgaritou byly po volbách nahrazeny pochvalnými.

⁵⁰³ Viz např. Novák, M.: *Relevance malých stran v demokracii*. In: *Politologická revue* č. 2/1999, str. 44.

⁵⁰⁴ Hloušek, V.: *Česko*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, str. 445.

jednotlivých partnerských subjektů.⁵⁰⁵ Ve volbách v roce 2002 tak už kandidovala „jen“ Koalice složená z US-DEU a KDU-ČSL.⁵⁰⁶

V letech 2002–2009 můžeme sledovat ve vývoji politického systému období křehkých většin, resp. křehkých koaličních vlád, a také fenomén občas označovaný jako „přeběhlictví“, který existoval již během vládnutí druhé vlády *Václava Klause*,⁵⁰⁷ kdy dva poslanci ČSSD *Tomáš Teplík* a *Jozef Wagner* podpořili návrh státního rozpočtu.⁵⁰⁸ Po volbách v roce 2002 byla ustavena koalice 101 poslanců ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU, přičemž zpočátku bylo patrné pnutí zejména v levicovějším křídle ČSSD a US-DEU, pro kterou byla účast v levicové vládě s ČSSD komplikovanou otázkou vracející se do jisté míry do roku 1998, tehdy však byla nabídka ČSSD pro US-DEU výrazně velkorysejší. Během let 2002–2006 se podařilo ODS získat z koaličního tábora *Tomáše Vrbíka*, náhradníka *Hany Marvanové*, oproti tomu do řad vládní koalice přešel z klubu ODS vyloučený *Petr Kott*. Nadto za podivných okolností rezignoval „odbojný“ moravskoslezský poslanec US-DEU *Marian Bieleš* a jeho nástupce *Zdeněk Kořistka*, v minulosti člen ODS, informoval média, že se jej ODS pokusila korumpovat za účelem vyslovení nedůvěry vládě.⁵⁰⁹

Velmi obdobná patová situace nastala po volbách v roce 2006, kdy vyslovení důvěry druhé vládě *Mirka Topolánka* umožnili svým odchodem ze sálu poslanci ČSSD *Miloš Melčák* a *Michal Pohanka*. Místo zvažování systémových řešení, která by v českém ústavním a politickém systému posílila evidentně slabou vládu, začaly zaznívat hlasy volající po prvorepublikové právní úpravě a praxi zbavování poslanců opouštějících politické strany, na jejichž kandidátních listinách byli zvoleni, mandátů.

---

⁵⁰⁵ V této souvislosti je potřebné zmínit také obtížné hledání předsedů politických stran US (po *Janu Rumlovi* jím byl *Karel Kühnl* a následně *Hana Marvanová*) a KDU-ČSL (po úmrtí *Josefa Luxe* byl předsedou *Jan Kasal*, následně *Cyril Svoboda*).

⁵⁰⁶ Viz např. Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 140.

⁵⁰⁷ Zpočátku šlo o menšinovou vládu disponující 99 poslaneckými mandáty a tolerovanou ČSSD.

⁵⁰⁸ Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 133. *Teplík* se stal členem klubu ODS a *Wagner* zůstal nezařazeným poslancem.

⁵⁰⁹ Viz <http://www.volby.cz/pls/ps2002/ps1?xjazyk=CZ>. (Citováno 24. února 2016.)

Nutno podotknout, že většina z uvedených poslanců však své strany neopustila, pokud tedy nebyli vyloučeni, což je v kontradikci k potřebnosti návratu k prvorepublikovému volebnímu soudu. Krom toho velký problém pro případné modelování koalic působila KSČM, stále v zásadě vnímaná jako strana antisystémová a částečně nedemokratická.⁵¹⁰ Bez racionálních a promyšlených úprav ústavního a politického systému nebylo možné zmíněnou křehkost vlád relevantně řešit.

Rok 2009 přinesl další návrat k prvorepublikovému konceptu úřednické vlády v podobě vlády *Jana Fischera*, která se opírala o podporu obou velkých politických stran, tedy ODS a ČSSD. Původně měla být vládou krátkodobou, nicméně vzhledem k tomu, že volební období nebylo zkráceno ústavně-konformním způsobem, působila *Fischerova* vláda až do konce volebního období v roce 2010.⁵¹¹ Koncept úřednické vlády, jak byl uplatněn v letech 2009–2010, velmi připomíná úřednické vlády *Jana Černého* z období I. ČSR, přičemž tento koncept předpokládá existenci vlády s vysokou mírou parlamentní podpory v rámci vyslovení důvěry, avšak poté je patrné jisté napětí mezi politickými stranami, které vládu podpořily, a vládou samotnou při její snaze o jistou míru emancipace v exekutivní a třeba i personální oblasti.

---

⁵¹⁰ Trochu mimoběžně ke zkoumanému tématu se nabízí úvaha nad současným stavem pražské komunální politiky ve vztahu k zastupitelstvu hlavního města Prahy nebo ve vztahu k některým zastupitelstvům velkých městských částí (mj. Praze 4 nebo Praze 5). Zde je situace taková, že výsledky voleb z roku 2014 vytvořily velmi křehké většiny, obvykle se opírající o jeden silný subjekt (v hlavním městě je to ANO, na Praze 4 Trojkoalice a na Praze 5 TOP 09), přičemž prakticky na každém zasedání zastupitelstva se jiný podobně velký subjekt pokouší se svými partnery získat některé koaliční zastupitele k ustavení nové rady. Vzhledem k tomu, že v Praze je KSČM tradičně slabší ve vztahu k celostátním výsledkům, lze tyto úvahy provádět bez jejího zapojení (v hlavním městě má 4 zastupitele, v městských částech Praha 4 a Praha 5 ani jednoho). Troufám si tak v tomto ohledu tvrdit, že postavení KSČM, která byla vnímána na celostátní úrovni jako partner, s nímž nelze otevřeně počítat, bránilo úplným a častým změnám vlád během let 2002–2009 v duchu přerodu opozice na pozici. Důsledky opačného přístupu se projeví až v roce 2009, kdy došlo k vyslovení nedůvěry druhé vládě *Mirka Topolánka* bez předem dohodnuté varianty vládnutí, která vlastně početně ani nebyla možná bez dohody mezi ODS a ČSSD.

⁵¹¹ Viz <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/>. (Citováno 24. února 2016.)

Volby do poslanecké sněmovny v roce 2010 sice zachovaly ve sněmovně pět politických stran, ale jinak došlo ke čtyřem poměrně zásadním změnám. Tou první byl odchod tradiční politické strany KDU-ČSL na mimoparlamentní scénu⁵¹² a vstup nových subjektů, TOP 09 (v koalici s hnutím STAN) a Věcí veřejných, do sněmovny. Zároveň poprvé v historii sestavil po volbách vládu představitel politické strany, která nebyla stranou vítěznou, a také šlo o vládu opírající se o poměrně pohodlnou většinu hlasů v poslanecké sněmovně. Poslední změna souvisí s Věcmi veřejnými, které založily svůj program na tematicke korupce, selhání „tradičních“ politických stran, posílení přímé demokracie a také na odmítání štěpení na levici a pravici.

Po demisi vlády premiéra *Petra Nečase* v roce 2013, která byla způsobena zejména kumulací skandálních kauz dosahujících i do premiérova soukromí, ustavil první přímo zvolený prezident České republiky *Miloš Zeman* „úřednickou“ vládu *Jiřího Rusnoka*. V tomto případě se občas hovoří o prezidentské vládě, přičemž je zcela zjevné, že se *Rusnokova* vláda vymyká všem typům úřednických vlád meziválečného Československa i České republiky po roce 1993. Šlo o vládu, která neměla ani parlamentní podporu, ani jasně daný a domluvený cíl přivést zemi k předčasným volbám. Krom toho byla *Rusnokova* vláda deklarována jako vláda nepolitických odborníků, avšak část jejích členů následně kandidovala ve volbách do poslanecké sněmovny na podzim 2013 za stranu SPOZ.

Volební výsledky koncem roku 2013 přinesly návrat KDU-ČSL do poslaneckých lavic, mimořádné oslabení dříve tradiční strany ODS a vstup dvou nových hnutí, ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury, do sněmovny. V případě zmíněných politických hnutí lze odkázat na *Jerzyho Wiatra*, podle kterého politické hnutí využívá politické metody obdobným způsobem jako politická strana. Základní rozdíl mezi stranou a hnutím však spočívá v šířce „záběru“ a míře institucionalizace a organizace. Vyjdeme-li tedy z politologického definování pojmů a kategorií, lze tvrdit, že zejména ANO, ale i Úsvit představují politické strany, které se deklaratorně v souladu se zákonem nazývají hnutími, aby zdůraznily odklon od politických stran.

---

⁵¹² Použijeme-li obvyklou terminologickou zkratku, že parlament rovná se poslanecká sněmovna.

Podle předsedy hnutí ANO *Andreje Babiše* je ANO opravdu hnutím, neboť přináší radikální a celkovou změnu ekonomického a politického systému.

Máme-li shrnout celkové charakteristiky českého stranického systému po roce 1993, pak platí, že se jedná o systém velmi se blížící umírněnému multipartismu ve spojení s jistou anomálií v podobě nereformované komunistické strany. Ona umírněnost se po mém soudu v posledních letech posílila, navzdory přítomnosti poslanecké krajní pravice spojené s hnutím Úsvit a jeho následovníků. Současná vládní koalice složená ze tří stran, z nichž bychom mohli dvě označit jako „tradiční“, má systémovou opozici ve stranách TOP 09 a ODS. Je samozřejmě otázkou, jak se bude vyvíjet politika původně protestního hnutí ANO, včetně možnosti spolupráce s jinými koaličními partnery, neboť stejně jako u Věcí veřejných nelze v případě hnutí ANO určit, zda je spíše pravicové, či levicové.

S tím ale souvisí další otázka, tj. zda dělení na pravici a levici ještě existuje a bude existovat.⁵¹³ První „vlastovkou“ rozvolnění moderní politiky idejí je fenomén *catch all party* ze 60. let 20. století.⁵¹⁴ Vedle *catch all party* nemůžeme opominout nástup postmoderních jevů ve společnosti. Rozměňování univerzalizmu hodnotového vzorce, a to nejen křesťanského, ale také osvícenského, se projevuje v postupné diferenciaci různých zájmových skupin politických, ekonomických, kulturních, pro něž otázka absolutního smyslu životní orientace ztrácí na váze. To, oč běží, je adaptace na podmínky života v přítomnosti a v jistém smyslu i neustálé relativizování univerzálních hodnot přizpůsobených podmínkám přítomného okamžiku, technikám a strategiím prosazování skupinových zájmů.

Zatímco v moderní společnosti bylo povinnost možné chápat jako povinnost každého jedince vůči vertikální struktuře společnosti, pochopitelně v intencích postavení v této vertikální struktuře, tedy jako povinnost vůči společenskému systému, který je otevřený komunikaci v rámci jednotlivých subsystémů, postmoderní společnost svým hodnotovým relativismem, síťovou tvorbou sebe-referenčních systémů a vytržením člověka z tradiční struktury toto chápání do značné míry popírá.

---

⁵¹³ Bobbio, N.: *Pravice a levice: důvod a rozdělení politické scény*. Brno: CDK 2003, str. 86.

⁵¹⁴ Klíma, M.: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 1998, str. 38.

Axiologické úsudky ustupují binárnímu kódování v rámci jednotlivých subsystemů. Politika se také stává jedním ze sebe-referenčních systémů a logicky tak od ní neočekáváme předložení idejí, ale schopnosti dobrého řízení. V takovém systému se politické strany pod velkým vlivem médií stávají spíše „servisní“ organizací silného vůdce. Je tak otázkou, zda se tímto směrem bude vyvíjet i český stranický systém pod vlivem globalizace, europeizace a postmoderních jevů.

Krom charakteristiky samotného systému, včetně možných výhledů, lze přičinit několik poznámek k povaze, resp. typům, jednotlivých politických stran. Na zmíněné socioekonomické linii se vyprofilovaly od roku 1993 dva hlavní proudy reprezentované ČSSD a ODS, přičemž po odchodu dominantních předsedů, tedy *Miloše Zemana* a *Václava Klause*, lze vývoj těchto stran vnímat jako vývoj směrem ke stranám typu *catch all*, které vycházejí z levicových, resp. pravicových pozic.⁵¹⁵ KSČM stále představuje proud nereformované komunistické strany bez možnosti přímého zapojení do vládní koalice na celostátní úrovni.⁵¹⁶ Komunistická strana tak reprezentuje antikapitalistické postoje, spolu se zdůrazněním celkové role státu ve společnosti, jakož i neutralitu v zahraničněpolitické oblasti.

*„Vedle tří hlavních zmíněných politických táborů v českém stranickém systému se až do roku 2009 jevil jako etablovaný a stabilní (byť ve srovnání se shora uvedenými volebně slabší) křesťanskodemokratický tábor reprezentovaný Křesťanskou a demokratickou unií – Českou stranou lidovou (KDU-ČSL). KDU-ČSL hrála díky své nevyhraněnosti v socioekonomických otázkách roli tzv. pantové strany.“*⁵¹⁷ Zmíněné

---

⁵¹⁵ V případě ČSSD lze pozorovat zřetelnou inspiraci skandinávským sociálním státem a třetí cestou *Tonyho Blaira*. Po roce 2005 otevřel *Jiří Paroubek* také témata spojená se sociálním liberalismem, např. podporu registrovaných partnerství osob stejného pohlaví nebo některá environmentální témata. ODS získala rekordní volební zisk v roce 2006 příslibem odstranění daňové zátěže pro všechny, tedy i pro nízkopříjmové skupiny. Vedle toho došlo na počátku evropského předsednictví mimo jiné k otevření tématu energetické bezpečnosti.

⁵¹⁶ Kubát, M.: *Political Opposition in Theory and Central European Practice*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2010, str. 116–120.

⁵¹⁷ Cabada, L., Hloušek, V., Jurek, P.: *Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 105.

označení KDU-ČSL jako pantové strany se jeví jako sporné, neboť pantové strany nacházíme tradičně v systémech dvou a půl strany (nedokonalého bipartismu), na druhou stranu platí premisa ohledně jisté ekonomické nevyhraněnosti KDU-ČSL v posledních dvaceti letech.⁵¹⁸ V současné době bychom mohli tuto stranu charakterizovat jako stranu masovou, vycházející z konzervativního paternalismu.

Mezi spíše „nové“ relevantní politické strany můžeme řadit TOP 09, jejímž základem se stalo pravicové křídlo KDU-ČSL. V programové oblasti představuje podobné hodnoty jako ODS, avšak v zahraniční politice se profiluje právě oproti ODS výrazně proevropsky. Strukturou a základnou se nejvíce blíží straně kádrů, a to vzhledem k demokratickému centralismu a osobě charismatického předsedy-zakladatele. Krom TOP 09 patří poslední zmínka hnutí ANO, které dalo nový rozměr pojmu *catch all*. Zejména není zřejmé, z jakých hodnotových pozic původně protestní hnutí vychází, přičemž zároveň veřejné mínění neutváří, ale výrazně odráží. Často se jeví jako hnutí jednoho muže, který mu poskytuje ekonomickou a mediální podporu, tedy *Andreje Babiše*. Zcela tak zapadá do nové situace stranického systému, kde politické strany představují „servis“ pro silného vůdce a spíše volnou platformu než „tradičně“ strukturovanou politickou stranu.

6.2 Suverenita lidu po roce 1993

V části zkoumající suverenitu lidu ve vztahu ke stranickému systému I. ČSR jsem vycházel ze základního metodologického předpokladu spočívajícího ve vnímání I. ČSR jako klasické moderní společnosti založené na vertikální diferenciaci a pyramidální struktuře právního řádu. Ve své podstatě jde o představu, že lid je

---

⁵¹⁸ V případě KDU-ČSL lze upozornit na fakt, že i volba jejího předsedy do určité míry predikovala budoucí koaliční spolupráci. *Jana Kasala* nahradil před volbami v roce 2002 sociální demokracii blízký *Cyril Svoboda*, aby byl následně v průběhu volebního období vystřídán „pravicovým“ *Miroslavem Kalouskem* v očekávání povolební spolupráce s ODS vzhledem ke slábnoucí síle ČSSD. Tato úvaha může vypovídat buď o pragmatismu jmenované strany, nebo zkrátka o tom, že v KDU-ČSL dlouhodobě soupeřila dvě podobně silná křídla.

zdrojem veškeré moci, přičemž v podmínkách československé ústavnosti je lidem fiktivní československý národ. Zároveň lid jako držitel a vykonavatel této moci vybírá své reprezentanty prostřednictvím politických stran a výkon moci na ně následně v rámci legitimačního řetězce přenáší. Vedle toho je politická společnost modernity založena na artikulování a souboji idejí, což nápadně připomíná *Legutkovu* metaforu obchodního centra.⁵¹⁹

Jedním z typických znaků moderní společnosti průmyslového věku byla produkce věcí jak materiálních, tak i duchovních, myšlenek, idejí spojených s budováním zcela nového typu společnosti zaměřené na budoucnost, nesené přesvědčením o neustálém pokroku v nejširším slova smyslu. V prvotní fázi byla modernizace nesmírně lákavým a úspěšným procesem naplňování potřeb a zájmů, pro které ve starším období nebyl dostatečný prostor. Byl to proces optimálního prosazování průniků idejí a institucí, vytvářejícího efektivní systém společnosti racionalizované, formálně přehledné, v níž se vzájemně prolínaly a doplňovaly normativní a hodnotové vzorce kultury. Přítomné normy byly legitimovány hodnotami, jejichž základ byl spatřován v univerzálních idejích osvícenského pojetí práv člověka, a s tím spojené lidské přirozenosti. Ty také opravňovaly postup, jak na základě vědeckého poznání zdůvodnit uspořádání věcí, i způsob, jak s nimi prakticky zacházet a jak je případně změnit.

Na tomto konceptu bylo možné zkoumat vztah mezi fiktivním konstruktem společenské smlouvy, moderní politickou fikcí lidu a reálnou politikou, do které významným způsobem „promlouvaly“ politické strany. Nutno podotknout, že ústavní a politický systém jim to výrazným způsobem umožňoval, neboť volební systém poměrného zastoupení byl založen na přísně vázaných kandidátních listinách, „neposlušní“ poslanci či senátoři mohli být zbavováni svých mandátů volebním soudem a politické strany věrné své tradici již z dob Rakouska-Uherska prostupovaly do občanské společnosti.

Jak se však realizuje suverenita lidu v období postmoderním, ve kterém můžeme o právu i o politice uvažovat jako o samostatných sebe-referenčních systémech,

---

⁵¹⁹ Legutko, R.: *Ošklivost demokracie a jiné eseje*. Brno: CDK, 2009, str. 35–52.

v období, kdy ideje slábnou, v období, kdy bychom měli hovořit o tzv. funkcionální suverenitě?⁵²⁰ Můžeme předpokládat, že zhroucení konceptu moderny spojovaného s kultivací života částečně kontrolovaného a regulovaného institucemi moderní společnosti uvolnilo prostor k odhalení bytostného určení moci pro moc samu a také bez jasně vymezených hranic, což můžeme pozorovat i v právu.

Je patrné, že v roce 1993 existovala vysoká míra homogenity společnosti, což posiluje společenský konsenzus, resp. společenskou smlouvu při vzniku samostatného českého státu. Ideu čechoslovakismu dávno odvál čas, Němci byli odsunuti po 2. světové válce a s případnými problémy multikulturalismu ještě nebyly zkušenosti. Na druhou stranu představa ČNR jako moci ustavující, tedy představa orgánu, který dává ústavu, avšak nebyl za tímto účelem zvolen a zároveň jeho rozhodnutí nebylo dodatečně „posvěceno“ lidem, je představou ne úplně konvenující předpokladům vztahů mezi mocí ustavující a ustavenou. Takový výklad ostatně akceleruje fakt, že ústava obsahuje zákaz změny podstatných náležitostí demokratického právního státu. Představě fikce lidu jako zdroje moci a zároveň tvůrce ústavy, kdy ústava stanovuje mantinely realizace souboje partikulárních zájmů také v podobě politického stranictví, mnohem více odpovídá vznik ústavy v roce 1920 připravený revolučním parlamentem.

Místo lidu, který dává ústavu, máme po roce 1993 zřejmě lid, který ji mlčky akceptuje. Jan Kysela k tomu píše: „Nakonec tedy zřejmě nezbyvá, než se uchýlit k dodatečné racionalizaci na základě čehosi na způsob Hartova pravidla uznání – Ústava byla široce akceptována lidem i veřejnou mocí, čímž byly legitimizovány jak „ústavní“, resp. „zakládající okamžik“ (B. Ackerman) konce roku 1992, tak i role ČNR v něm (vůle lidu přitakávající spíše než vytvářející). Platí ostatně, že právě akceptace transformuje moc v panství, jevíci se jako užitečné udržováním řádu, přičemž panství spočívá nejen v oprávnění vydávat mocenské akty, ale i nadále vyžadovat poslušnost.“⁵²¹ Lze tedy shrnout, že od vzniku České republiky vycházíme z principu suverenity lidu, tedy z principu, že lid mlčky akceptoval ústavodárnou úlohu ČNR

---

⁵²⁰ Bárány, E.: *Funkcionálna suverenita*. In: *Právny obzor* č. 3/2001, str. 177–181.

⁵²¹ Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 128.

a zároveň přitakal výkonu moci prostřednictvím volených reprezentantů. Realizace přímé demokracie byla ponechána na další ústavní úpravu.

Vyjdeme-li zároveň z komparativního srovnání s obdobím I. ČSR, můžeme konstatovat, že politické strany zůstaly spíše neformální součástí legitimizačního řetězce, bez zásadnějšího vlivu. Ostatně na rozdíl od první republiky šlo o politické strany bez větší členské a celkově společenské základny. K pozitivním krokům v oblasti posílení vazby mezi lidem a jeho volenými reprezentanty patří možnost preferenčního hlasování v rámci kandidátních listin, jakož i volební systém absolutní většiny do senátu. Jakkoliv o tuto parlamentní komoru, resp. o volby do ní, nejeví veřejnost v posledních letech přílišný zájem, je obtížně předvídatelnou otázkou, jaký by byl český ústavní a politický systém bez ní. Při nejmenším plní úlohu možnosti realizace v politické společnosti bez rigidní vazby na politické strany. V tomto ohledu lze přivítat i zavedení přímé volby prezidenta, která více umožňuje vytvářet a nabízet kandidáty mimo prostor politických stran. Pozitivně je možné hodnotit také větší přiblížení lidu, nicméně přímá volba má i svá zásadní negativa, zejména nesystémovost řešení v kontextu ústavního a politického systému bez vazby na další úpravy a vedle toho především minimálně neformální oslabení pozic již tak slabé vlády.

Vrátíme-li se k otázce, jak se realizuje suverenita lidu pod vlivem postmodernismu, pozorujeme na vývoji českého stranického systému přechod od socioekonomického konfliktu k důrazu na schopnost řízení. *Nečasova* vláda v tomto ohledu absolutně selhala. Politický systém je totiž pouze jedním z funkčních subsystémů společenského systému a tak na něj musíme nahlížet. Samovývoj probíhá mimo masmediální obraz reality. Masmédia i elektronická média nabízejí iluzorní představu o tom, že jsme dostatečně informováni o všem, co se děje. V jistém smyslu to lze přijmout. Ale o jaké skutečnosti jsme informováni, jaký obraz reality nabízejí masmédia? Jaké jsou kulturní vzory představující další význam v procesech socializace, jaký obraz si na základě informací vytváří společnost o elitách politických a vládnoucích?⁵²² Masmédia nezakrývají ani nevytvářejí skutečný obraz reality, spíše jej dotvářejí. O masách se nedá říci, že jsou manipulovány, neboť se samy aktivně podílejí

---

⁵²² Obdobně viz McLuhan, M.: *Člověk, média a elektronická kultura*. Brno: Jota, 2008.

na samovývoji společnosti svými postoji, zájmy, resp. spíše nezájmy, potřebami, zatím pouze někdy dostatečně saturovanými.⁵²³

Tato myšlenka do jisté míry konvenuje mé představě současné suverenity lidu, založené na horizontální diferenciaci společnosti. Nemusí jít o funkcionální suverenitu, ale pro zachování lidu jako zdroje, nositele a vykonavatele moci je nezbytné zachovat střet idejí jako individuálních tužeb, hodnotový rozměr politiky a přiměřenou míru vazby mezi lidem a jeho volenými zástupci. Klademe-li si otázku, jaký postoj zaujmout vůči přítomnosti, pak je třeba odpověď na ni hledat v časové struktuře minulosti a budoucnosti. *Heidegger* říká, že přítomnost nelze myslet a autenticky prožít bez vyhrazeného očekávání budoucnosti, stejně tak jako bez odmítnutí bývalého.⁵²⁴ Bude-li budoucností očekávání vize, nemusí být politika a spolu s ní i realizace suverenity lidu zjednodušena na otázku, kdo má moc, a kdo nikoliv.

Stran klasické reprezentační teorie jsem zastáncem volného mandátu, jak jej formuloval *Edmund Burke* směrem ke svým voličům v Bristolu. Volný mandát člena parlamentu je v současné době ústavní maximou drtivé většiny evropských demokratických právních států. Od roku 1993 jsme však v rámci stranického systému, resp. celkově politického systému, svědky utváření vlád, které se opírají o poměrně slabé většiny v poslanecké sněmovně nebo jsou častokrát vládami menšinovými. Nestabilita vlád pak vyplývá z převahy parlamentu nad vládou, kdy má každý jednotlivý hlas jakožto pověstný „jazýček“ na vahách mimořádnou sílu. V této souvislosti vzniká nový fenomén tzv. přeběhlictví, který z politické praxe známe z různých volebních období, a nesouvisí příliš s hodnotovou orientací politiků. Otázkou do diskuse zůstává, jak tomuto problému čelit.

Občas se na politické scéně vyskytují hlasy, že by modelem mohl být prvorepublikový vzor spolu s volebním soudem. Můj osobní názor je zcela opačný. Ústavní a politický systém musí být provázaný a koncepční. Jakékoliv vychýlení směrem k určité složce moci může narušit stabilitu. Zatímco současná scéna trpí příliš silnou poslaneckou sněmovnou, I. ČSR trpěla partajničením a silnými politickými

---

⁵²³ Viz např. Luhmann, N.: *Die Realität der Massenmedien*. Heidelberg: Westdeutscher Verlag, 2004.

⁵²⁴ Viz např. Heidegger, M.: *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH, 2002.

stranami, což možná do jisté míry vedlo k vytvoření systému Národní fronty po roce 1945. Posílíme-li úlohu politických stran, nemusí to nutně vést ke stabilnější vládě, a to zejména v případě, kdy volby dopadnou patem mezi dvěma bloky.

Spíše je důležité, aby politické strany byly silné přirozeně a aby plnily své funkce, jak jsou formulovány v politické teorii, což velmi úzce souvisí také s otázkou vnitrostranické demokracie a diskuse. Jinak řečeno, mají-li být politické strany pevnou a funkční součástí legitimizačního řetězce, musejí fungovat samy. Jak uvádí *Jana Ondřejková*: „*Politické strany zastávají v zastupitelské formě demokracie významné postavení. Neměly by proto být překážkou bránící jednotlivcům podílet se na vládě, ale naopak by měly usnadňovat jednotlivcům politickou participaci, mj. i prostřednictvím členství v politických stranách. Navíc vystupují-li politické strany jako nositelé názorů určité části společnosti, je vhodné, aby tyto názory skutečně zohledňovaly, což lze zabezpečit právě mechanismy vnitrostranické demokracie.*“⁵²⁵

Výše uvedené „požadavky“ na politické strany souvisejí s celkovým fungováním politického a stranického systému a lze je naplnit pomocí právních prostředků, ale zejména také přiměřeným propojením politické a občanské společnosti. Uzavřou-li se totiž politické strany „do sebe“, přičemž zároveň budou subjekty s minimálním počtem členů, přestane platit představa fikce lidu a společenské smlouvy. Bez ohledu na volební účast totiž budou elity vybírány z úzkého okruhu lidí a lid tak budou *de facto* představovat stranici.

---

⁵²⁵ Ondřejková, J.: *Vnitrostranická demokracie – několik poznámek na okraj tématu*. In: Antoň, M., Wintr, J. (eds.): *Volby, demokracie, politické svobody*. Praha: Leges, 2010, str. 145.

7 Závěr

V rámci závěru je nezbytné pokusit se vypořádat s některými otázkami, které vyvstaly při zpracování daného tématu, a to především směrem ke vzájemnému „vztahu“ suverenity lidu a politických stran. Idea suverenity lidu a politické stranictví nestojí nutně proti sobě, naopak lid jako zdroj veškeré moci vytváří neutrální rámec politiky, ústavní řád jako kolbiště pro souboj různých partikulárních zájmů. Ten se pak realizuje v rámci agregace a artikulace idejí nebo zájmů ve společnosti, zejména v období voleb, ale i mezi jednotlivými volebními kláními. V ústavních a politických systémech založených na dominanci reprezentativní demokracie jsou v tomto ohledu politické strany důležitou neformální složkou legitimizačního řetězce, jehož prostřednictvím je lid svázán se svými volenými reprezentanty.

Na otázku, zda je existence politických stran nutná pro realizaci suverenity lidu, kdy lid chápeme nejen jako zdroj moci, ale i jako jejího držitele, musíme odpovědět záporně, především s odkazem na využití přímé demokracie. Nicméně i demokracie přímá má svá poměrně zřetelně odhalitelná úskalí. Jde především o napětí spojené s lidem reprezentujícím ustavující moc a lidem rozhodujícím o konkrétním řešení problémů v konkrétním čase. Jinak řečeno jde o napětí mezi ustavující a ustavenou mocí ve spojení s okruhem otázek, které jsou vyloučeny z rozhodování pomocí referenda. Krom toho v případě přímé demokracie nepochybně hrozí také anomie, lhostejnost a nezájem, což může vést k poměrně nízké účasti na rozhodování. Taková situace pak nemá řešení, neboť pokud se stanoví práh minimální účasti pro platnost referenda, tak ti, kteří se zúčastní, mohou mít pocit, že nezúčastněná většina „zhatila“ jejich snahu rozhodnout. V případě, kdy předmětný práh stanoven není, může naopak otázky směřování společnosti rozhodovat několik jedinců. Pod pojmem lid, který vykonává moc, v tomto ohledu vidíme tu část společnosti přicházející k urnám referend.

Dalším rozvinutím otázky, zda je pro realizaci suverenity lidu nutná existence politických stran, je úvaha nad samotným pojmem politická strana. Co si vlastně pod

politickou stranou představujeme a v jakém systému vidíme její úlohu? Zjednodušeně řečeno, jinou roli mají politické strany v parlamentních formách vlády ve spojení s volebním systémem poměrného zastoupení a jinou roli v prezidentských systémech, které využívají pro parlamentní volby většinový volební systém relativní většiny. Politické strany tedy mají nezanedbatelný význam pro realizaci suverenity lidu, avšak povaha a chápání této úlohy se liší v závislosti na parametrech každého dílčího systému. Vedle oněch parametrů musíme také uvažovat nad charakterem společnosti, tradicí nebo socioekonomickými podmínkami. Krom toho politické strany pochopitelně existují i v systémech a politických režimech, které suverenitu lidu odmítají, ať již formálně nebo svým skutečným fungováním. Je tak patrné, že suverenita lidu a politické stranictví sice nestojí proti sobě, ale nemusí nutně koexistovat paralelně.

Každá veřejná moc v konceptu demokratického (liberálního) státu musí získat svoji legitimitu. Pozitivní právo a moc z něj vycházející nemůže odvodit svoji legitimitu z pouhého formálního procesu přijetí normy, která se nestává legitimní jen na základě postupu příslušných institucí. Musíme tak hledat legitimitu práva jako celku v rámci demokratické společnosti. Podle mého názoru můžeme v nejširším smyslu tohoto pojmu odvozovat legitimitu právního řádu na základě principu suverenity lidu. Tento princip předpokládá vládu lidu, resp. vládu lidu, lidem a pro lid. Vláda lidu a jeho suverenita jsou pojmovým znakem demokratického státu. Stát je reprezentován svými představiteli, státní mocí, jejíž legitimitu odvozujeme od lidu. Lid je suverénem a přenáší svoji suverenitu na politické reprezentanty.

Mezi lid (voliče) a volené reprezentanty častokrát vstupují politické strany. Zbývá tedy odpovědět na otázku, za jakých okolností je to „prospěšné“, vhodné nebo účelné a naopak kdy politické strany představují jistou formu ohrožení pro suverenitu lidu. Hledání odpovědi na tuto otázku je patrně o trochu jednodušší na příkladu meziválečného Československa, tedy v období „klasického“ moderního státu s pyramidální strukturou právního řádu. V daném případě se domnívám, že by se politické strany měly omezit na činnost vyplývající z jejich tradičních funkcí. Pro posílení fiktivního konstruktů suverenity lidu by politické strany měly fungovat jako ostrovy vnitrostranické demokracie a početného členstva, které předkládají svým

potenciálním voličům kvalitní kandidáty s částečnou možností zasáhnout do jejich výběru, včetně chápání mandátu jako volného v rámci klasické reprezentační teorie. Pomyslnou „arénou“ pro spory vyplývající z praktické politiky by měly být ústavní instituce. Jestliže se rozhoduje ve stranických sekretariátech a mandáty patří stranám, nastává moment odcizení, voliči ztrácejí možnost alternace a zájem. Zároveň široké politické platformy na základě zákulisních dohod staví voliče do formální role, protože bez ohledu na jejich výběr rozhodují stranické sekretariáty ve smyslu svých dohod.

Obtížnější je zvažovat úlohu politických stran pro realizaci suverenity lidu v současnosti. Na počátku 21. století už nemáme a ani zřejmě nemůžeme mít jednu intelektuální autoritu, jedno základní paradigma vědění. Autopoietický proces představuje vlastně samovývoj na základě hledání vhodných alternativ v jednotlivých systémech. Tedy nikoliv vertikální diferenciaci podléhající hierarchii v duchu racionalizace, nýbrž diferenciaci horizontální je základem dalšího vývoje autopoietických systémů, které se nepochybně vyznačují schopností absorbovat mnohem větší komplexitu. Médiem politického systému je moc a krom toho vysoce informačně vyspělá společnost otevírá stále nové a nové otázky. Ve smyslu horizontální diferenciaci působíme ve více sociálních rolích, které jsou na sobě zdánlivě nezávislé, nicméně to tak ve skutečnosti není, neboť každý z nás je jedinečná a individuální lidská bytost. Od politických stran je po mém soudu v současné postmoderní době nezbytné očekávat a požadovat zachování propojení jednotlivých sociálních systémů, tedy nejen politiky, ale i ekonomiky, práva, kultury nebo morálky. Zde tkví hlavní nebezpečí. Pokud přistoupíme na binární kód moci proti bezmoci a přestaneme se tázat, kde tato moc vzniká, např. v médiích nebo z hlediska finančních možností, budou politické strany fungovat toliko jako servisní organizace na základě vůdcovského principu toho, kdo moc má.

Kořeny utváření současného stranického systému jsou mnohé. Troufám si na tomto místě tvrdit, že příliš nevychází ze zkušenosti prvorepublikové, a to ani v negativním, ani v pozitivním smyslu, neboť 55 let je přeci jen poměrně dlouhá doba. Spíše jde o existenci nedemokratického (totalitního či autoritářského) režimu v letech 1948–1989, který vnímáme jako poměrně typický středoevropský případ stranického

systemu s hegemonní politickou stranou, v případě Československa stranou komunistickou. „Komunistické“ období přineslo v zárodku demokratického státu spíše nechuť k politickým stranám, resp. „Straně“ vedoucí úlohy. Občanské fórum rozhodně nebylo standardní politickou stranou, ale spíše zastřešujícím svorníkem pro společenské změny, jakožto institucionalizované hnutí. Poměrně záhy se ukázalo, že štěpné linie v České republice na počátku její existence budou trochu odlišné od štěpných linií, jak je definovali samotní autoři tohoto pojmu *Stein Rokkan* a *Seymour Martin Lipset*.

České politické strany na počátku 90. let obhájily svoji potřebnost a postavení, přičemž zároveň došlo k etablování standardního stranického systému. V souvislosti s europeizací, globalizací, dekonstrukcí, migrační krizí a dalšími novými fenomény můžeme očekávat zajímavý vývoj politických stran, jakož i celkově stranického systému. Závěrem lze na tomto místě plédovat pro zachování tradičního pojetí politických stran, jak jej známe z moderní společnosti a politiky, a zároveň za přiměřeně odolnou občanskou společnost; vždyť se společnost tradičně dělí na občanskou a politickou, přičemž není důvod vykopávat mezi nimi příkop.

Seznam literatury

- Adamová, K.: *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*. Praha: C. H. Beck, 2000.
- Adamová, K.: *Úsvit moderního konstitucionalismu*. Praha: Havlíček Brain Team, 2007.
- Antoš, M.: *Rovnost volebního práva v Československu v období 1918–1938*.
In: Klíma, K., Jirásek, J. (eds.): *Poceta Jánů Gronskeému*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.
- Arendtová, H.: *O revoluci*. Praha: OIKOYMENH, 2011.
- Aron, R.: *Esej o svobodách*. Bratislava: Archa, 1992.
- Bartošek, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981.
- Bartošek, M.: *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: Academia, 1988.
- Bartošek, M.: *VERRINAE*. Praha: UK v Praze, 1977.
- Bárány, E.: *Funkcionálna suverenita*. In: *Právny obzor* č. 3/2001.
- Bárány, E.: *Právo v postmodernej situácii*. In: *Právny obzor* č. 1/1997.
- Beaulac, S.: *The Power of Language in the Making of International Law*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2004.
- Bellamy, R.: *The Advent of the Masses and the Making of the Modern Theory of Democracy*. In: Ball, T., Bellamy, R. (eds.): *The Cambridge History of Twentieth-Century Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Belling, V.: *Legitimita v postmoderní době. Proč potřebuje Evropská unie členské státy?* Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- Belling, V.: *Zrození suveréna. Pojem suverenity a jeho kritika v moderní politické a právní filosofii – Suverenita a normativní konstrukce reality I*. Brno: CDK, 2014.
- Beneš, E.: *Povaha politického stranictví*. Praha: Státní školský knihosklad, 1920.
- Beran, K.: *Pojem osoby v právu. Osoba, morální osoba, právnická osoba*. Praha: Leges, 2012.
- Bílek, J., Velek, L. (eds.): *Karel Kramář (1860–1937): život a dílo*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2009.

- Blondel, J.: *Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies*. In: *Canadian Journal of Political Science* č. 2/1968.
- Bloom, A.: *Jean Jacques Rousseau*. In: Strauss, L., Cropsey, J. (eds.): *History of Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987.
- Bobbio, N.: *Pravice a levice: důvod a smysl rozdělení politické scény*. Brno: CDK, 2003.
- Bonfante, P.: *Institute římského práva*. Brno: Čs. a. s. Právník, 1932.
- Budil, I. T.: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: TRITON, 1992.
- Burdick, W. L.: *The Principles of Roman Law and their Relation to Modern Law*. Clark: The Lawbook Exchange, 2003.
- Bystřický, J., Mucha, I.: *Simulace, systémy a kontingence*. Praha: Tiskárna a vydavatelství 999, 2002.
- Cabada, L.: *Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890–1939*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005.
- Cabada, L., Hloušek, V., Jurek, P.: *Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2013.
- Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005.
- Canning, J. P.: *Introduction: Politics, Institutions and Ideas*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350–c. 1450*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Cropsey, J.: *Karl Marx*. In: Strauss, L., Cropsey, J. (eds.): *History of Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987.
- Daalder, H.: *The Rise of Parties in Western Democracies*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001.
- Dahl, R.: *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001.
- Derrida, J.: *Síla zákona*. Praha: OIKOYMENH, 2002.

- Diamond, L., Gunther, R.: *Types and Functions of Parties*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001.
- Durkheim, É.: *Společenská dělba práce*. Brno: CDK, 2004.
- Easton, D.: *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley, 1965.
- Ehrlich, E.: *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2009.
- Fiala, P., Strmiska, M.: *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal, 1998.
- Fielding, S.: *The Labour Party*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2003.
- Filip, J.: *Volební systém pro poslaneckou sněmovnu a nález Ústavního soudu č. 64/2001 Sb.* In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004.
- Filip, J., Svatoň, J.: *Státověda*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011.
- Finer, S. E.: *The History of Government From the Earliest Times. Volume III: Empires, Monarchies, and the Modern State*. Eastbourne: Oxford University Press, 2003.
- Gábriš, T.: *Právo a dejiny. Právnohistorická propedeutika*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012.
- Gábriš, T., Macej, J.: *Suverenita ľudu a štátu v Československu rokov 1948–1989*. In: Bezák, M., Hauerlandová, I. (eds.): *Akademické akcenty 2011*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2012.
- Giddens, A.: *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004.
- Goldwin, R. A.: *John Locke*. In: Strauss, L., Cropsey, J. (eds.): *History of Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987.
- Grant, M.: *Dějiny antického Říma*. Praha: BB/Art, 2006.
- Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914–1945*. Praha: Karolinum, 2005.
- Harrisson, T. R.: *Hobbes, Locke, and Confusion's Masterpiece*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

- Harna, J.: *Česká strana národně sociální*. In: Malíř, J., Marek, P. a kol.: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005.
- Harna, J.: *Konsenzus a kompromis. Budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013.
- Harna, J.: *Politické strany a formování politického systému v Československu po roce 1918*. In: Kolektiv autorů: *Politický systém a státní politika v prvních letech existence Československé republiky (1918–1923)*. Praha: Historický ústav, 1990.
- Harna, J.: *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*. In: Malíř, J., Marek, P. a kol.: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005.
- Hassner, P.: *Georg W. F. Hegel*. In: Strauss, L., Cropsey, J. (eds.): *History of Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987.
- Havel, T., Mucha, I.: *Krize hodnot okcidentální kultury v postmoderní společnosti*. In: *Acta Universitatis Carolinae Iuridica* č. 1/2014.
- Hegel, G. W. F.: *Fenomenologie ducha*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960.
- Heidegger, M.: *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH, 2002.
- Heyrovský, L.: *Římský proces civilní*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislavě, 1925.
- Heywood, A.: *Politická teorie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005.
- Heywood, A.: *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005.
- Heywood, A.: *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004.
- Hloušek, V.: *Česko*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005.
- Hloušek, V.: *Německy hovořící země*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005.
- Holländer, P.: *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.
- Hřebejk, J., Kysela, J., Reschová, J.: *Polycentrismus v soudobém právu versus pyramidální struktura právního řádu v koncepci tradiční suverenity*.

- In: Gerloch, A., Tomášek, M. et al.: *Nové jevy v právu na počátku 21. století II. Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva*. Praha: Karolinum, 2010.
- Hubík, S.: *Sociologie vědění*. Praha: SLON, 1999.
- Chalupný, E.: *Politické soustavy v Československu*. In: *Sociologická revue* č. 3/1932.
- Jellinek, G.: *Všeobecná státověda*. Praha: Jan Laichter, 1906.
- Jones, T.: *Remaking the Labour Party – From Gaitskell to Blair*. London: Routledge, 1996.
- Kant, I.: *Kritika čistého rozumu*. Praha: OIKOYMENH, 2001.
- Kavanagh, D.: *Ideas and Ideologies in British Politics*. In: Kavanagh, D. (ed.): *British Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M.: *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1997.
- Klimek, A.: *Počátky parlamentní demokracie v Československu*. In: Valenta, J., Voráček, E., Harna, J.: *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. Praha: AV ČR, 1999.
- Klíma, M.: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 1998.
- Kopeček, L.: *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací perspektivě*. In: Strmiska, M. et al.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005.
- Kosek, J.: *Litera zákona a sensus communis v proměnách času*. In: *Právník* č. 5/2012.
- Kosek, J.: *Právo (n)a předsudek*. Praha: Dokořán, 2011.
- Krejčí, O.: *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006.
- Krsková, A.: *Dějiny evropského právního a politického myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003.
- Křížkovský, L., Adamová, K.: *Základy politologie*. Praha: Svoboda, 1992.
- Kubát, M.: *Jak definovat poloprezidentský režim?* In: *Acta Universitatis Carolinae Iuridica* č. 1/2014.
- Kubát, M.: *Political Opposition in Theory and Central European Practice*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2010.
- Kubát, M.: *Politici aktéři – zájmové skupiny a politické strany*. In: Cabada, L., Kubát, M. a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004.

- Kubát, M.: *Stranické systémy*. In: Cabada, L., Kubát, M. a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004.
- Kudrna, J.: *Ke způsobu ustavení zákonodárných orgánů při vzniku samostatného Československa a Polska*. In: Klíma, K., Jirásek, J. (eds.): *Pocet Jánů Gronskeému*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.
- Kudrna, J.: *Politické a historické názory italské renesance*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958.
- Kysela, J.: *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. Brno: Doplněk, 2001.
- Kysela, J.: *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014.
- Legutko, R.: *Ošklivost demokracie a jiné eseje*. Brno: CDK, 2009.
- Linz, J. J., Valenzuela, A. (eds.): *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1994.
- Locke, J.: *Dopis o toleranci*. Brno: ATLANTIS, 2000.
- Locke, J.: *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992.
- Luhmann, N.: *Die Realität der Massenmedien*. Heidelberg: Westdeutscher Verlag, 2004.
- Luhmann, N.: *Gesellschaftsstruktur und Semantik. Studien zur Wissenssoziologie der modernen Gesellschaft. Band 1*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1993.
- Luhmann, N.: *Sociální systémy*. Brno: CDK, 2006.
- Luscombe, D. E.: *Introduction: The Formation of Political Thought in the West*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350–c. 1450*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Machiavelli, N.: *Vladař*. Praha: Argo, 2012.
- Maiolo, F.: *Medieval Sovereignty: Marsilius of Padua and Bartolus of Saxoferrato*. Delft: Eburon, 2007.
- Malcolm, N.: *Hobbes and Spinoza*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Political Thought, 1450–1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

- Malíř, J.: *Systém politických stran v českých zemích do roku 1918*. In: Malíř, J., Marek, P. a kol.: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005.
- Malý, K.: *Vznik ČSR*. In: Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2002.
- Maršálek, P.: *Právo a společnost*. Praha: Auditorium, 2008.
- Martuccelli, D.: *Sociologie modernity. Itinerář 20. století*. Brno: CDK, 2008.
- McLuhan, M.: *Člověk, média a elektronická kultura*. Brno: Jota, 2008.
- Merton, R.: *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press, 1968.
- de Montesquieu, Ch. L.: *O duchu zákonů I*. Praha: OIKOYMENH, 2010.
- de Montesquieu, Ch. L.: *Sláva a úpadek říše římské*. Praha: Akropolis, 2010.
- Morlino, L.: *The Three Phases of Italian Parties*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001.
- Mucha, I.: *Sociologie pro právníky. Sociologie a právo v mediálním věku*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011.
- Mucha, I.: *Sociologie – základní texty*. Praha: Tiskárna a vydavatelství 999, 2004.
- Mucha, I.: *Vědění, jazyk a právo*. In: Gerloch, A., Tomášek, M. et al.: *Nové jevy v právu na počátku 21. století II. Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva*. Praha: Karolinum, 2010.
- Müller, K.: *Politická sociologie*. Praha: Portál, 2008.
- Nelson, J.: *Kingship and empire*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350–c. 1450*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Novák, M.: *Geneze a problémy českého stranického systému*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004.
- Novák, M.: *Relevance malých stran v demokracii*. In: *Politologická revue* č. 2/1999.
- Novák, M.: *Strany a stranické systémy*. In: Novák, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011.

- Novák, M.: *Typy vlád a jejich utváření: ČR v komparativní perspektivě*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004.
- Novák, M.: *Utváření stranického systému v českých zemích*. In: *Politologický časopis* č. 2/1999.
- Novotná, T.: *Volební systémy v první ČSR, v ČSFR a v ČR*. In: Novák, M., Lebeda, T. a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004.
- Neubauer, Z.: *Státověda a theorie politiky*. Praha: Jan Laichter, 1948.
- Olivová, V.: *Politika československé buržoasie v letech 1921–1923*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961.
- Ondřejková, J.: *Vnitrostranická demokracie – několik poznámek na okraj tématu*. In: Antoň, M., Wintř, J. (eds.): *Volby, demokracie, politické svobody*. Praha: Leges, 2010.
- Pavlíček, V.: *Československá ústava z roku 1920*. In: Pavlíček, V. a kol.: *Ústavní právo a státověda. II. díl. Ústavní právo České republiky. Část 1*. Praha: Linde, 2001.
- Pavlíček, V.: *O české státnosti (úvahy a polemiky) 1. Český stát a Němci*. Praha: Karolinum, 2002.
- Pavlíček, V.: *Počátek československé státnosti a ústavnosti*. In: Pavlíček, V. a kol.: *Ústavní právo a státověda. II. díl. Ústavní právo České republiky. Část 1*. Praha: Linde, 2001.
- Pithart, P., Zikmund, M. T.: *Ptám se, tedy jsem*. Praha: Portál, 2010.
- Platón: *Zákony*. Praha: OIKOYMENH, 1997.
- Popper, K.: *Otevřená společnost a její nepřátelé I*. Praha: OIKOYMENH, 2011.
- Příbáň, J.: *Disidenti práva. O revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: SLON, 2001.
- Příbáň, J.: *Sociologie práva*. Praha: SLON, 1996.
- Příbáň, J., Hvižd'ala, K.: *Tyranizovaná spravedlnost*. Praha: Portál, 2013.
- Rousseau, J. J.: *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989.

- Rubinstein, N.: *Italian Political Thought, 1450–1530*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Political Thought, 1450–1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Říchová, B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000.
- Říchová, B.: *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002.
- Samuels, D. J., Shugart, M. S.: *Presidents, Parties, and Prime Ministers. How the Separation of Powers Affects Party Organization and Behavior*. New York: Cambridge University Press, 2010.
- Sartori, G.: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
- Sartori, G.: *The Party Effects of Electoral Systems*. In: Diamond, L., Gunther, R. (eds.): *Political Parties and Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001.
- Schmitt, C.: *Pojem politična*. Brno, Praha: CDK, OIKOYMENH, 2007.
- Schmitt, C.: *Politická theologie*. Praha: OIKOYMENH, 2012.
- Simmel, G.: *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON, 2006.
- Škop, M.: *Právo v postmoderní situaci*. Brno: Masarykova univerzita, 2008.
- Skřejpek, M.: *IUS et RELIGIO. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství a tiskárna 999, 1999.
- Sláma, M.: *Hledání přirozeného práva*. Praha: Ústav práva a právní vědy, 2012.
- Sláma, M.: *Přirozené právo po destrukci totalitních režimů (otevření tematizace zapomenutosti a návratu)*. In: Gerloch, A., Tomášek, M. et al.: *Nové jevy v právu na počátku 21. století II. Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva*. Praha: Karolinum, 2010.
- Sobotka, M.: *Jean Jacques Rousseau: od „Rozpravy o původu nerovnosti“ ke „Společenské smlouvě“*. Praha: Karolinum, 2015.
- Störig, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.
- Strauss, L.: *Obec a člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2007.
- Talmon, J. L.: *O původu totalitní demokracie*. Praha: SLON, 1998.

- Thúkydídés: *Dějiny peloponéské války*. Praha: Odeon, 1977.
- Tully, J.: *Locke*. In: Burns, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Political Thought, 1450–1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Urfus, V.: *Římskoprávní vzdělanost a její vklad do vývoje státoprávních představ. Od středověku do konce feudalismu*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1978.
- Valeš, L.: *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004.
- Vico, G.: *Základy nové vědy o společné přirozenosti národů*. Praha: Academia, 1991.
- Vodička, K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. Praha: Portál, 2007.
- Weber, M.: *Metodologie, sociologie, politika*. Praha: OIKOYMENH, 1998.
- Weyr, F.: *Paměti 3 – Za okupace a po ní (1939–1951)*. Brno: Atlantis, 2004.
- Weyr, F.: *Svrchovanost právního řádu*. In: Weinberger, O., Kubeš, V.: *Brněnská škola právní teorie (normativní teorie)*. Praha: Karolinum, 2003.
- Weyr, F.: *Ústava Československé republiky*. In: Kolektiv autorů: *Československá vlastivěda díl V. Stát*. Praha: Sfinx, 1931.
- Wilson, I. M.: *The Influence of Hobbes and Locke in the Shaping of the Concept of Sovereignty in Eighteenth Century France*. In: Besterman, T. (ed.): *Studies on Voltaire and the Eighteenth Century*. Oxford: The Voltaire Foundation, 1973.
- Wintr, J.: *Odpovědnost vlády vůči parlamentu očima československé právní vědy 1918–1989*. In: Klíma, K., Jirásek, J. (eds.): *Pocta Janu Gronskému*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.
- Wintr, J.: *Principy českého ústavního práva (s dodatkem principů práva evropského a mezinárodního)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006.
- Židlická, M., Schelle, K.: *Právní dějiny I. Starověk*. Brno: Doplněk, 1998.
- Žižek, S.: *Násilí*. Praha: Rybka Publishers, 2013.

Shrnutí

Základní cíle disertační práce představovaly otázky, jak lze interpretovat vztah mezi vládoucími a ovládanými v kontextu dějin politického a právního myšlení od antiky až po současnost, pojem suverenity lidu, včetně úvah nad povahou lidu, roli politických stran při realizaci suverenity lidu, jakož i reálné fungování stranických systémů v meziválečném Československu a v České republice.

První kapitola představuje svého druhu rekvizitář, přičemž zkoumá ideu suverenity lidu v perspektivě dějin politického myšlení. Můžeme se ptát, jak dalece je možné dosáhnout obecné shody v otázkách dobra a zla, ve stanovení toho, co je hodnotově vyšší a co nižší, co je ještě přijatelné a co už nikoliv v požadavcích kladených na soužití lidí různého vzdělání, sociálního postavení, kultur a mentalit. Tyto otázky si kladli i velcí filosofové minulosti, přičemž intuitivní představovali *Platón* a *Augustinus*, oba uvažující v metafyzických kategoriích. V kontradikeci k uvedeným přichází *Aristoteles* s empiricko-analytickým přístupem ke zkoumání forem vlády a jejich klasifikace. Římská republika se konstituovala na vyprávěních o vyhnání králů a byla charakteristická smíšenou formou vlády, přičemž složka demokratická byla v sociální realitě častokrát upozaďována, manipulována a jinak pokřívována. Podobně nahlížíme na učení *Dantovo* a *Marsiliovo*, kdy v tehdejších historických podmínkách nebyl lid zdrojem moci, ale spíše projekcí do vlády absolutního monarchy v souboji s církví. Jiný pohled přináší *Tomáš Akvinský*, jenž vnímá stát jako společenství lidí, kteří jsou autonomní a mohou se proti neoprávněné vládě odvolat k Bohu.

Vlastním jádrem teoretických úvah je kapitola druhá, traktující počátky moderního filosofického myšlení směrem k suverenitě lidu. Stran lidu spatřuji jako klíčové chápat jej zejména z hlediska politologického, možná dokonce částečně psychologického (dav) nebo kulturně antropologického, především tedy jako politického aktéra. Každá lidová koncepce vlády není vyjádřením suverenity lidu, přičemž pro antickou společnost a filosofii nepředstavoval lid pojem mající reálný obsah ve spojení s podílem na vládě, jakkoliv můžeme v antické společnosti z dnešního pohledu vysledovat některé lidové prvky. Uvědomění lidu jako součásti vlády podle

mého názoru „krystalizuje“ ve středověku, přestože o pojmu suverenity lidu hovoříme až v souvislosti se společenskou smlouvou. Stran pojmu suverenity se jednoznačně ztotožňuji s jejím dělením na vnitřní a vnější. Jakkoliv se suverenita mění v kontextu proměn společnosti, nedomnívám se, že by to nutně muselo znamenat její zánik. Jinak řečeno, suverenita existuje, avšak v jiných právních a společenských podmínkách, než tomu bylo při zrodu poststředověké suverenity.

Třetí kapitola je zaměřena na teoretické aspekty politických stran a systémů politických stran. Problematika politických stran, včetně jejich vzniku, fungování a funkcí, tvoří do určité míry spojené nádoby s teoriemi společenské smlouvy, s ideou suverenity lidu, jakož i s principy fungování demokracie. Teorie společenské smlouvy totiž předpokládají jistou míru homogenity, která je spojena s ustavením státu a jeho fungováním, přičemž státu předchází některá z forem předstátního stavu. Alespoň tomu tak bylo při zrodu modernity, kdy společenská smlouva měla být základem pro politickou a morální jednotu. Ve své podstatě se však společenskou smlouvou vytvořil prostor pro uplatnění různých partikulárních vůlí, které vytvářejí obecně závazný rámec společnosti.

Čtvrtá a pátá kapitola pak představují případovou studii fungování stranického systému v Československu v letech 1918 – 1938 a v České republice po roce 1993. Těžko hodnotit jaký systém je „lepší“ nebo „horší“, v tomto ohledu je potřebné po mém soudu vystupovat z pozic právních a postavit se k legitimizačnímu řetězci v období první republiky kriticky, jakož i ke stranickému systému. Není to však výhrada hodnotová, ale systémová, mající své kořeny v oblasti právní i mimoprávní. Občas se na politické scéně vyskytují hlasy, že modelem by mohl být prvorepublikový vzor. Můj osobní názor je zcela opačný. Ústavní a politický systém musí být provázaný a koncepční. Jakékoliv vychýlení směrem k určité složce moci může narušit stabilitu. Zatímco současná scéna trpí příliš silnou poslaneckou sněmovnou, první republika trpěla partajničením a silnými politickými stranami. Posílíme-li úlohu politických stran, nemusí to nutně vést ke stabilnější vládě, a to zejména v případě, kdy volby dopadnou patem mezi dvěma bloky.

Z metodologického a oborového hlediska práce vychází zejména z právní filosofie, právní sociologie a některých politologických analýz. Výsledkem je syntéza opírající se o aplikaci teoretických poznatků na konkrétní praktické fungování stranických systémů.

Summary

The main objectives of this doctoral thesis are to analyse and to interpret the relation between those who govern and those who are governed in the historical, political and legal context since from ancient times up to the present day; the concept of sovereignty of the people, including the reflection on the nature of the people; the role of political parties in implementing the sovereignty of the people as well as the actual functioning of party systems in the interwar Czechoslovakia and in the Czech Republic.

The first chapter presents the idea of the sovereignty of the people from the point of view of history of political thought. The questions that may in this context arise are: to what extent it is possible to reach a general consensus on issues of good and evil, particularly in determining what is normatively more important and what is less important, what is still acceptable and what is not in terms of the requirements for coexistence of people of different levels of education, different social status, different cultures and mentalities. These questions have been asked by great philosophers of the past; an intuitive approach was chosen by *Plato* and *Augustine*, who were both thinking in metaphysical categories. In contrast, *Aristotle* comes up with an empirical-analytical approach for examining forms of government and their classification. The Roman Republic was based on narratives about the expulsion of the kings and was characterized by a mixed form of government, where the democratic component did not play a significant role. We regard the teachings of *Dante* and *Marsilius* in a similar light because within the historical conditions of their times, the people themselves were not a source of power, but rather forced to play out the absolute monarch's will which was effected by his battle with the church. Another view is presented by *Thomas Aquinas*, who sees a state as a community of people who are autonomous, on one hand, and who may appeal to God when an unauthorized government is in power, on the other hand.

The core of the theoretical considerations of this thesis lies in the second chapter, which traces the beginning of modern philosophical thought towards the sovereignty of the people. It is crucial to perceive the term 'people' as it is understood within the political science, partially within psychology (the crowd) or cultural anthropology, i.e. primarily as a political actor. Not every concept of government of the people necessarily provides evidence of the sovereignty of the people. For example, even though some folk elements may be seen within ancient philosophy, 'the people' as a term did not represent any measurable impact or management of the country commensurate with its share of the population. In my opinion, the awareness of people as a part of a government was 'solidified' in the Middle Ages, although the concept of sovereignty of the people has been widely used since the idea of a social contract became commonplace. As for the concept of sovereignty, I completely agree with its division into an internal and an external part. Although the concept of sovereignty has been changing together with the evolution of the society, I do not think it necessarily means a destruction of this concept as such. In other words, the sovereignty does exist, however, there are other legal and social conditions which differ from those of the post medieval times. In other words, sovereignty does exist, but in different legal and social conditions that gave birth to post-medieval sovereignty.

The third chapter focuses on theoretical aspects of political parties and party systems. The issue of political parties, including their creation, functioning and functions, is to some extent intertwined with the theories of the social contract, with the idea of the sovereignty of the people, as well as with the principles of the functioning of democracy. The theories of social contract assume a certain degree of homogeneity, which is associated with the establishment of a state and its functioning while the state is preceded by some form of pre-state conditions. At least that was the case with the birth of modernity, where the social contract was set to be the basis for a political and moral unity. In essence, however, the social contract has created space for assertion of various individual wills, which form a generally binding framework of society.

The fourth and fifth chapters present a case study of the functioning of the party system in Czechoslovakia between 1918-1938 and in the Czech Republic after 1993. It

is difficult to assess which of the above mentioned systems is 'better' or 'worse'; in this regard it is, in my opinion, necessary to act from the legal point of view and to analyse critically the legitimate chain during the first Czechoslovak Republic on one hand, and the party system as such, on the other hand. However, this attitude does not criticize the values but the system, which has its roots in both within and outside the legal framework. Sometimes there are voices in the political arena calling for taking the first Czechoslovak Republic as our model. My personal opinion is quite the opposite. A constitutional and political system shall be connected and conceptual. Any tilt toward a particular component of power may disrupt stability. While the current scene suffers from overly powerful Chamber of Deputies, the first Czechoslovak Republic suffered from exaggerated role of political parties. If we reinforce the role of political parties, it may not necessarily lead to a more stable government, especially when the outcome of the election is a stalemate between two blocs.

As far as the methodology and the field of study is concerned, this thesis is based largely on legal philosophy, legal sociology and some psychological analyses. The outcome is a synthesis based on the application of theoretical knowledge of the specific practical functioning of party systems.